

Å ivareta barn og unge som har blitt utsatt for mobbing

Erfaringsbasert kunnskap om utforming og organisering av tiltak

Læringsmiljøsentret
Universitetet i Stavanger

uni Research

Å ivareta barn og unge som har blitt utsatt for mobbing

Erfaringsbasert kunnskap om utforming og organisering av tiltak

Tittel: *Å ivareta barn og unge som har blitt utsatt for mobbing. Erfaringsbasert kunnskap om utforming og organisering av tiltak.*

Referanse: Tharaldsen, K. B., Slåtten, H., Hancock, C. H. H., Bru, E. & Breivik, K. (2017). *Å ivareta barn og unge som har blitt utsatt for mobbing. Erfaringsbasert kunnskap om utforming og organisering av tiltak.* Stavanger: Læringsmiljøsentret.

ISBN: 978-82-7578-058-2 (trykt)
978-82-7578-057-5 (PDF)

Publisert: April 2017

Finansiering: Rapporten er laget på oppdrag fra Helsedirektoratet og Utdanningsdirektoratet.

Forskergruppe: Postdoktor Kjersti B. Tharaldsen, Læringsmiljøsentret
Stipendiat Charlotte H. H. Hancock, Læringsmiljøsentret
Professor Edvin Bru, Læringsmiljøsentret
Forsker II Hilde Slåtten, Uni Research Helse
Forsker II Kyrre Breivik, Uni Research Helse

Rettigheter: Det er tillatt å sitere fra denne rapporten for forskningsbruk eller annen ikke-kommersiell bruk – forutsatt at gjengivelsen er korrekt, at rettigheter ikke påvirkes og at den siteres korrekt. All annen bruk krever skriftlig tillatelse.

Kontakt: laringsmiljosenteret@uis.no
helse@uni.no

Nett: www.laringsmiljosenteret.no
www.uni.no/nb/uni-helse

Omslagsdesign: Fasett

Omslagsfoto: iStock

Forord

Mange barn og unge i Norge blir utsatt for mobbing. Dette til tross for at det har vært jobbet systematisk mot mobbing i lang tid. Å bli utsatt for mobbing kan ha store negative konsekvenser for de det gjelder og omgivelsene, både i form av helserelaterte plager og skolerelaterte utfordringer. Dersom oppfølgingen av de som har vært utsatt for mobbing ikke er tilstrekkelig, kan mobbingen få negative konsekvenser for den det gjelder i lang tid etterpå, også inn i voksenlivet.

Mobbing anses som en negativ handling som er intendert, gjentatt over tid, og som skjer i en relasjon hvor det er ubalanse i styrkeforholdet mellom den som utøver mobbingen og den som blir utsatt for mobbingen. Handlingene kan ha både fysisk, verbal, relasjonell og/eller digital form. Innsatser mot mobbing inkluderer forebygging, avdekking, stopping og oppfølging. Denne rapporten omhandler barn og unge som tidligere har vært utsatt for mobbing. I dette ligger at den aktive utøvelsen av mobbingen er avsluttet, og fokus er på oppfølgingsfasen.

Å følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing er en viktig del av det systematiske arbeidet mot mobbing. Oppfølgingsarbeidet er viktig blant annet for å kunne forebygge for senskader hos de det gjelder og sikre at den som har blitt utsatt for mobbing blir sosialt inkludert. Det er likevel en del av det å håndtere mobbing som den forskningsbaserte kunnskapen sier mindre om, og det er behov for å vite mer om hvordan barn og unge som har blitt utsatt for mobbing kan ivaretas på en god måte. Denne rapporten utforsker erfaringsbasert kunnskap om hvordan barn og unge som har vært utsatt for mobbing kan følges opp.

Rapporten er utarbeidet i et samarbeid mellom Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning (Læringsmiljøsentret) ved Universitetet i Stavanger og Regionalt kunnskapssenter for barn og unge (RKBU Vest) ved Uni Research Helse, på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet og Helsedirektoratet. De som har vært involvert i rapporten er postdoktor Kjersti B. Tharaldsen (Læringsmiljøsentret), stipendiat Charlotte H. H. Hancock (Læringsmiljøsentret), professor Edvin Bru (Læringsmiljøsentret), som har vært koordinator for arbeidet, forsker II Hilde Slåtten (RKBU Vest) og forsker II Kyrre Breivik (RKBU Vest).

Ansvar for de ulike delene av rapporten er som følger:

- Hilde Slåtten og Kyrre Breivik har hatt ansvar for rapportens kapittel 2, hvor direkte erfaringer med oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing beskrives.
- Kjersti B. Tharaldsen, Charlotte H. H. Hancock og Edvin Bru har hatt ansvar for rapportens kapittel 3, som omhandler utforming og organisering av tiltak for å følge opp de som har blitt mobbet.
- Introduksjonskapitlet og den oppsummerende sammenfatningen er utviklet av alle forfatterne i fellesskap.

Datainnsamlingen har bestått av tre fokusgruppeintervju med totalt 31 informanter. Informantene fortjener en stor takk for å ha deltatt i dette arbeidet. Takk også til Ida R. Sjursø ved Læringsmiljøsentret, for rollen som assistent under et av fokusgruppeintervjuene.

Stavanger / Bergen, februar 2017

Innhold

Forord.....	4
Innhold.....	6
Sammendrag	8
Sentrale funn	8
Behov for økt kompetanse	8
Å erkjenne mobbing og avdekke behov for oppfølging.....	8
Oppfølging over lang tid er viktig	9
Familien må inkluderes	9
Bedre samarbeid mellom skole og helse.....	9
Skolen en viktig arena for oppfølgingsarbeid	9
Én voksen som er tett på.....	10
Utforming og organisering av tiltak	10
Psykososial ressursgruppe rundt rektor	10
Tydelig ansvarsfordeling av oppfølgingsarbeidet	10
Utprøving og evaluering av tiltak er nødvendig.....	10
1. Innledning	12
Bakgrunn	12
Hva betyr det å ha vært utsatt for mobbing?	13
Fremgangsmåte og metode	13
Rekruttering og utvalg	13
Prosedyre og datainnsamling	14
Analyser, funn og metodologiske utfordringer.....	15
Etiske hensyn.....	15
2. Erfaringer med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.....	16
Metode.....	17
Intervjuguide	17
Dataanalyse.....	17
Resultat.....	19
Kunnskap og kompetanse.....	19
Oppfølging	22
Jobbe tverrfaglig.....	30
Oppsummering og konkluderende bemerkninger	37
Gyldighet og overførbarhet.....	39
Behov for videre forskning.....	40
3. Hvordan kan oppfølging av barn og unge som har blitt mobbet, utformes og organiseres?..	44
Introduksjon.....	44

Metode.....	44
Datainnsamling.....	44
Intervjuguide	45
Analyser	46
Funn.....	47
Hovedkategorier av funn	47
Funnkategori 1: Forutsetninger for utforming og organisering av tiltak.....	48
Funnkategori 2: Sentrale tiltakskomponenter.....	61
Funnkategori 3: Organisering og ansvarsfordeling av arbeidet	69
Funnkategori 4: Vektlegging av tiltak.....	82
Funnkategori 5: Prioritering av tiltak.....	85
Sammenfatning av sentrale funn.....	87
Kompetanseheving	87
Individrettet oppfølging.....	88
Læringsmiljø.....	89
Skolebasert psykososial ressursgruppe	89
Et system for ansvars- og arbeidsfordeling	90
Refleksjoner rundt videre implikasjoner i oppfølgingsarbeidet	92
Metodologiske begrensninger.....	92
4. Oppsummerende sammenfatning	94
Erfaringer med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.....	94
Det synes å være behov for mer kompetanse.....	94
Erkjenne mobbing og behov for oppfølging	95
Saker blir avsluttet for tidlig	97
Foreldrenes behov og rolle i oppfølgingen.....	97
Helsesøster og kommunehelsetjenesten synes sjeldent koblet inn	98
Utforming og organisering av tiltak	98
Resosialisering til skolemiljøet	98
Én voksen som følger den som har vært utsatt for mobbing tett.....	99
Psykososiale ressursgrupper i skolen	99
Tverrfaglig samarbeid og beredskapsteam	100
Tiltak i regi av helsetjenesten (eventuelt spesialisthelsetjenesten)	100
Ansvarsfordeling.....	100
Tiltak må utprøves og evalueres	101
5. Referanser.....	103
6. Vedlegg.....	105

Sammendrag

Formålet med denne rapporten har vært å innhente erfaringsbasert kunnskap om utforming og organisering av tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Dette ble gjort gjennom fokusgruppeintervju med informanter som var utvalgt på bakgrunn av at de enten hadde direkte erfaring med, eller relevant kunnskap og kompetanse om, slike tiltak. Følgende hovedtema ble diskutert i fokusgruppeintervjuene:

- Hvilke erfaringer har deltakerne med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing?
- Hvordan mener deltakerne at tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing kan utformes og organiseres?

Sentrale funn

Behov for økt kompetanse

Funn fra denne erfaringsbaserte rapporten kan tyde på at det i en del tilfeller er klare begrensninger i praksisfeltet når det gjelder kompetanse relatert til situasjonen for de som har blitt mobbet. Deltakerne i fokusgruppene trekker fram at det synes å mangle kompetanse på følgende områder:

- Barn og unges rettigheter i henhold til gjeldende lovverk.
- Hvordan oppfølgingsarbeidet bør utformes med hensyn på identifisering av behov for oppfølging.
- Indikasjoner og prosedyrer for videre henvisning.
- Strategier for resosialisering av den som har vært utsatt for mobbing.

Det er også behov for økt kompetanse om hvordan oppfølgingsarbeidet kan organiseres og koordineres, og hvilke instanser som kan/bør samarbeide.

Å erkjenne mobbing og avdekke behov for oppfølging

For å kunne igangsette oppfølgingstiltak ble det påpekt at det er viktig at mobbingen blir avdekket og erkjent. Et viktig funn fra fokusgruppeintervjuene er at det i dag er barn som blir mobbet som ikke får den oppfølgingen de trenger. En årsak til dette er at enkelte barn opplever å ikke bli trodd når de melder om mobbing. Behovene til barna som ikke får den oppfølging de trenger vil sannsynligvis være noe forskjellige, og kreve ulik type oppfølging. Noen kan ha god nytte av miljørettede tiltak i læringsmiljøet, mens andre vil ha behov for terapeutisk oppfølging av helsetjenestene.

Et første steg kan være å avdekke et behov for slik oppfølging. Kontaktlæreren ble trukket fram som en viktig aktør i dette arbeidet. Det ble foreslått at dette kan gjøres gjennom en form for profilering eller kartlegging, gjerne i samarbeid med helsesøster. Å ta barnet eller den unge på alvor ble

fremhevet som et neste viktig steg i oppfølgingsarbeidet. Funn fra denne rapporten indikerer at det er sentralt at oppfølgingsarbeidet bygger på en rehabiliteringstenkning i tillegg til barnets eller den unges behov.

Oppfølging over lang tid er viktig

Funnene fra fokusgruppeintervjuene tyder på at enkelte skoler avslutter sakene for tidlig. En årsak til dette ser ut til å være mangelfull forståelse og bruk av kapittel 9A i opplæringsloven. En annen årsak kan være at en ikke er oppmerksom på at risiko for senskader kan være til stede selv om mobbingen er avsluttet. En tredje årsak synes å være manglende kompetanse om hvordan oppfølgingsarbeidet skal gjennomføres.

Familien må inkluderes

Et godt samarbeid mellom skole og hjem synes viktig i oppfølgingsarbeidet. Funn tyder på at et nært og godt samarbeid mellom foreldre, elever, lærere, og skoleledelse er viktig for å kunne ivareta den det gjelder på best mulig måte. Familiene rundt de som har vært utsatt for mobbing kan trenge støtte og hjelp, samtidig som familiene selv kan være viktige gjennom å følge opp hjemme.

Bedre samarbeid mellom skole og helse

Tverrfaglig samarbeid ble av informantene fremhevet som sentralt fordi de som er involvert i oppfølgingsarbeidet har komplementær kompetanse. Funn fra fokusgruppeintervjuene kan indikere at helsesøster og kommunehelsetjenesten relativt sjeldent blir koblet inn i oppfølgingsarbeidet. Dette til tross for at flere deltakere fremhevet at helsesøster kan spille en viktig rolle i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Videre indikerte funn at tverrfaglige beredskapsteam har vært nyttige blant annet når dialogen mellom skole og foreldrene til barn som har vært utsatt for mobbing er vanskelig.

Skolen en viktig arena for oppfølgingsarbeid

Refleksjonene i fokusgruppene ga tydelig uttrykk for at skolen er en viktig arena for tiltak i oppfølgingen av de som har vært utsatt for mobbing. Skolen er viktig for å skape sosiale relasjoner med jevnaldrende, og det ble påpekt at det å bli resosialisert i skolemiljøet er et sentralt element i en vellykket rehabilitering av den som har vært utsatt for mobbing. Dette er et arbeid hvor kontaktlærerne ble fremhevet som sentrale. Gjennom god klasseledelse kan lærerne legge til rette for samarbeid og samhandling der den som har blitt utsatt for mobbing blir inkludert på en trygg måte.

En voksen som er tett på

Individuell oppfølging av den som har vært utsatt for mobbing ble trukket frem som viktig. Det ble foreslått at dette bør gjøres av en motivert og kompetent voksen, som den som følges opp har tillit til. Kontaktlærer, sosiallærer eller helsesøster kan være særlig aktuelle for en slik rolle. Denne voksne bør ha jevnlig samtaler med den som har blitt utsatt for mobbing for å sjekke hvordan barnet eller den unge har det, og fange opp behov for tiltak eller tilrettelegging. Det kan videre synes hensiktsmessig at denne voksne er tydelig involvert i dialogen med hjemmet. Dette vil også gjøre at den voksne som gir tett oppfølging blir godt kjent med helheten i situasjonen til barnet eller den unge.

Utforming og organisering av tiltak

Funn fra kapittel 3 gir flere føringer for hva en kan gjøre for å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Psykososial ressursgruppe rundt rektor

Funn indikerer at skolebaserte psykososiale ressursgrupper kan spille en viktig rolle i oppfølgingsarbeidet. En slik gruppe kan blant annet fungere som en støtte for den som følger barnet eller den unge tett, og fungere som støtte for skoleleder (rektor) i arbeidet med å fremme et godt psykososialt miljø på skolen. At både helsesektor og skolesektor er representert i ressursgruppen, ble ansett som en styrke.

Tydelig ansvarsfordeling av oppfølgingsarbeidet

Skolesektor, helsesektor, og myndigheter ble trukket frem som relevante aktører i ulike deler av oppfølgingsarbeidet. Funn indikerer at det kan være formålstjenlig at involverte instanser har ansvar for oppdatering og formidling av kunnskap og kompetanse på sine respektive nivå. En mulig modell kan være at det er et nasjonalt ansvar å gjøre forskningsbasert kompetanse tilgjengelig. På kommunalt eller interkommunalt nivå kan en etablere en ressurs som har ansvar for å formidle kunnskap og støtte til skolenivået. På skolenivået vil skoleledelsen med støtte av den psykososiale ressursgruppen ha det daglige ansvaret for at nødvendig oppfølging av de som har blitt mobbet blir gjennomført. En slik ansvarsfordeling vil kunne øke grad av systematikk i oppfølgingsarbeidet på de ulike skolene, noe som ble trukket frem som viktig. En systematisk tilnærming vil også kunne innebære at de tiltak som iverksettes og gjennomføres, i stor grad baseres på evaluerte metoder, fremfor på tilfældigheter.

Utpøving og evaluering av tiltak er nødvendig

Det er viktig å være oppmerksom på at de forslag som fremmes i denne erfaringsbaserte rapporten i liten grad er basert på vitenskapelig utpøving av innsatser eller tiltak for barn eller unge som har

vært utsatt for mobbing. Forslagene må derfor primært betraktes å indikere innsatser eller tiltak som ulike medlemmer i fokusgruppene anser som viktig å prøve ut.

Det ble likevel vektlagt i fokusgruppene at det er viktig å komme raskt i gang med utprøving og evaluering av tiltak. Det kan derfor være hensiktsmessig å prioritere utprøving av tiltak som kan iverksettes innenfor de ressursrammer som finnes og som har størst potensial for å kunne gi konkret hjelp til de som vært utsatt for mobbing. Funn fra den delen av intervjuet som omfattet hvordan tiltak kan utformes og organiseres, indikerer at det kan være aktuelt å prøve ut og evaluere:

1. Ordning med én voksen som følger opp den som vært utsatt for mobbing nært og over tid.
2. Ressursgruppe som kan støtte oppfølgingsarbeidet, og som kan tjene som bindeledd til spesialisthelsetjenesten.
3. Ordning for veiledning til familien.
4. Terapeutiske tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing.
5. Innsatser for å øke kunnskap om konsekvenser av å bli mobbet, kjennetegn på skadevirkninger etter mobbing og kompetanse i å tilrettelegge for resosialisering av de som har vært utsatt for mobbing.

1. Innledning

Hilde Slåtten, Kjersti B. Tharaldsen, Kyrre Breivik og Edvin Bru

Bakgrunn

Denne rapporten er en oppfølging av en forskningsbasert kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak for barn og unge som blir utsatt for mobbing (Breivik, Bru, Hancock, Idsøe, Idsøe og Solberg, 2017). Kunnskapsoppsummeringen belyser mulige helsemessige, sosiale og skolerelaterte konsekvenser av det å bli utsatt for mobbing. De helsemessige konsekvensene viser seg blant annet i form av emosjonelle problem som depressive symptom, psykosomatiske problem, lav selvtillit, selvmordstanker og aggressiv atferd. Det er dokumentert at mobbing i oppveksten kan føre til depressive tanker mange år etter, også inn i voksenlivet (Solberg, 2017). Oppsummeringen viser at det å bli utsatt for mobbing har en sammenheng med svakere skoleprestasjoner, og at elever med meget høyt skolefaglig prestasjonsnivå er mer utsatt for mobbing enn andre (Bru og Hancock, 2017). Videre beskriver oppsummeringen at elever som blir utsatt for mobbing, kan oppleve redusert mestringstro hva gjelder skolefaglig kompetanse, og at disse elevene har høyere skolefravær (Bru og Hancock, 2017). Kunnskapsoppsummeringen gir ikke helt klare resultater på hva som kan redusere eller øke negative konsekvenser av mobbing, men for eksempel genetisk sårbarhet og tendenser til å skyldes på seg selv synes å være mulige risikofaktorer for at det å bli mobbet leder til slike negative konsekvenser. Faktorer som evne til selvregulering, opplevd sosial støtte fra lærere og jevnaldrende, og gode familieforhold synes derimot å kunne virke beskyttende for negative konsekvenser (Breivik, 2017). Når det gjelder tiltak som er spesifikt rettet mot å hjelpe barn og unge som har vært utsatt for mobbing, er forskningen sparsommelig (Bru, Hancock, Idsøe og Idsøe, 2017). Til tross for at kunnskapsoppsummeringen etterlyser mer kunnskap og forskning om tema, trekkes familie- og skolerettede tiltak frem som viktige beskyttende faktorer og individuell eller gruppebaserte tiltak for barn og unge som sliter med større belastninger og/eller traumer som reduserende hva gjelder mer alvorlige senvirkninger (Breivik, Bru, Hancock, Idsøe, Idsøe og Solberg, 2017). At Elevundersøkelsen viser at så mange som mellom 5 og 7 % av elever i norske skoler er utsatt for mobbing (Wendelborg, 2012; 2017), tyder på at over 50 000 barn og unge i norske skoler kan være berørt av dette (Breivik, Bru, Hancock, Idsøe, Idsøe og Solberg, 2017).

Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning (Læringsmiljøsentret) og Regionalt kunnskapsenter for barn og unge (RKBU Vest) ble også tildelt et oppdrag fra Utdanningsdirektoratet og Helsedirektoratet om å innhente erfaringsbasert kunnskap om utforming og organisering av tiltak for barn og unge som har blitt utsatt for mobbing. Oppdraget gikk ut på å samle en gruppe personer som har direkte erfaring med tiltak for de som har blitt utsatt for mobbing eller som har erfaringer som er relevante for hvordan slike tiltak kan utformes og organiseres. Et viktig formål med dette arbeidet var å konkretisere tiltak som kan være aktuelle å prøve ut.

Rapporten tar for seg:

- Deltakernes erfaringer med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.
- Deltakernes oppfatning av hvordan tiltak kan utformes og organiseres.

Hva betyr det å ha vært utsatt for mobbing?

I kunnskapsoppsummeringen (Breivik, Bru, Hancock, Idsøe, Idsøe og Solberg, 2017) blir både mobbebegrepet og arbeidet med mobbing nasjonalt og internasjonalt beskrevet. Hva gjelder begrepet mobbing, beskrives dette gjennom de tre påfølgende kriterier:

1. Handlingen er intendert.
2. Handlingen er gjentatt over tid.
3. Det er ubalanse i styrkeforholdet mellom den som utøver mobbingen og den som blir utsatt for denne.

I dette ligger at mobbingen både kan ha form som fysisk, verbal, relasjonell og/eller digital. I denne rapporten skilles det ikke mellom disse formene.

Et premiss for denne rapporten er at den omhandler barn og unge som tidligere har vært utsatt for mobbing. I dette ligger at den aktive utøvelsen av mobbingen er avsluttet. Oppfølgingsarbeidet som presenteres her, legger derfor til grunn at et formål med arbeidet er å forebygge mot utvikling av senskader av mobbing. Dette er skader som kan oppstå på tross av at mobbingen ikke lenger utføres, på bakgrunn av at de som har vært utsatt for mobbing, selv ikke opplever å ha det bra.

Fremgangsmåte og metode

For å oppnå målet med denne rapporten var det ønskelig å innhente kunnskap fra personer som har direkte erfaring med tiltak for de som har blitt utsatt for mobbing, eller som har erfaringer som er relevante for hvordan slike tiltak kan utformes og organiseres. Fokusgrupper ble valgt som metode fordi metoden egner seg godt til å utforske erfaringer som et utgangspunkt for utvikling av kunnskap på feltet (Malterud, 2012). Videre egner fokusgrupper seg godt når en ønsker å utforske fokusgruppedeltakeres kompetanse og meninger om et gitt tema (Krueger og Casey, 2015; Morgan og Krueger, 1993). Fokusgrupper anses også å være en tidsbesparende og kostnadseffektiv metode sammenlignet med andre kvalitative metoder. Metoden vil bli beskrevet mer utdypende i de to neste kapitlene.

Rekruttering og utvalg

Det var ønskelig at fokusgruppene skulle være heterogent sammensatt med representanter fra skole- og helsesektoren samt mobbeombud, forskere, representanter fra interesseorganisasjoner og representanter med relevant juridisk kompetanse. Deltakerne ble rekruttert via

snøballutvelgelse, hvor nøkkelpersoner innenfor skole- og helsesektoren ble bedt om å foreslå informanter. Dersom noen ikke kunne, ble andre foreslått og invitert. Læringsmiljøsenderet stod for rekruttering av informanter fra skolesektoren og interesseorganisasjonene, mens RKBU Vest stod for rekrutteringen av informanter fra helsesektoren. Begge sentrene rekrutterte mobbeombud og jurister. Informantene ble kontaktet via e-post og/eller telefon (se vedlegg 1).

Det ble gjennomført tre fokusgruppeintervju hvor hver gruppe bestod av en skoleansatt, en skoleeier, en representant fra Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT), skolehelsetjenesten, kommunehelsetjenesten, spesialisthelsetjenesten samt en representant fra en interesseorganisasjon, to forskere og en jurist. På grunn av frafall manglet det en representant fra PPT i det første fokusgruppeintervjuet og en skoleeier i det tredje fokusgruppeintervjuet. (En av representantene fra kommunehelsetjenesten jobbet også i PPT, og en av representantene fra spesialisthelsetjenesten jobbet for tiden i kommunehelsetjenesten, men hadde nylig jobbet i spesialisthelsetjenesten.)

Totalt deltok 31 personer i fokusgruppeintervjuene, hvorav 21 var kvinner og 10 var menn. Tolv fylker var representert med deltakere fra Hordaland (7), Oslo (6), Akershus (3), Rogaland (3), Vest-Agder (3), Buskerud (2), Troms (2), Finnmark (1), Hedmark (1), Nord-Trøndelag (1), Sør-Trøndelag (1) og Østfold (1).

Prosedyre og datainnsamling

I forkant av fokusgruppeintervjuene ble det utarbeidet en todelt intervjuguide (se vedlegg 3). Den første delen av intervjuguiden tok utgangspunkt i deltakernes erfaringer med å ivareta og følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing, mens andre del av intervjuguiden tok utgangspunkt i informantenes oppfatninger av hva som er viktige tiltakskomponenter og hvordan tiltak kan organiseres når det gjelder ivaretagelse av barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Intervjuene fant sted mellom 19. og 26. september 2016 på Gardermoen. Hvert intervju var todelt, med Hilde Slåtten fra RKBU Vest som moderator for den første delen av intervjuet og Kjersti B. Tharaldsen fra Læringsmiljøsenderet som moderator for den andre delen av intervjuet. Charlotte Hancock fra Læringsmiljøsenderet var assistent for de to første intervjuene, mens Ida R. Sjursø fra Læringsmiljøsenderet var assistent for det tredje intervjuet.

Selv om deltakerne ble oppfordret til å diskutere mest mulig seg imellom, uten inngripen fra moderator, forløp alle tre intervjuene seg slik at moderator fungerte som ordstyrer, og deltakerne tegnet seg på talerliste. Årsaken til dette var at antallet informanter var relativt stort til fokusgruppeintervju å være, og at intervjuet derfor måtte styres ved talerliste for å best mulig sørge for at alle fikk fremme sine meninger. Intervjuene varte fra mellom 2 timer og 21 minutt til 2 timer og 25 minutt, og ble lagret på to lydopptakere. Lydfilene ble transkribert. Deretter ble lydfilene slettet. Alle data var anonymisert i forkant av dataanalysene. Navn og arbeidssted er anonymisert i rapporten.

Analyser, funn og metodologiske utfordringer

Da det ble benyttet ulike fremgangsmåter for datainnsamlingen for første og andre del av intervjuet, er datanalyser, beskrivelse av funn og metodologiske utfordringer presentert i hvert av de to påfølgende kapitlene.

Etiske hensyn

I forkant av hvert fokusgruppeintervju signerte deltakerne et samtykkeskjema som informerte om bakgrunnen og formålet med studien. Deltakerne ble lovet full konfidensialitet. For å ivareta personvern i spesifikke saker som kunne bli nevnt under intervjuene, ble deltakerne bedt om å ikke oppgi indirekte/direkte personidentifiserbare bakgrunnsopplysninger om enkeltpersoner. Behandlingen av personopplysninger tilfredsstillt kravene i personopplysningsloven og er godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste (NSD) i skriv av 15.9.2016.

2. Erfaringer med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing

Hilde Slåtten og Kyrre Breivik

Formålet med denne første delen av rapporten er å innhente erfaringsbasert kunnskap om tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Det finnes relativt mye evidensbasert kunnskap om hvordan en kan forebygge, avdekke og stoppe mobbing blant skoleelever (Bru, Hancock, Idsøe & Idsøe, 2017). Det er også forsket en god del på hvilke konsekvenser mobbingen har på barn og unge som blir utsatt for dette (Breivik, 2017; Bru & Hancock, 2017; Solberg, 2017). Hvordan man best mulig kan hjelpe barn og unge som har vært utsatt for mobbing, vet vi derimot lite om da det finnes lite forskning på tiltak mot barn og unge som har vært utsatt for mobbing (Bru, Hancock, Idsøe & Idsøe, 2017). Det er derfor behov for mer kunnskap om hva skole- og helsesektoren gjør for å ivareta og følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Selv om det ikke er blitt systematisk kartlagt hvordan skole- og helsesektoren ivaretar og følger opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing, er det rimelig å anta at lærere, helsesøstre og andre i skole- og helsesektoren har gjort seg erfaringer knyttet til dette. Ansatte i skole- og helsesektoren (skoleansatt, skoleeier, representant fra PPT, skolehelsetjenesten, kommunehelsetjenesten, spesialisthelsetjenesten) samt mobbeombud, forskere, jurister og representanter fra interesseorganisasjoner ble derfor invitert til å delta i fokusgruppeintervju for å innhente erfaringsbasert kunnskap om tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing. (For mer utdypende beskrivelse av rekruttering og utvalg se kapittel 1).

Det overordnede oppdraget gikk ut på å innhente erfaringsbasert kunnskap om utforming og organisering av tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Det første målet med fokusgruppeintervjuet var å undersøke hvilke erfaringer deltakerne har med å ivareta og følge opp barn og unge som har vært mobbet. Det andre målet var å undersøke hvilke erfaringer deltakerne har med å samarbeide med andre aktører i arbeidet med å ivareta og følge opp barn og unge som har vært mobbet. Vi var spesielt interessert i å undersøke hvilke faktorer som har fremmet arbeidet (og samarbeidet) med å ivareta barn og unge som er blitt mobbet, og faktorer som har hindret arbeidet (og samarbeidet) med å ivareta barn og unge som er blitt mobbet.

Forskningsspørsmålene som ble stilt, var:

1. Hva har fungert bra og mindre bra i skole- og helsesektorens arbeid med å ivareta barn og unge som har vært mobbet?
2. Hva har fungert bra og mindre bra i ulike aktørers samarbeid med å ivareta barn og unge som har vært mobbet?

Metode

Fremgangsmåte, rekruttering, utvalg, prosedyre, datainnsamling og etiske hensyn er beskrevet i kapittel 1 (Slåtten, Tharaldsen, Bru & Breivik, 2017), og vil ikke bli skildret nærmere i dette kapitlet.

Intervjuguide

Intervjuguiden inneholdt et hovedspørsmål om hvilke erfaringer deltakerne har med å ivareta barn og unge som er blitt mobbet, og et hovedspørsmål om hvem deltakerne har samarbeidet med for å ivareta barn og unge som er blitt mobbet, og hvordan dette samarbeidet har vært organisert. I tillegg ble deltakerne spurt om hva som har fungert bra og mindre bra.

Intervjuguiden så slik ut:

- Hvilke erfaringer har du med å ivareta barn og unge som er blitt mobbet?
 - Hva har fungert bra?
 - Hva har fungert mindre bra?
- Hvem har dere samarbeidet med i arbeidet med å ivareta barn og unge som er blitt mobbet, og hvordan har dette samarbeidet vært organisert?
 - Hva har fungert bra?
 - Hva har fungert mindre bra?

Innledningsvis la moderator vekt på at hun i den første delen av intervjuene hovedsakelig ønsket å høre om de direkte erfaringene deltakerne har med å ivareta og følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Deltakerne fikk spørsmålene tilsendt en uke før intervjuene, slik at de kunne gjøre seg opp tanker om temaene i forkant (se vedlegg X). Det må merkes at deltakerne også fikk spørsmålene for andre del av intervjuet (se kapittel 3) som spesifiserte ulike type tiltak og tema. Det er sannsynlig at dette kan ha farget deltakernes rapportering av sine erfaringer.

Dataanalyse

Intervjumaterialet ble analysert ved hjelp fra en fire-trinns systematisk tekstkondensering (Malterud, 2012a) med støtte av tekstanalyseprogrammet NVivo. Først skaffet vi oss en oversikt over materialet ved å lese gjennom hele transkripsjonen for å hver for oss lete etter foreløpige tema, uten å tenke på teori (trinn 1). Temaene som ble identifisert var «kompetanse», «oppfølging», «koordinator», «jobbe tverrfaglig», «tiltak innen helsesektoren» og «beredskapsteam vs. tilgjengelige tjenester».

Videre gikk vi nøye gjennom hele teksten for å identifisere og sortere tekstfragmenter som inneholdt informasjon om hva som har fungert bra og mindre bra i skole- og helsesektorens arbeid med å ivareta barn og unge som er blitt mobbet, og hva som har fungert bra og mindre bra

i ulike aktørers samarbeid om dette. Disse tekstene refererer vi til som «meningsbærende enheter». De meningsbærende enhetene klassifiserte og sorterte vi etter de foreløpige temaene, identifisert i første trinn. Temaene ble noe endret og vi stod tilbake med tre kodegrupper; «kunnskap og kompetanse», «oppfølging» og «jobbe tverrfaglig».

Denne prosessen kaller vi koding (trinn 2). Deretter kondenserte vi teksten fra kode til mening. Vi gjorde dette ved å gå gjennom hver kodegruppe på leting etter rike og klare meningsbærende enheter. For å bevare hvilken yrkesgruppe som hadde uttalt hva, inkorporerte vi de meningsbærende enhetene atskilt etter yrkesgruppe. Disse tekstene refererer vi til som «kondensater». I denne prosessen fant vi at flere kodegrupper hadde undergrupper (trinn 3). I det siste steget av analysen oppsummerte vi innholdet fra kondensatene i hver kodegruppe og underkodegruppe for å utvikle beskrivelser som belyser deltakernes erfaringer med å ivareta og følge opp barn og unge som har vært mobbet, og samarbeidet om dette arbeidet (trinn 4). Kodene og underkodegruppene er oppsummert i tabell 2.1.

Tabell 2.1 Kode- og underkodegrupper

Kodegruppe	Underkodegruppe
Kunnskap og kompetanse	Det er behov for mer kunnskap og kompetanse Opplæringsloven blir ikke korrekt tolket eller fulgt opp
Oppfølging	Blir ikke bli trodd eller får ikke hjelp Saken avsluttes for tidlig Resosialisering tilbake til skolemiljøet Tiltak innen helsesektoren
Jobbe tverrfaglig	Lærerens rolle Foreldrenes rolle Helsesøstre/ kommunehelsetjenesten sjelden koblet inn Koordinator Beredskapsteam

For å styrke validiteten av tolkninger tok vi utgangspunkt i de erfaringsbaserte dataene fra fokusgruppeintervjuet, altså deltakernes direkte erfaringer med å ivareta barn og unge som er utsatt for mobbing. Vi tok ikke med deltakernes meningsbaserte utsagn som refererer til synspunkter om hvordan de mener barn og unge som er utsatt for mobbing, på best mulig måte bør ivaretas. I analysene har vi lagt vekt på konkrete hendelser som kan etterprøves. I analysen har vi også benyttet oss av data som ble innhentet i andre del av intervjuet.

Resultat

Deltakernes beskrivelser av hva som har fungert bra og mindre bra med å ivareta og følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing, og hva som har fungert bra og mindre bra i samarbeidet om å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing, omhandler i hovedsak temaene kunnskap og kompetanse, oppfølging og det å jobbe tverrfaglig. Deltakerne beskriver i stor grad utfordringer knyttet til dette arbeidet, men skildrer også hvordan de har lyktes med å følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Da vi baserer oss på erfaringsbaserte data, er det hovedsakelig stemmene til deltakere fra praksisfeltet som kommer frem. Stemmene til deltakerne som hovedsakelig uttrykker meningsbaserte utsagn, har fått mindre plass i dette kapitlet. Vi vil nå presentere deltakernes erfaringer innenfor de tre hovedtemaene som kom frem i analysen: «kunnskap og kompetanse», «oppfølging» og «jobbe tverrfaglig».

Kunnskap og kompetanse

Deltakere fra skole- og helsesektoren, mobbeombud, forskere, jurister og representanter fra interesseorganisasjoner beskriver alle manglende kunnskap og kompetanse som en utfordring både i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing, og i samarbeidet om å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Det ble spesielt drøftet på hvilke områder det er behov for mer kunnskap og kompetanse, og hvordan opplæringsloven ikke blir korrekt tolket eller fulgt opp.

Det er behov for mer kunnskap og kompetanse

Flere deltakere opplever at lite eller manglende kunnskap om oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing, er en utfordring i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing, og etterlyser mer kompetanse rundt dette. Et mobbeombud opplever at hele feltet som skal jobbe med barn og unge som har vært utsatt for mobbing, mangler både kunnskap og kompetanse i hvordan de skal håndtere dette:

... jeg føler at, når jeg begynte i den stillingen nå, så begynte jeg å lete etter informasjon, ikke sant? Ja, hvordan jobber man da aktivt, liksom, vi skal forebygge, vi skal avdekke, vi skal håndtere dette med mobbing, sant? Og så leser jeg bøker og er på kurs, og så er det masse om forebygging og masse om systematikken i det, også avdekking, og så kommer jeg til håndteringsbiten, og så er det to sider. (...) Og jeg tror det er litt det vi noen ganger sitter med, at vi sitter i møter, vi er mange og det er tverrfaglig og det er liksom hele systemet er på plass, men vi vet ikke helt hva vi skal gjøre. (...) Så det å liksom si ja, hva betyr det for skolen i de timene elevene er på skolen? Hva skal jeg som lærer gjøre? Hvordan kan jeg bygge relasjonen? Hva ligger i det? Hva skal jeg som forelder gjøre hjemme når jeg blir redd og hun gråter? Og skal jeg pushe til skolen, skal jeg ikke?

Deltakere fra skolesektoren erkjenner at selv de som jobber systematisk mot mobbing og bruker antimobbeprogram, kommer til kort når det gjelder å følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing, og opplever at skolene ikke er gode nok på oppfølgingen. De etterlyser mer

kompetanse i å ivareta barn og unge som er blitt mobbet, og synes kunnskap på skolen er helt vesentlig. Et mobbeombud påpeker at det er skoleeier som har ansvar for barnas helse, og som derfor må sørge for kunnskapen som trengs, og at de verktøyene som er nødvendige i oppfølgingen av barn som er blitt mobbet, er lett tilgjengelig. Representanter fra skolesektoren påpeker at elever som har vært utsatt for mobbing, skal tilbake til klasserommet og etterlyser kompetanseheving på alle nivåer. En skoleansatt forteller at deres skole har god erfaring med å ta assistenter og vaskepersonell med på kurs om mobbing, mens en skoleeier problematiserer at ungdomsarbeidere og fagarbeidere som er tilknyttet SFO, ikke får være med på kompetansehevingen. Deltakerne fra skolesektoren etterlyser også mer kunnskap i helsetjenesten, og en skoleeier opplever at det noen ganger kan det være personavhengig hvor god kunnskap helsesøster, PPT og psykisk helsetjeneste har rundt mobbeproblematikk.

Representanter fra helsesektoren uttrykker på sin side at de opplever at skolene mangler kunnskap om hvilke konsekvenser mobbing har for barn og unge. De opplever manglende kunnskap i skolen om hvor tungt det er for barn som har vært utsatt for mobbing, og at skolene gjerne oppfatter at barnet enkelt kan legge opplevelsene bak seg, og ikke forstår at det tar lengre tid og er en prosess som krever mer enn noen få møter. Deltakerne uttrykker at helsesøster og foreldre vet mye om når en elev trenger videre oppfølging, men etterlyser noen med kompetanse innen psykisk helse på et mellomterskelnivå for elever som ikke kvalifiserer til hjelp hos spesialisthelsetjenesten. Deltakere fra helsesektoren synes det er viktig at de som er nær barna, forstår symptomene hos barna og etterlyser mer kunnskap i skolen om hvordan man kan styrke både den som blir mobbet, og den som mobber.

Ifølge en representant for en interesseorganisasjon finnes det skoler som mangler grunnleggende kompetanse i mobbing. For eksempel har en kommune ansatt sosionomer i alle skolene for å lære barna å mestre mobbing. At skolene kan gjøre dette, gjør henne oppgitt, fordi hun mener at barn skal ikke lære seg å «mestre» mobbing, da mobbing er overgrep og noe som skal stoppes. Hun sier videre: «Fordi de nå skal bevise at de er så utrolig flinke, og så setter de i gang en masse tiltak uten mål og mening, og uten at noen ovenfra sitter og følger med på om det de faktisk gjør, er riktig».

Forskerne som deltok i fokusgruppeintervjuene, etterspør også mer kunnskap om hvordan jobbe med barn og unge som har vært utsatt for mobbing. De uttrykker at skoler ikke helt vet hvordan de skal jobbe med traumatiserte barn, depresjon og angst, og derfor ikke vet hva de skal gjøre. De opplever at det som skjer nå med hensyn til oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing, er ganske tilfeldig. Jo lengre tid det går etter mobbingen har opphørt, jo større krav til kompetanse er det for de som følger opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Forskerne uttrykker at det mangler kunnskap om tiltak som virker, og etterspør spesielt tiltak som fungerer for de som mobbingen fører til alvorlige følger for. De etterlyser kunnskap om hvordan passive mobbeofre og mobbeofre som også mobber andre, skiller seg ut, og hvilke tiltak disse trenger. En av forskerne mener imidlertid at mye av kunnskapen finnes hvis vi bare graver den

frem, men at hovedproblemet er implementeringen, det vil si å omsette i praksis den kunnskapen vi faktisk har.

Opplæringsloven blir ikke korrekt tolket eller fulgt opp

Juristene i fokusgruppeintervjuene problematiserer at opplæringsloven i flere tilfeller ikke blir korrekt tolket eller fulgt opp i skolens arbeid med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. De mener det er manglende kompetanse i skolen når det gjelder hva mobbing og krenkelse er, når elevenes rettigheter er brutt etter kapittel 9A i opplæringsloven, og hva som skal til for å følge elevene opp. En jurist poengterer at 9A handler om mer enn bare mobbing, og problematiserer hvordan det å henge seg opp i mobbebegrepet kan begrense hva eleven har opplevd. Juristen viser til at den psykososiale bestemmelsen i opplæringsloven også kan handle om krenkelser som kan være enkelthendelser, og at det ikke er noen krav om at det skal skje flere ganger. Juristene snakker også om at regelverket og kapittel 9A er knyttet til at elevene har et godt psykososialt miljø som fremmer helse, trivsel og læring, og viser til at regelverket går lenger enn å bare tro at man har fulgt opplæringsloven når man har avsluttet en mobbesak. Elevene skal ifølge loven følges opp helt til en ser at han eller hun har et bra skolemiljø. Juristene poengterer at skolene ikke kan velge om de skal håndtere en mobbesak eller hvor lenge oppfølgingen skal vare, fordi en skal følge opp til eleven har det bra igjen. En jurist sier:

Som rektor så er det ditt ansvar å finne den tiden. Og finne de kompetente rette som gjør det. Ehm, men det ser vi jo at svikter i en del tilfeller. For det blir spørsmål om 'ja, men hva skal vi rekke? Vi har de og de timene'. Og så får du hele det jaget på å ta timene. Ehm, men der tror jeg, og det tror jeg er vårt ansvar dels, å være enda tydeligere på ... hvor sterkt det ansvaret faktisk er for å gripe inn.

En annen jurist påpeker at det ikke trenger være så vanskelig å følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing, for det ligger en mal på Udir sine sider om hvordan enkeltvedtakene skal være. Der står det blant annet at skolene ifølge Barnekonvensjonen har en plikt til å snakke med barnet. Eleven som er blitt utsatt for mobbing, skal ha én kontaktperson som er ansvarlig for å følge opp, og skolen skal jevnlig ha evalueringsmøter. Hun sier videre:

Idet du skal lage et enkeltvedtak som skal si noen ting om at rettighetene etter kapittel 9A er brutt eller ikke, ehm, så skal du si noen ting om hva er formålet, hva skal vi oppnå med dette. Ehm, og så skal du begrunne hvorfor dette tiltaket kan nå det målet, og så skal du ha et eget punkt med evaluering, og det skal være jevnlig. Ehm, og da må du, når du evaluerer, når du da ser at tiltakene når ikke dette målet, så må du justere det. Så da er du ikke ferdig med saken. Og du kan ikke ha et på en måte avsluttende møte som sier nå er alt greit, du må ha jevnlig oppfølging videre, for du har ikke oppnådd noen ting dersom de tiltakene du satte inn, ikke passet i det hele tatt.

En skoleeier på sin side uttrykker han blir provosert hver gang han hører jurister snakke om at loven regulerer oppfølging av barn og unge som blir mobbet, og påpeker at det ikke hjelper at vi har en god lov, men at vi må jobbe med at folk faktisk skal gjøre dette, ikke fordi det står i loven, men fordi det er lurt. En representant fra skolehelsetjenesten uttrykker at hun synes lovverket

ikke er så vanskelig, men at en må få ledelsen og de som skal ivareta lovverket, til å gjøre det kjent og ta det i bruk.

At lavterskeltilbud, behandlingstilbud og familietilbud skal være noen av tiltakene for å rette opp brudd på kapittel 9A, uttrykker en av juristene at hun er skeptisk til. Hun sier:

For de gangene det blir foreslått, er gjerne de gangene skolen har lyst til å fraskrive seg ansvaret, og si at 'men eleven er jo syk', 'det er noe galt i familien', eller sånne ting, og skolen har på en måte ikke gjort noe galt. Samtidig som vi ser at de gjerne trenger et behandlingstilbud fordi at de har blitt så skadet. (...) Samtidig som det alltid, alltid, alltid er skolen sitt ansvar.

En annen jurist legger frem viktigheten av å være bevisst ansvarsområdet, og mener at skillet mellom opplæring og behandling er noe som utfordrer dem i arbeidet. Hun sier:

Hva er det skolen har som ansvar, og jeg tror ikke vi kan snakke samarbeid med andre sektorer hvis vi ikke helt vet hva er vårt ansvar som skolesektor? Og hva er helsesektors og andre? For hvis man ikke helt vet hvor de flatene er, så begynner den læreren å traumebehandle, som den læreren slettes ikke skal gjøre. Ehm, så jeg tror det er viktig å være god på hva som er din jobb og hva du skal ta ... og hva du må ha andre inn for å gjøre. Også må man få flyten mellom tjenestene der. For hvis en lærer går inn og traumebehandler, så kan det gjøre vondt verre. Og det er et viktig bilde, altså skal vi samarbeide, så må vi samarbeide med de kompetente andre.

Deltakerne opplever at det er flere som ikke vet hva rettighetene deres er, og at det er et sprik mellom hvor mange barn og unge som melder fra til voksne at de har det dårlig, og hvor mange som faktisk bruker rettighetene sine. En jurist opplever at tiltak i skolen som er rettet mot unge som er blitt mobbet, ikke alltid er egnet eller har ivaretatt barna som fortsetter å ha det dårlig på skolen.

Oppfølging

Deltakerne beskriver flere utfordringer med hensyn til selve oppfølgingen i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. De erfarer at noen elever ikke blir trodd når de rapporterer om mobbing, mens andre ikke får den hjelpen de trenger, eller at hjelpen avsluttes for tidlig. Flere deltakere rapporterer at de har god erfaring med å resosialisere barn som har vært utsatt for mobbing, tilbake til skolemiljøet som en strategi for å ivareta barna som har vært utsatt for mobbing, mens deltakere fra helsesektoren rapporterer om erfaringer med spesifikke helsetiltak med hensyn til å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Blir ikke trodd eller får ikke hjelp

En viktig utfordring i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing, er at enkelte elever opplever å ikke bli trodd når de rapporterer om mobbing, og at enkelte elever opplever å ikke få hjelp til å avslutte mobbingen. Selv om problemstillingen for denne rapporten er avgrenset til å gjelde barn og unge som «har vært» utsatt for mobbing, og hvor mobbingen er

opphørt, er det likevel viktig å ta med disse erfaringene fordi de forteller om utfordringer som sannsynligvis spiller en rolle for å forstå hvorfor flere barn og unge som har vært utsatt for mobbing, ikke har fått videre oppfølging.

Flere av deltakerne rapporterer at barn og unge som er eller har vært utsatt for mobbing, opplever å ikke få den hjelpen de trenger. Dette gjelder både de som har prøvd å si fra, men ikke fått hjelp, og de som aldri har sagt fra. Deltakerne fra interesseorganisasjonene forteller at de har vært i kontakt med både foreldre og elever som rapporterer at de ikke blir trodd når de forteller om mobbing. De får henvendelser fra barn som har sagt fra om mobbing, men ikke blitt tatt på alvor, eller hvor rektor har anbefalt eleven å ikke opprette en sak. En av disse representantene rapporterer at barn, unge og foreldre forteller at det er en utfordring å bli trodd, og at mange blir møtt med mistro og ubetenksomme spørsmål fra voksne, slik som: *Hva hadde du gjort først, da? Hva var din rolle i denne konflikten?* Deltakerne opplever også at skolen ønsker å løse mobbingen på lavest mulig nivå, noe de mener ikke nødvendigvis er det beste for barnet. Det kan oppleves som bagatellisering og å ikke bli tatt tilstrekkelig på alvor både for foreldre og barn. Deltakerne opplever at foreldre som konfronterer skolen med at barnet blir utsatt for mobbing, kan bli møtt med bortforklaring, bagatellisering og sykeliggjøring. En av deltakerne forteller at de har opplevd at det er blitt laget ansvarsgrupper rundt barn som blir mobbet, med fokus på hva barnet som blir mobbet, må gjøre. Familien til barnet får tilbud om familieterapi og psykiatrisk hjelp, mens det ikke blir gjort noe for å få slutt på mobbingen.

Noen deltakerne beskriver at enkelte skoler benekter at det forekommer mobbing på deres skole, og gjerne vil vise til null mobbing i deres skole. En skoleansatt forteller at de ble ringt opp av en mor som sa at de hadde kjempet for at de skulle bli trodd i at deres barn ble utsatt for mobbing, men opplevde at skolen ikke var interessert i å ha det på statistikken. En forsker forteller at han har vært i kontakt med rektorer som benekter at det er mobbing på deres skoler til tross for at spørreundersøkelsene på skolene sier noe annet. I en av disse skolene rapporterer forskeren at en mor har fortalt at datteren kom gråtende hjem i syv år på grunn av mobbing – uten at skolen tok tak i det.

Flere deltakere beskriver at de erfarer at barn og unge unnlater å rapportere om mobbing fordi de er redde for å bli avvist og redde for å ikke bli trodd. De erfarer også at de unge gjerne forventer at noe skal skje når de forteller om det verste de har opplevd, uten at det gjør det. Deltakere opplever at når de unge ikke får den hjelpen de trenger, mister de tilliten til voksne. Elever har ofte ikke tro på å opprette en mobbesak, fordi de ikke tror at noen kan hjelpe dem eller fordi de mener alt da blir verre. Deltakerne forteller også at de har erfart at elevene har personlige grunner til å ikke ville rapportere om mobbing. De frykter at dersom de sier fra til en voksen, så «tar det helt av», de mister kontroll over saken og det blir verre for barnet, de synes det er skummelt å si fra til læreren, de er redde for å skape problemer for noen, de ønsker ikke å bli stemplet som «et mobbeoffer» osv. Det at barn og unge som har vært utsatt for mobbing, ikke får den oppfølgingen

de trenger, behøver derfor nødvendigvis ikke alltid skyldes dårlig oppfølging fra skole- eller helsesektoren.

Til tross for at flere deltakerne erfarer at barn og unge som har vært utsatt for mobbing, ofte ikke får oppfølging fra skolen, forteller deltakere fra helsesektoren at de behandler barn og unge som er utsatt for mobbing. De oppdager at barn og unge har vært utsatt for mobbing, ved at den unge kommer i kontakt med helsesektoren for andre grunner enn mobbing slik som læringsutfordringer, sinne, tristhet, skolefravær og lignende. Få av disse er direkte henvendelser som handler om å vurdere helserisikoen etter at en elev har vært utsatt for mobbing. Når de får henvisning av unge med depresjon og angst, opplever de at flere har en mobbehistorie i tillegg til andre belastende opplevelser. En representant fra spesialisthelsetjenesten forteller:

For jeg jobber jo nå med, jeg har gjort det en stund nå, med å behandle unger som har, som har erfaring, mobbeerfaring. Og vi ser veldig ofte at de kommer kanskje inn for depresjon/angst, også er det når vi begynner å grave i historier, så handler det veldig, veldig ofte om ... mobbeerfaringer. Mhm. Sånn at faktisk så, noen er alvorlig traumatisert på grunn av det.

En representant fra kommunehelsetjenesten forteller at de regelmessig prøver å sjekke om mobbing kan ligge bak helseplager, og at de ofte kommer i situasjoner hvor de må melde en mobbesak til skolen, som skolen tidligere ikke har forstått som en mobbesak. En skoleeier formidler at kommunepsykologer og Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP) i deres kommune forteller at mobbing har skapt mye problemer for barn og unge, uten at skolene har oppdaget mobbingen. Skoleeieren problematiserer at de ikke har en direkte link til skolene som avdekker at barn og unge er blitt utsatt for mobbing, og ønsker seg en litt mer systematisk oppfølging av de som avdekker dette.

Deltakere fra helsesektoren rapporterer at noen barn og unge som har vært utsatt for mobbing, har behov for oppfølging fra spesialisthelsetjenesten, men at de opplever vansker med å få dem henvist videre. Representanter fra skolehelsetjenesten rapporterer at de møter elever på videregående skoler som kan fortelle om voldsomme mobbeerfaringer gjennom hele barneskolen. Disse elevene kan være traumatiserte, ha et dårlig selvbilde og ha en opplevelse av at de fortjente å bli mobbet.

Representantene forteller videre at skolehelsetjenesten ofte finner det nødvendig å henvise elevene til BUP-systemet eller andre psykologtjenester, men opplever at det mange ganger er komplisert å hjelpe dem videre, og at de må gå mange runder med BUP og PPT for å få hjelp.

Representanter fra spesialisthelsetjenesten på sin side opplever at flere unge av de som har vært utsatt for mobbing, har vansker som de ikke får hjelp for siden det er strengere kriterier for å få hjelp fra BUP. Helsesøstre og foreldre som tar kontakt med BUP blir avslått fordi den mobbeutsatte ikke har utviklet store nok vansker til å tilfredsstille kriteriene som er nødvendige

for å få hjelp fra BUP. Deltakere opplever at det ikke finnes noe sted hvor mobbeutsatte kan få hjelp før de har utviklet svært store vansker.

En annen utfordring når det gjelder oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing, er at foreldre og PPT ikke nødvendigvis har samme forståelse for hvilken hjelp barnet har behov for. En representant fra PPT uttrykker dette slik:

For vi kan være enige om at det har vært mobbing, og så kan foreldre på en måte sette seg mot at barnet skal henvises til helsesøster, ha samtaler med helsesøster, henvises til BUP, ehm. Sånn at vi som på en måte sitter i systemet, vi kan se at ehm, altså lærere kan rapportere om at de har en forståelse av at barnet muligens har angst, er deprimert, altså lavt selvbilde, mens foreldrene på en måte ehm, motsetter seg å la barnet bli henvist til BUP. For på en måte, som om hvis de lar barnet bli henvist, så er det på en måte med andre ord hennes skyld, hun er svak, hun behøver hjelp, altså ja. Ehm, så det er, kan være, altså erfaringen min er at det er en stor utfordring.

Saken avsluttes for tidlig

En viktig utfordring i arbeidet med å ivareta og følge opp barn som har vært utsatt for mobbing, er at saken avsluttes for tidlig. En representant for kommunehelsetjenesten forteller at både kommunepsykologene og BUP-ene i deres kommune får henvist mange saker hvor det viser seg at de psykiske ettervirkningene etter mobbingen får leve videre:

Altså det er veldig mange som har vært utsatt for mobbing som utvikler forskjellige vansker, og da spesielt kanskje angst og depresjon. Og i depresjon er jo nettopp på det du sier, altså det blir krenket, din verdi blir krenket hver eneste dag. Så selv om mobbingen er avsluttet for mange år siden, så ligger den og lurer. Hadde de rett, var det riktig sånn som de sa? Sånn at den evalueringen fortsetter. Og det andre er jo dette her med, det er jo en, altså det er jo så utrygt å bli krenket. Sant? Altså det kan skje på bussen, og en kan bli utfordret på sin redsel for å møte på mobber, som kan, sant? Balle på seg. Så vi ser at angst og depresjon er to, altså det er jo de to største helse... ehm, helse, psykiske helseutfordringene vi har. Og de blir henvist til oss med, med det som utgangspunkt, også pirker vi i det, og det kan ligge mange år tilbake. Men altså, mobbingen er avsluttet, men det lever og lever og lever.

Representer fra interesseorganisasjoner og mobbeombudene opplever at skolene glipper gang på gang når det gjelder å følge opp saken til barnet har det bra. De opplever at skolene «krysser av» for at de har fulgt opp saken uten å følge opp til barnet har det bra, og at elevene ikke får god nok oppfølging etter en mobbesak. Deltakerne erfarer at mange sier at de negative konsekvensene av mobbing ikke er over når selve mobbingen er avsluttet, fordi det er da de virkelige store problemene, reaksjonene, selvbekreftelsen, sinnet og spørsmålet om hvordan dette rammer dem selv, begynner. De erfarer at når mobbingen er avsluttet og ettervirkningene starter, opphører gjerne oppfølgingen fra de som tidligere har hjulpet den som ble mobbet. En representant fra skolehelsetjenesten forteller hun har god erfaring med at det blir skrevet enkeltvedtak i mobbesaker hvor en sørger for at mobbingen opphører, men opplever at det gjerne skorter på oppfølgingen til tross for at det er skolen sitt ansvar å løse opp. Hun sier:

Altså hvor lenge blir det sjekket opp, eller hvor, sant? Hvor lenge blir disse elevene fulgt, sant? Er det virkelig sånn at du har det bra nå, eller? Selv om mobbingen er stoppet, så har de det ikke bra. Det er veldig ofte min opplevelse også, sant? Fordi at ehm, ja. Det sitter så ... de lever med dette videre, og har fått ødelagt sitt selvbilde.

Som beskrevet tidligere opplever juristene at skolene ikke kan velge selv om de skal håndtere en mobbesak eller hvor lenge en skal holde på, fordi en skal holde på til eleven har det bra igjen. En jurist forteller at de har vært gjennom mange klagesaker til fylkesmannen, og at de har gått gjennom alle dommene og sett at det er en utfordring at en stopper for tidlig. Det er en utfordring at en tror mobbesaken er ferdig fordi en har stoppet selve mobbingen.

Deltakerne snakker også om hvordan skolene ikke anerkjenner at det å bearbeide mobbeopplevelser er en lengre prosess, og at tilsatte i skolen gjerne ikke vet hvordan jobbe med det. Deltakere opplever at skolene mener at elevene skal «være ferdig med det» etter at skolen tror de har ordnet opp i en mobbesak, uten at elevene får mulighet til å snakke om det. Lærerne anerkjenner ikke at elevene kan kjenne på at det tar lengre tid, og at det er en prosess som krever mer enn bare de enkle møtene som også blir avsluttet. Deltakere erfarer at skoler ikke helt vet hvordan de skal jobbe med traumatiserte unger, depresjon og angst, og dermed ikke vet helt hva de skal gjøre. De erfarer videre at lærere synes det er vanskelig å følge opp elever som er blitt mobbet når de har mange elever i klassen. Selv om det å avslutte saken for tidlig er en stor utfordring i deltakernes arbeid med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing, er det òg deltakere som er oppmerksomme på å *ikke* avslutte saken for tidlig. En skoleansatt forteller at han er bevisst på å ikke avslutte saken for tidlig, og å følge opp eleven til han har det bra. Han sier:

Så det handler mye om, i den erfaringen jeg har hatt i hvert fall, handler om de tiltakene man har satt inn mot det, mot offeret da, rundt offeret da, for å øke selvbildet særlig for de som har lavt selvbilde sånn i utgangspunktet. Og da tenker jeg i hvert fall i noen av de sakene jeg har vært inni, at det har vært positivt på lang sikt. Og når jeg, når jeg forteller foreldre at vi jobber på lang sikt, så mener ikke jeg den første måneden, da mener jeg det første året. Hvor man fortsetter å jobbe med inkludering og tiltak i forhold til det, selvbildet, for jeg tror det er kjempeviktig oppi dette her.

De gangene oppfølgingen av barn og unge som har vært utsatt for mobbing, avsluttes for tidlig, kan også i noen tilfeller se ut til å avhenge av de unge selv. Å få unge som har vært utsatt for mobbing, med på møte, opplever en representant fra spesialisthelsetjenesten som utfordrende. Et mobbeombud forteller hun har vært borte i noen saker hvor barnet etter en mobbesak ikke vil ha noe med saken å gjøre, vil begynne på nytt, og gjerne begynne på en ny skole. Hun opplever at de unge ikke er helt ferdig med saken, men ønsker likevel ikke å snakke om det. Hun har videre opplevd at elevene selv blir noen som også mobber, fordi de ikke er blitt fulgt opp, og fordi saken er sluppet for at barnet skal slippe å bli konfrontert med det som var så vanskelig.

Deltakerne oppgir også at manglende dialog i overgangen mellom skolene vanskeliggjør god oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Flere deltakere problematiserer at

oppfølgingen av barn og unge som er blitt mobbet, ikke ble videreført i overgangen mellom barne- og ungdomsskolen og mellom ungdomsskolen og videregående skole. Et mobbeombud uttrykker:

Og vi vet at det er en del informasjon om disse barna som blir borte i overgangene mellom. Og når du da har sittet med en tung sak i, som har pågått på hele barneskolen, og du kommer på ungdomsskolen og skal begynne med blanke ark, det er altså nesten som et overgrep overfor barnet, fordi at det er så viktig at disse (...) Og det er så viktig at barnets hjelp blir overført i neste instans (...) også mellom to systemer som kommunal og fylkeskommunal.

En jurist klargjør at fylkeskommunen ikke kan få noe informasjon om hva som skjedde på ungdomsskolen, dersom de unge ikke samtykker til det. Hun har erfart at en mobbeutsatt er blitt plassert i samme klasse som mobberer, og at aktørene har stilt spørsmålsteget til hvordan dette kunne skje. Ifølge juristen er grunnen til dette at fylkeskommunen ikke kunne vite om mobbesaken, fordi kommunen ikke kan gi ut noen informasjon uten elevenes samtykke.

Resosialisering tilbake til skolemiljøet

I arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing, forteller deltakere fra skolesektoren at de anser det som viktig at barn og unge som har blitt mobbet, blir resosialisert tilbake til skolemiljøet. De forteller at sakene de har vært involvert i hvor de kontinuerlig jobber med inkludering og tiltak med hensyn til å øke selvbildet til eleven som har vært mobbet, har vært positive på lang sikt, også et år etter at saken er avsluttet. En skoleansatt har erfart at det er viktig at det er noen på skolen som kan følge barnet i det daglige og hjelpe med tilbakeføring i skolemiljøet. Han forteller:

Jeg hadde ei som ble utsatt for mobbing. Ehm, hun var på en måte havnet i utkanten av det sosiale miljøet, da. Er ute i nesten hvert friminutt, (...) når hun kommer ut da i friminuttet, og en voksen går bort til denne jenta og står og prater med henne. Og når de står der og prater, så kommer andre bort, for de trekkes bort, og så blir de pratende sammen. Og så sier de: 'Skal vi hoppe tau?' 'Ja, vi hopper tau.' Og så er jenta med i en del av, som en del av den sosiale gjengen. Og så gjør en det til stadighet, og hun trekkes med, og til slutt så er hun en del av det sosiale miljøet, men det må være noen voksne der som tar ansvar for det. Der i skolegården, der det skjer i det sosiale miljøet, så kan en trekke inn etter hvert, eller samtidig, andre som trengs. Men hvis det ikke er noen der og da som kan hjelpe barn, som kan styrke barn, som kan resosialisere barna og hjelpe dem tilbake i et miljø, så blir det vanskelig.

Også deltakere fra helsesektoren opplever at det er viktig for elever som har vært utsatt for mobbing, å få hjelp til å komme tilbake til skolemiljøet igjen. De opplever at mange elever som har vært utsatt for mobbing, ønsker å komme ut av rollen som «en som blir mobbet». Elevene er gjerne delt i at de kjenner på mobbeerfaringene sine, samtidig som de bare ønsker å være som resten av de andre elevene. En representant fra kommunehelsetjenesten uttrykker:

Få en annen rolle i klassen og jobbe med samholdet hele tiden i klassen. Ser ut som viktig. Det også at læreren tar litt styring og hjelper dem å bli kjent med noen andre. Noen blir jo hele tiden oversett også da. Altså de, ikke direkte mobbing, men de blir aldri invitert, og blir aldri, og elevene, og resten av klassen, gjøre dem litt opp, oppmerksom på at det er flere her. For

mange mener kanskje ikke det er stygt at de ikke inviterer den og den. Men den er bestandig så stille i klasserommet. Altså jobbe hele tiden med den der, og kanskje da gjennom et sånn prosjekt, at de ledes litt, at de blir oppmerksomme på og kjent med medelevene sine på en annen måte. Og det er kjempefint, tenker jeg, det å ha grupper og snakke om det som er vanskelig. Men også prøve å liksom bare være en vanlig elev igjen, og få hjelp til å få nye relasjoner.

Deltakerne snakker også om forebyggende innsatser som en strategi for å ivareta barn og unge som er blitt mobbet. For eksempel hadde en representant fra skolehelsetjenesten god erfaring med et prosjekt som gikk ut på å sette sammen elever som skal jobbe sammen tre uker ved skolestart, for å så skifte grupper. Siden hvem elevene skulle jobbe sammen med, var fastlagt, slapp elevene å sosialisere seg. I forkant og mellom gruppeskiftene var det elevaktiviteter, strukturerte øvelser og lignende. Elevene hadde ansvar for å sende en SMS dersom samarbeidspartneren var borte fra skolen, og for å gi beskjed til kontaktlærer dersom samarbeidspartneren ikke trivdes. Representanten fra skolehelsetjenesten erfarte at ved å jobbe prosjektbasert som dette, sa elevene at det hadde betydning for at de var til stede på skolen.

Ifølge en skoleeier er både antimobbeprogrammene Zero og Olweus gode verktøy så lenge de ikke ligger i en skuff og samler støv, for da hjelper det ikke at de har et program. En representant fra kommunehelsetjenesten forteller at skolene i hennes kommune bruker Zippys venner, som er et program hun mener har godt potensial, men som ikke er blitt brukt så godt i mobbesaker. En forsker forteller han holder på å utarbeide en modell for hvordan en kan bruke beredskapsteam for å forebygge, avdekke og stoppe mobbing samt rehabilitere barn og unge som har vært utsatt for mobbing. En annen forsker har erfaring med et forskningsprosjekt om skolebaserte tiltak med støttegrupper hjelper de som har vært utsatt for mobbing til å få seg en venn. Forskeren forteller:

Og sånn som hun ene, hadde jo ikke hatt noen venner gjennom hele barneskolen, og fikk en venn gjennom den støttegruppa da. Og ehm, sånn at bare det, sånn som du nevnte det med lavt selvbilde, at de har ofte det, og de andre tror liksom at 'ja, men hun er så teit'. Alle hadde bare definert at hun skulle være utenfor, for hun luktet vondt og hun var så teit og dum at hun fortjente ikke bedre, liksom. Men sånn som han ene gutten sa i den ene støttegruppa at 'ja, men når jeg ble kjent med henne, så oppdaget jeg at hun er en hyggelig person', at hun hadde ressurser og de liksom, ble, de ble ikke verdens beste venner alle sammen, det kan man jo ikke bestemme hvem som skulle være venner, men de fikk i hvert fall én som de kunne slå følge med til skolen, eller kanskje leke sammen med og sånn. Sånn at det forundret meg liksom, så lite tiltak egentlig.

Et mobbeombud har god erfaring fra skoler som bruker klassens tid på å trygge klassemiljøet og ha erfaringsutveksling;

Det å sette ord på det: 'Hva er krenkelse? Hva er erting? Hva er koddning? Hva er bare kommentarer? Hva føles hvis alle sammen sender bilder på Snapchat fra en fest som du ikke er med på?' Ta også, bare sånn at de får dele erfaringene, sånn at de klarer å skjønne at de ikke er helt for seg selv om det, og at det blir satt ord på de følelsene som man har.

I gjennomgang av klagesaker til fylkesmannen og dommer har en jurist erfart at det har vært mange stygge mobbesaker de siste årene, hvor skolene stort sett har måttet gjenopprette hele skolemiljøet og klassemiljøet. Juristen sier:

Sånn sett at de senvirkningene er jo ikke bare på individ, når du har hele klasser som er ute og kjører, du har foreldre som ikke aner hva de skal gjøre. Og du kommer ikke til å få ro hvis ikke du tar hele pakken. Så det er noe med, kompleksiteten her er ganske stor, og du er ikke i mål før den, for eksempel den eleven med de senvirkningene, med PTSD og full pakke, sier: Nå har jeg faktisk et bra skolemiljø.

Selv om mange deltakere rapporterer om gode erfaringer med å resosialisere barn som har vært utsatt for mobbing, tilbake til skolemiljøet, opplever deltakere fra skolesektoren at skolene ikke alltid er så gode til å se på konsekvensene av tiltakene som de har iverksatt, og mener at dette kan resultere i dårlige resultater for de som blir utsatt for det. En skoleansatt forteller:

En mor jeg snakket med, barnet hadde opplevd mobbing, og i tilbakeføringsfasen så ble alt ødelagt, sånn som moren sier det, alt ble ødelagt fordi skolen hadde satt inn tiltak der de hadde laget soner i skolegården, og denne jenta der, hun skulle leke med det alderstrinnet som hadde bestemt at dere skulle være i denne sonen. Der hadde hun ingen av de trygge som skulle på en måte, som skulle hjelpe henne til å tilbakeføres i sosialiseringen. Hun ville vært der å leke, for der var de. Men hun skulle være der. Og dermed så gikk det kort tid, og så var mobbingen i full blomst igjen.

Deltakerne problematiserer også at det skjer så mye utenfor skolen, og at elevene også blir ekskludert fra fritidsarenaer slik som i idretten og korpset. En skoleansatt sier:

Så jeg tror at det, når man skal få disse elevene sammen igjen, sånn, eller, altså skal få elevene til å fungere sammen igjen, så er det et mye større arbeid enn bare, bare skolebiten å få dette sammen. Der hvor man greier å få dette på utsiden, og få med de, hele bredden i dette, så kommer man betydelig mye lenger. For nøkkelen her, nøkkelen her er jo å få elever som har vært så slemme mot hverandre til å kunne gå sammen og se hverandre på en skole.

Tiltak innen helsesektoren

Flere deltakere innenfor helsesektoren forteller at de har erfaringer med spesifikke tiltak som har fungert bra i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Ulike typer terapi og traumebehandling ble spesielt beskrevet. En representant fra spesialisthelsetjenesten sier hun behandler unge med posttraumatisk stresslidelse (PTSD) etter alvorlig mobbing over lang tid med traumefokusert kognitiv terapi, hvor de jobber med både barna og foreldrene. Dette forteller hun fungerer for denne typen unge hvor en har fokus på traumer. En representant fra skolehelsetjenesten forteller at alle som jobber innenfor skolehelsetjenesten i hennes kommune, har tatt 30 studiepoeng i kognitiv terapi, mens en representant fra kommunehelsetjenesten som sitter i behandlingslinjen, sier de baserer mye av tiltakene de gir, på gruppevirksomhet med evidensbasert kognitiv atferdsterapi. At kognitiv atferdsterapi er virksomt, bekrefter en av forskerne. Han forteller at i mobbesaker knyttet til angst og depresjon er kognitiv atferdsterapi de

mest effektive tiltakene han kjenner til. En annen forsker påpeker at vi har mye å hente fra traumebehandlingen. Han sier:

Og det finnes jo en del eksempler fra traumebehandling som man kan bygge på, og min oppfatning er jo at veldig mange av mobbeofre har jo veldig like historier. Det er ikke så komplisert på en måte, altså det er klart, du kan si detaljene varierer, men grunnstrukturen er jo veldig lik altså. Og derfor så tror jeg at å ha samtalegrupper under en kompetent leder skulle være veldig nyttig for dem, der de ser da at det er andre som har hatt det presis likt, samme erfaringer og få dele sine emosjonelle opplevelser og sånn altså.

Både representanter fra spesialisthelsetjenesten og fra kommunehelsetjenesten forteller at de har positive erfaringer med mestringsgrupper. De har brukt en mestringsgruppe som jobber på tvers av ulike psykiske vansker, som fokuserer på hvordan en kan ha det bra i hverdagen på tross av de vanskene en har. Mestringsgruppen er basert på «Recovery», og deltakere mener mestringsgrupper kan være nyttige å bruke med hensyn til mobbeproblematikk. En representant fra kommunehelsetjenesten forteller at de i hennes kommune bruker angstmestringsgrupper (LIST-prosjektet) og depresjonsmestringsgrupper. Deltakere fra helsesektoren forteller også at de har god erfaring med å bruke EMDR (Eye Movement Desensitization and Reprocessing), som er et individuelt tilbud med en veldokumentert og konkret metode som de opplever har god effekt for personer med somatiske symptomer etter at de har blitt utsatt for mobbing. Deltakere opplever at EMDR har vært nyttig for barn og unge som har vært utsatt for mobbing, og som har traumer etter mobbingen.

Deltakerne snakker også om hvordan ulik type alvorlighetsgrad av mobbingen og det at det finnes ulike type mobbeofre, kan være relevant å ta med seg videre med hensyn til hvilke tiltak de forskjellige trenger. Deltakerne opplever det er forskjeller i graden av hvor traumatiserte elevene er etter en mobbesak. Noen er traumatiserte og trenger mer terapi, mens andre trenger mer hjelp til å komme ut av offerrollen. En forsker forteller at han har truffet to typer mobbeofre som trenger ulike typer tiltak, men som han opplever at det er tilfeldig hva som skjer. Han sier:

Og så tenker jeg en ting til, i de sakene jeg har vært i, så har jeg truffet ehm, litt sånn to hovedtyper ehm, mobbeofre som ehm, kanskje må ha, få helt forskjellige tiltak. Og det er jo også helt i retning av forskning. Da tenker jeg at en type mer ehm, er mer passive mobbeofre som på en måte ikke forsvarer seg. Og, ja, de, selvbildet er helt nede, og de mangler, svake vennenettverk og så videre. Og så har du en annen type som er både mobbeofre og blir mobbet, altså mobber andre, og har kanskje en mer reaktiv aggresjon i tillegg til at de selv blir mobbet. Og det er jo en helt annen profil som trenger helt andre tiltak. Og disse tingene her er det lite ehm, tenkning på hvordan, vi må finne ulike profiler, og lage, skreddersy de oppleggene. Det er lite forskning på det, og det som skjer, skjer nokså tilfeldig rundt omkring.

Jobbe tverrfaglig

Deltakerne beskriver flere styrker og svakheter i samarbeidet mellom de ulike aktørene i arbeidet med å ivareta barn og unge som er blitt mobbet. Lærerne spiller en viktig rolle i det å lytte til

barna, følge med på hvordan de trives, og melde fra når et barn som er blitt mobbet, trenger videre oppfølging. Foreldrene er viktige samarbeidspartnere selv om de opplever at foreldre–skole-samarbeidet noen ganger kan være krevende. En utfordring i samarbeidet med å ivareta barn og unge som har vært mobbet, er at helsesøster og kommunehelsetjenesten sjelden blir koblet inn. Noe som har fungert bra i samarbeidet, er at én person eller koordinator følger opp den som har vært utsatt for mobbing, og flere deltakere bruker beredskapsteam i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Lærerens rolle

Flere deltakere erfarer at læreren spiller en viktig rolle i arbeidet med å ivareta barn og unge som er blitt utsatt for mobbing, og opplever at det er viktig for barn og unge som er blitt utsatt for mobbing, å bli sett og hørt av læreren. Representanter fra interesseorganisasjoner og mobbeombud opplever at lærere kan favne sårbare barn som har vært utsatt for mobbing, ved å daglig vise barna at de blir sett, lagt merke til, ved å vise at de setter pris på å se eleven, og ved at de viser interesse for hvordan eleven har det. Deltakerne erfarer også at elevene setter det å bli sett av læreren, og det at læreren har tid til å snakke med dem, høyt. Et mobbeombud sier:

Så da kommer litt det du sier, det har vært så innmari fokus på de grunnleggende teoretiske ferdighetene at en har helt glemt av kanskje å ha tiden til å snakke da, med elevene. For de sa (...) hvordan har du det? Jo, bare bra. Men (...) du må ha tid til å snakke ordentlig, du må ha tid til å lytte også til det de sier etterpå. Så sa de noe mer, og det var kjærlighet. De ville at læreren skulle vise kjærlighet.

Deltakere fra helsesektoren påpeker også at kontaktlærere har et stort ansvar å se elevene sine hver dag, legge merke til de som trenger litt ekstra, og vite hvor de melder videre i skolesystemet når en elev trenger videre oppfølging. En representant fra skolehelsetjenesten forteller at skolen hvor hun jobber, tar opp hvordan elevene trives på skolen, på hver kontaktlærersamtale. Når de finner ut at noen sliter, har de systemer på plass som skal finne ut om det kan ha noe med mobbing eller trakassering å gjøre. Hun erfarer at samarbeidet mellom skolehelsetjenesten, kontaktlærer og ledelsen fungerer bra og mener at dette er nøkkelen til alt, fordi det er i dette samarbeidet den videre oppfølgingen blir bestemt. Deltakere opplever også at manglende støtte fra ledelsen i noen tilfeller kan vanskeliggjøre oppfølgingen.

Deltakerne problematiserer at det finnes lærere som ikke tar tak i oppfølgingen av barn og unge som har vært utsatt for mobbing. En representant fra en interesseorganisasjon forteller at han nylig snakket med ei jente som sa lærerne var lei av å høre på henne når det gjaldt mobbing, og at lærerne var ferdige med det. Noen deltakere snakker også om hvordan dårlig relasjonskompetanse hindrer lærere i å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. De problematiserer at det sitter lærere i skolene som ikke er flinke til å snakke med barn, og som mangler det indre blikket og den indre interessen for det å være kontaktlærer. En skoleansatt uttrykker:

Så det handler mye om den enkelte voksne personens dyktighet. Ha et avklart forhold til seg selv. Du skal jobbe med mennesker i krise. (...) Du skal, du skal ha betydelige menneskekunnskaper for å sitte i en sånn rolle som voksen. Det har langt ifra alle lærere.

Deltakere opplever at lærere uten relasjonskompetanse ikke klarer å håndtere mobbing på en god måte, og at elever i klasser hvor læreren har dårlig relasjonskompetanse, gjerne føler seg utrygge. En representant fra PPT har erfart at de har måttet erstatte lærere med dårlig relasjonskompetanse, og at dette har hatt gode utfall. Hun forteller:

Også har vi jo erfaringer med at når vi har gjort det, (...) så går det på skinner. For du kan ikke jobbe i en klasse hvis du har en lærer uten relasjonskompetanse, og altså uten evner til å, altså som kanskje har dårlige briller, trenger nye sett med briller.

Foreldrenes rolle

Flere deltakere snakker om hvor viktig det er å ha et godt samarbeid med foreldrene i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Deltakerne opplever at nært samarbeid mellom foreldre, lærere, elever og ledelse er det som har fungert best for å få en rask normalisering i de sakene som ikke er de mest alvorlige. Flere deltakere har likevel erfart at det kan være et dårlig foreldre-skole-samarbeid i noen saker. Foreldrene opplever at skolen ikke gjør et godt nok arbeid, og de opplever å ikke bli informert om tiltak som er iverksatt på skolen. En jurist som får klagesaker om problematiske samarbeid mellom skole og foreldre, forteller:

... største problemet sånn som vi ser det, er at foreldrene og skolen går ned i hver sin skyttergrav. Altså at det blir veldig fokus på den snøen som falt i fjor. Så når det kommer til oss, og vi har møter, så er vi på en måte en mekler ehm, og prøver å ha fokus i framdrift, hva gjør vi framover, og prøver å legge det som har skjedd bak oss, ikke sant? Hvem som har sagt og gjort hva.

Deltakerne fra helsesektoren og representanter fra interesseorganisasjoner opplever at foreldre spiller en viktig rolle i samarbeidet om oppfølgingen av barn og unge som har vært utsatt for mobbing. I veiledning med BUP lærer foreldre hvordan de kan gi barnet som har vært utsatt for mobbing, mestringsstrategier i vanskelige situasjoner. Slik blir barna styrket og ikke bare en mottaker av alt det vonde som de påføres. Foreldrene lærer også hvordan de kan sette barnet i stand til å håndtere ting som skjer. Foreldrene blir også involvert i spesialisthelsetjenestens traumebaserte kognitive terapi for barna som har PTSD etter alvorlig mobbing over lang tid, hvor traumene står i fokus. Deltakere forteller at søsken til barnet som har vært utsatt for mobbing, også blir involvert i PPT sine familierettede tiltak. Søsken får konkrete beskjeder om at skolen prøver å hjelpe, slik at de selv ikke trenger å ta ansvar, noe representanten fra PPT opplever at søsken gjerne gjør. En representant fra skolehelsetjenesten forteller at de har en instans fra et familiesenter med familieterapeuter, barnevernspedagoger og pedagoger som tar inn saker og går til skolene, eller skolene kan melde saker til dem. De har samtaler med foreldrene og følger opp barnet, og tar vare på familien.

Flere deltakere snakker om at hele familier gjerne blir påvirket av mobbingen, og trenger oppfølging. De påpeker at mobbing og krenkelser ikke foregår i et vakuum, og noen deltakere mener at tiltakene en setter inn, også må være rettet til familien. En skoleansatt forteller:

Moren jeg snakket med for ikke lenge siden, som hadde hatt en krevende sak der de ikke følte de ble møtt på noen måte, hun sa det: 'Vi var så ødelagt i familien etterpå at vi nesten ikke klarte å komme oss på beina. Og det var ingen som så oss, det var ingen som spurte om vi trengte hjelp.' Og det tenker jeg at er viktig å ta med seg, at en mobbesak drar så mange med.

Deltakerne opplever at noen familier har vært i krise over lang tid, men synes det er vanskelig å komme på banen fordi det er sårbart for familiene. Familiene er utslitt og føler kanskje at det er deres skyld. En deltaker uttrykker hun synes det er utfordrende å få foreldre til å se at senvirkninger kan være alvorlig på sikt, og at hele familier i noen tilfeller vil ha behov for hjelp og oppfølging. En representant for en interesseorganisasjon opplever at det er behov for styrkende tiltak også for foreldrene til barna som blir utsatt for mobbing. Hun sier:

Og at det er et veldig touchy tema, er min opplevelse. At for mange foreldre så oppleves det å liksom få veiledning og få råd nærmest som et angrep på seg selv, og at det betyr at deres barn selv er ansvarlig for at det blir mobbet, og at dette, at det blir en slags sammenblanding om hva som er faktisk styrkende og hjelp. Ehm, og som kan gjøre at barnet blir mindre sårbart. Ehm, og at det for mange da oppleves som et angrep på seg som foreldre og på sitt barn. Ehm, og der tror jeg mange trenger hjelp altså, til å sortere det, og til å klare å ta imot den hjelpen og de innspillene som, som de kan få.

Helsesøster/kommunehelsetjenesten sjelden koblet inn

En utfordring i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing, er at helsesøstre/kommunehelsetjenesten sjelden blir koblet inn i skolens oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Deltakere fra skolehelsetjenesten opplever at helsesøstrene og psykologene som jobber i skolehelsetjenesten, sjelden blir invitert til samarbeid med skolen når mobbing blir avdekket, og at de ikke blir invitert til å vurdere helserisikoen for elever som har vært utsatt for mobbing. En representant fra skolehelsetjenesten uttrykker:

Ehm, vi blir ofte glemt, da, og innkaller på møter og sånn. Så jeg tenker, hvis man oppdager et ehm, en sak liksom, av mobbing, så kunne vi være med på samarbeidsmøter med foreldre fra begynnelsen, (...) selv om skolen tar meste av saken i begynnelsen, og PPT kanskje opererer, eller ser an med psykisk helse, og følger opp videre etter ehm, [at] mobbingen avhørt, og det kan hende at det kommer av og på. Det er jo ikke bare sånn at det blir slutt, det vet vi. De som er sårbare, de blir plaget igjen, så da kan man følge opp og ta vare på de i forhold til psykisk helse. At man tar det på lavterskel og psykologisk førstehjelp, ett eller annet, (...) Og så jeg kan kanskje ikke forebygge helt, men noe. Men hvis, da kan man følge med om det kommer noe senvirkning. At man kan kanskje henvise videre et annet sted. Så det jeg føler, er at det er (...) er svikt i systemet, da, som savner [noe], selv om jeg har ikke veldig mye tid på skolen.

En annen utfordring i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing, er at noen helsesøstre som er ansatt i kommunen, ikke uten videre synes å få innpass i skolen. En forsker forteller:

Og det kan av og til vært litt utfordrende for en del helsesøstre, som jeg har fått tilbakemelding om, at, fordi at helsesøstre er ansatt i kommunen og ikke i skolen, sånn at da blir det veldig opp til ehm, holdningene og sånn hos rektor om man vil inkludere helsesøster i planer og sånn. Og noen ganger er ikke helsesøster nevnt en gang når man lager planer for hvordan man skal jobbe mot mobbing. Sånn at det er en del jobb å gjøre der. (...) Sånn at det er, kanskje det burde være noe mer sånn forpliktende at de må jobbe tverrfaglig, for det sier forskningen at det er det som hjelper. At det må kanskje noe mer forpliktende til, og litt mer overordnet. Ehm, sånn at ikke det blir sånn opp til hva hver rektor synes, om man liker den helsesøsteren eller ikke, liksom. Eller hvorfor, hvorfor den personen skal holdes utenfor. Fordi at en helsesøster får ikke til dette her alene.

Deltakerne rapporterer også at helsesøster spiller en viktig rolle i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. De erfarer at flere barn og unge som blir utsatt for mobbing, oppsøker helsesøstrene på skolene, og uttrykker at det derfor burde være åpen dør til helsesøster. Noen deltakere opplever at det er en utfordring at elevene ikke alltid har tilgang til helsesøster, og at skolene mener at helsesøster burde være på skolene oftere. En representant fra en interesseorganisasjon forteller at han nylig snakket med en jente som sa at helsesøsteren var den eneste som orket på høre på henne når det gjaldt mobbingen, men at hun måtte stå på venteliste for å få snakke med henne. Han uttrykker:

Det var liksom ankeret fordi hun opplevde at lærerne, alle var liksom trette og lei av temaet, og egentlig ferdig med det. Ehm, og jeg tror at det er sånn for mange barn og unge. Eller jeg erfarer i hvert fall det, at den de føler at de har tillit til, som de kan snakke med, og som ikke tar en vurdering på, av deres opplevelse, men som møter dem i det de står i, det er ofte helsesøster. Men at det er en kjempeutfordring å få til de regelmessige samtalene, fordi at kapasiteten er så sprengt, og det er lange ventelister, og de er der så sjelden og så videre.

I hvilken grad elevene har tilgang til helsesøster ser også ut til å variere mellom skolene. Ulike skoler ser også ut til å ha ulike system for hvor mye og hvordan skolehelsetjenesten er representert. Noen deltakere forteller at de har helsesøster på skolen deres stort sett hver dag, og at skolen har valgt å satse på samarbeidet med helsesøstre. En forsker sier:

Men så har jeg eksempler fra andre skoler hvor rektor har sagt det at 'jo, her har vi store mobbeproblemer, og vi trenger virkelig å jobbe tverrfaglig. Her må vi gå sammen, og det er flott at dere helsesøstre også kan bidra og hjelpe oss.' Og problemet for helsesøstre er jo at de er lite til stede, sånn at de burde jo være der hver dag, sånn at elevene kan komme når de trenger det.

Noen deltakere uttrykker at det ikke alltid er et behov for å inkludere helsetjenesten ved oppfølging av barn som har blitt utsatt for mobbing. Et mobbeombud mener at så lenge foreldre, lærere og ledelse har et godt samarbeid, behøver ofte ikke helsetjenesten eller andre aktører å følge opp. Hun sier videre at det fordrer at den unge har en person som følger opp, at PPT følger opp som veileder, og at det arrangeres oppfølgingsmøter for barnet, hvor barnet er involvert i sin

egen sak, og hvor helsevesenet er tett på. En skoleansatt mener at selv om helsesøster og sosiallærer gjør oppfølgingen, bør det være opp til eleven hvem som skal følge opp. Han sier:

Så, så det skjer jo det at verken sosiallærer eller helsesøster er i posisjon. Men da må vi finne en, ja, en annen en. Altså har du ikke tillit, vi kan ikke ha en mekanisk person som stiller opp og skal på en måte støtte deg, og så har du ikke tro på vedkommende. Da går det dårlig.

Deltakere savner en oppfølgingsstrategi for elever som er i risiko, og opplever at skoler kan leve med et litt for høyt risikonivå blant ungdommene. Når kommunehelsetjenesten oppdager mobbing, følger de opp samtaler rundt dette, selv om ungdommen ble henvist til dem for andre grunner. En representant fra kommunehelsetjenesten sier også at de jobber med å få mobbingen stoppet fordi de kommer i et dilemma, sett ut fra et behandlingsperspektiv, dersom de prøver å hjelpe et barn som fortsatt blir mobbet. Deltakere opplever at skolene har ulike måter å komme på banen ved en mobbesak, og har god erfaring med samarbeidet skolehelsetjenesten har med skolene, kontaktlærer, ledelsen på skolen og et tverrfaglig team hvor ting kommer raskt i gang.

Koordinator

I arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing, opplever flere deltakere de har gode erfaringer med det er én person som følger opp. Noen deltakere påpeker at de ikke har gode erfaringer med store systemer, men synes det fungerer bedre når få personer som er flinke og dedikerte, følger opp. Etter at elever har fått terapioppfølging fra BUP eller psykologtjenesten, mangler det gjerne en som holder tråden i det å følge opp elevene videre. En representant fra spesialisthelsetjenesten opplever at det er vanskelig for barn og unge som har vært utsatt for mobbing, å gå ut å leve livene sine uten en støtteperson. Hun sier:

Så en av de beste erfaringene jeg har fra sånne mobbesaker, er en person som har en veldig trygg og god støtteperson, tidligere fra skolen eller fra en tidligere skole, som fulgte personen videre og som fungerte som en coach rett og slett, sant? Og som da er i tett samarbeid, men som var der i hverdagen. Hvordan kan du gjøre det nå? Og pushe litt. (...) Ja, og jeg tenker at det, der har det fungert aller best av de helt konkrete sakene jeg har hatt.

Deltakere opplever også at det mangler en person som kan følge opp elever som har vært utsatt for mobbing i overgangen fra barneskolen til ungdomsskolen og fra ungdomsskolen til videregående skole. Ifølge en skoleansatt bør det være en person eleven har tillit til, og det bør være opp til eleven hvem denne personen skal være. En forsker forteller at han har god erfaring med å selv være kontaktperson for en ung gutt som ble utestengt fra en tøff guttegjeng. Han sier:

Og én ting som jeg tror jeg hjalp ganske mye med, som jeg faktisk gjør enda, det er å være kontaktperson. Én kontaktperson som følger saken tett innpå over lang tid. Og nå går jo denne gutten på universitetet. Og enda ringer han til meg. Sant? Han har én kontakt. Og av og til så treffer jeg ham på universitetet, og han sier, dette skjedde jo langt tilbake igjen, jeg blir ikke utestengt nå lenger.

Noen av deltakerne snakker også om viktigheten av å ha en nøytral koordinator som kan følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing. De opplever at det er et behov for noen som

kan koordinere og jobbe med disse sakene, sørge for at mobbingen opphører, sjekke hvor lenge saken og eleven blir fulgt, og hvordan det går med eleven.

En representant for spesialisthelsetjenesten forteller at for unge som mottar hjelp hos BUP, har mobbing fått så store konsekvenser at de unge gjerne har andre vansker og behov for tiltak på flere områder. I oppfølgingen og behandlingen bruker de en koordinator som lager ansvarsgrupper og individuelle planer. Hun sier:

Og da tenker jeg at en sånn individuell plan, der du ser ja, hva er målet når barnet blir voksen? Så kan man liksom begynne å tenke på det. Og det tenker jeg kan være et veldig godt verktøy, og det kan, det å ha en koordinator som er en nøytral person, det tror jeg kan være veldig bra, og den tjenesten som jeg er i, vi har også langtidsperspektiv, på den måten at det er ikke sånn at vi skal være inne til de går ut grunnskolen eller til de har fått en sakkyndig, eller til vi synes vi har oppnådd noe innen psykisk helse. Vi kan være inne over lang tid. Og det ehm, det tenker jeg er noe av det de foreldrene jeg har snakket med, har satt mest pris på.

Beredskapsteam

I arbeidet med å ivareta barn og unge som er blitt utsatt for mobbing, forteller flere deltakere at de har benyttet beredskapsteam mot mobbing. Et beredskapsteam mot mobbing er et kommunalt eller fylkeskommunalt team som skal ta seg av komplekse og alvorlige mobbesaker mellom barn og unge når skolen selv ikke har tatt tak i mobbingen eller lykkes i å ta tak i mobbingen (KS & FUG, 2016). Hvordan skolene organiserer disse beredskapsteamene, ser ut til å være forskjellig. Deltakerne forteller de har erfaring med tverrfaglige beredskapsteam på kommunenivå som består av deltakere fra PPT, helsesøstre, kommunepsykolog, BUP, skoleledelsen og veiledningstjenesten på skolen.

Beredskapsteamene hjelper foreldre med å ta kontakt med skoler, og de blir kontaktet av skoler som har vansker med å samarbeide med foreldre. Når kommunikasjonen mellom skole og foreldre svikter, rykker beredskapsteamet inn fra et nøytralt ståsted og fungerer ofte som kommunikasjonsrådgivere i samhandling mellom skolen og foreldre. En skoleansatt opplever at beredskapsteamet de har på skolene, har gjort dialogen mellom skolen og foreldrene bedre.

Deltakerne forteller at det ikke er snakk om noen ansvarsfraskrivelse, da beredskapsteamet er tydelige på at ansvaret fortsatt ligger hos rektor og skolen. En skoleansatt opplever at en styrke med beredskapsteamene er at de rykker inn fra et nøytralt ståsted og bidrar med en annen kompetanse. Hun sier:

Vi ser ikke på dem som PPT eller som barnevern hva det nå er, (...) vi ser på dem som en kompetanse som kan for eksempel møte da det barnet som du nevner som får store psykiske problemer, angst, fordi de sitter på en annen kompetanse som kan se det fra et annet perspektiv. Vi skal finne ehm, tiltak som virker i skolen, ja, men vi skal også se det enkeltindividet der sånn, og det, det tenker jeg er viktig for oss som har gått oss litt fast, som er, står ute i skolen og skolehverdagen.

En skoleeier mener sosialpedagogisk team (sos.ped.-team) er den viktigste organiseringen. Sos.ped.-team (eller ressursgrupper) på skolenivå består gjerne av PPT, psykolog, helsesøster, sosiallærer, barnevernspedagog og rådgiver. Ifølge en skoleeier er sos.-ped.-team den organiseringen som fungerer best fordi den er tett på hele tiden med faste møter annenhver uke. I sos.-ped.-teamet kan elevene og lærerne møtes, melde saker og følge sakene.

En forsker forteller at han har jobbet med å bygge opp, organisere og «kompetansebygge» et innsatsteam eller beredskapsteam på skolenivå. Han har blant annet skolert en kommune med representanter fra skoler i forebygging, avdekking, stopping og rehabilitering. Ideen er at det er vanskelig å få alle lærere og assistenter på en skole til å bli så trent på dette at det fungerer. I stedet mener han det er gunstig å ha en sterk gruppe på skolen som kan mye om dette, og som en kan henvise til. Flere deltakere har gjennomgått opplæring i beredskapsteam mot mobbing og opplever at er det viktig for dem å ha et team i ryggen, slik at de kan ha noen andre å spille på som har den kompetansen de ikke har på skolen. En skoleeier opplever at han gjør en bedre jobb etter deltakelse i en slik opplæring. Han sier:

Så vi klarte liksom å ehm, gi oss en ny kunnskap på hvordan vi bør møte sånne tunge saker, som vi hadde da i beredskapsteamet. Så det tenker jeg er ikke farlig for en skoleledelse eller skolelærer å si: 'Dette her fikser jeg ikke, dette går ikke'. Det er også det å være litt ydmyk og bøye seg og si: 'Nå trenger jeg faktisk hjelp'.

Oppsummering og konkluderende bemerkninger

I denne delen av rapporten har vi fokusert på a) hva som har fungert bra og mindre bra med å ivareta og følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing, og b) hva som har fungert bra og mindre bra i samarbeidet om å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Vi har spesielt fokusert på deltakerens konkrete erfaringer om hva som har fremmet og hindret dette arbeidet. Deltakernes beskrivelser omhandlet i hovedsak temaene kunnskap og kompetanse, oppfølging og det å jobbe tverrfaglig. Både utfordringer knyttet til det å ivareta og følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing, og hvordan deltakerne har lyktes eller ikke lyktes i å følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing, ble belyst. Selv om deltakerne fra skole- og helsesektoren naturligvis rapporterte om og fokuserer på ulike måter å jobbe på for å ivareta og følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing, ble det ikke rapportert om mange store uenigheter mellom yrkesgruppene. En grunn til dette kan være at slik fokusgruppeintervjuene fremskred, var det ikke rom til å gå i dybden på de ulike temaene som kom opp. Da vi baserer oss på erfaringsbaserte data, er det hovedsakelig stemmene til deltakere som har direkte kontakt med barn og unge som har vært utsatt for mobbing, som kommer frem. Vi vil nå kort oppsummere funnene fra de tre temaområdene «kunnskap og kompetanse», «oppfølging» og «jobbe tverrfaglig».

Det er behov for mer kunnskap og kompetanse

Deltakerne fra både skole- og helsesektoren opplever at lite eller manglende kunnskap og kompetanse med hensyn til hvordan en bør jobbe med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing, er en utfordring i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Deltakere fra helsesektoren erfarer at skolene ofte ikke vet nok om konsekvensene av mobbing, og etterlyser mer kunnskap i skolen om hvordan man kan styrke den som blir mobbet. I tillegg etterlyser deltakerne noen med kompetanse innen psykisk helse på et mellomterskelnivå for elever som ikke kvalifiserer til hjelp hos spesialisthelsetjenesten. Juristene problematiserer at opplæringsloven, som sier at en elev som har vært utsatt for mobbing, skal følges opp helt til skolen ser at eleven har det bra igjen, i enkelte tilfeller ikke blir fulgt opp i skolen. Selv om deltakere rapporterer om manglende kunnskap og kompetanse i å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing, viser de resterende funnene at deltakerne i alle yrkesgruppene oppgir beskrivelser for hvordan de på en eller annen måte har ivaretatt og fulgt opp barn og unge som har vært mobbet. Deltakerne opplever likevel at skolen som organisasjon mangler formell kunnskap og kompetanse i dette.

Oppfølging

Deltakerne opplever at det er flere utfordringer knyttet til selve oppfølgingen av barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Noen elever blir ikke trodd når de rapporterer om mobbing, noen forteller aldri at de er blitt mobbet, mens andre har utviklet vansker de ikke får hjelp for. Flere av deltakerne erfarer også at oppfølgingen av barn og unge som har vært utsatt for mobbing, avsluttes for tidlig og før eleven har det bra igjen. Deltakerne trekker også frem enkelte momenter som har fungert bra med hensyn til å ivareta barn som har blitt mobbet. For eksempel blir det å resosialisere dem tilbake til skolemiljøet ansett som meget viktig for at de skal få det bra igjen. Deltakerne fra helsesektoren erfarer også at noen spesifikke helsetiltak har hjulpet barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Det virker dog som det er lite systematikk i hvordan disse er organisert.

Jobbe tverrfaglig

Deltakerne beskriver flere styrker og svakheter i samarbeidet mellom de ulike aktørene som jobber med å ivareta og følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Kontaktlæreren blir ansett å spille en viktig rolle for barn som har blitt mobbet. Han eller hun kan lytte til dem, følge med på trivsel, registrere om det trengs mer omfattende oppfølging, og vite hvor de melder videre i skolesystemet når en elev trenger videre oppfølging. Deltakerne anser det som også viktig for oppfølgingsarbeidet at både skolen og helsetjenestene har et godt samarbeid med foreldrene til mobbede barn. Noen deltakere rapporterer at de likevel erfarer at foreldre opplever at skolene ikke gjør en god nok jobb i det å følge opp barn som er blitt mobbet. Med utgangspunkt i hva som kom frem i fokusgruppeintervjuene, kan en utfordring i arbeidet med å ivareta barn og unge som har

vært utsatt for mobbing være at helsesøster og kommunehelsetjenesten sjelden blir koblet inn i skolen sin oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Noen grunner til dette ser ut til å være at det er dårlig tilgang til helsesøster på noen av skolene, enkelte skoler kan mene at det i noen tilfeller ikke er behov for å inkludere helsetjenesten i oppfølgingen, og at helsesøster har en annen arbeidsgiver enn skolen og dermed er prisgitt en invitasjon om samarbeid fra rektor. Flere deltakere erfarer at helsesøster spiller en viktig rolle i oppfølgingen av barn og unge som er blitt utsatt for mobbing. Noe som har fungert bra i samarbeidet om å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing, er at én person eller koordinator følger opp den som har vært utsatt for mobbing. Deltakerne opplever også at beredskapsteam mot mobbing hjelper skolene i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Funnene i denne studien synes å peke på viktige mangler med og utfordringer i rettet mot arbeidet med å ivareta og følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing i norske skoler. Disse forteller noe om hva deltakerne opplever har fungert og ikke fungert i arbeidet med å ivareta og følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Funnene gir ikke et definitivt svar på hvilke tiltak og i hvor stor grad slike tiltak *finnes og ikke finnes* med hensyn til oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing i norske skoler. For å svare på det ville det vært nødvendig å gjøre en kvantitativ kartlegging på en representativ populasjon av norske skoler. Funnene sier heller ikke noe om hvilken effekt «tiltakene» eller handlingene som ble utført for å ivareta barn og unge som er utsatt for mobbing, hadde. I stedet gir funnene bedre forståelse for noe av det som mangler i oppfølgingsarbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Gyldighet og overførbarhet

Et viktig formål med kvalitative forskningsintervju er å innhente nyanserte beskrivelser av forskjellige sider ved intervjupersonenes livsverden (Kvale, 1997). I et fokusgruppeintervju skal deltakerne ideelt sett diskutere seg imellom og komme med spontane innspill inspirert av hverandre (Krueger & Casey, 2009; Malterud, 2012b). I denne studien gjorde deltakerne i mindre grad dette. I stedet rettet de opp hånden, og deltakerne snakket på tur. Selv om moderator oppfordret deltakerne til at de selv skulle ta ordet og komme med innspill til hverandres historier, uttrykte deltakerne i alle tre intervjuene at de ønsket at moderator skulle styre diskusjonene. Moderator fungerte da som ordstyrer, og førte deltakerne opp på en talerliste. I andre og tredje intervju oppfordret moderator deltakerne også til å komme med replikker der de ønsket det, og deltakerne fikk til en viss grad mulighet til å komme med spontane innspill inspirert av hverandre. Samtaleflyten i fokusgruppeintervjuene var derfor noe begrenset

En av grunnene til den begrensede samtaleflyten kan være at antall deltakere i hver gruppe var så høy som ti til elleve deltakere. Anbefalt antall deltakere i fokusgruppeintervju er gjerne mellom fem og åtte, og dersom størrelsen overstiger dette, kan det gi for stor variasjon og bredde (Malterud, 2012b). Den store gruppestørrelsen gjorde også at moderator i liten grad lyktes i å

følge opp innspillene med utdypende spørsmål. Resultatene bærer preg av at deltakerne ikke fikk mulighet til å diskutere de ulike temaene i dybden.

Det at deltakerne i fokusgruppeintervjuene var representanter med roller fra skole- og helsesektor samt forskere, jurister, mobbeombud og representanter fra interesseorganisasjoner, kan også ha ført til at et bredere spekter av temaer ble introdusert uten at de ble tilstrekkelig fulgt opp av de andre deltakerne. Mer homogenitet innenfor gruppene ville nok styrket gruppedynamikken ved at deltakerne i større grad kunne gjenkjenne og identifisere seg med erfaringene til de andre deltakerne. Dette ville kanskje også gitt bedre assosiasjonseffekt, bedre mulighet til å gå mer i dybden med hensyn til de temaene som ble drøftet, og dermed gi et rikere datamateriale (Malterud, 2012b). Samtidig gav de ulike perspektivene fra gruppedeltakerne en bred belysning av temaer, noe som er en fordel på felt hvor det er lite kunnskap.

En begrensning med undersøkelsen er at fokusgruppene manglet deltakere som utelukkende jobbet som lærere. Representantene fra skoleansatte hadde lederstillinger og jobbet derfor ikke primært som klasselærere. Selv om et par deltakere rapporterte at de tidligere hadde jobbet som lærere, var det ingen som praktiserte som lærere på tidspunktene hvor fokusgruppeintervjuene ble utført. Dette er uheldig med tanke på at nettopp lærere blir beskrevet som å være helt sentrale i arbeidet med å ivareta og følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing. For å kunne uttale oss om hvordan skolesektoren jobber for å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing, vil det vært nødvendig å inkludere informanter som jobber som lærere i skolen. Det at disse nøkkelpersonene ikke var inkludert, gir en skjevhet som kan ha ført til et fordreid inntrykk av resultatene (Riis, 2012).

Overførbarheten fra denne studien kan ha vært noe begrenset da deltakere ble rekruttert med utgangspunkt i sentrenes nettverk. Noen av deltakerne har deltatt i et forskningsprosjekt om beredskapsteam mot mobbing, og to av deltakerne har deltatt i et forskningsprosjekt om makkerskap mot mobbing. Dette kan ha ført til at enkelte tema ble vektlagt i større grad enn de ellers ville gjort. Deltakernes erfaringer om tiltak for barn og unge som er blitt utsatt for mobbing kan være noe farget av dette, og funnene må derfor leses ut fra dette.

Deltakerne ble tilsendt spørsmålene til fokusgruppeintervjuet en uke før de deltok i fokusgruppene. I tillegg til å bli gitt spørsmålene som ble stilt til denne delen av intervjuet, ble deltakerne også spurt om hvorfor eller hvorfor ikke de mener skolemiljørettede tiltak, individrettede tiltak, familierettede tiltak, lavterskeltilbud, behandlingstilbud og integrering av miljørettede og individrettede tiltak er relevante (se vedlegg 2). Dette kan ha påvirket deltakerne til å i større grad legge vekt på erfaringer som omhandlet disse tiltakene.

Behov for videre forskning

Begrensningene til denne studien og funnene fra fokusgruppeintervjuene reiser et behov for mer forskning om hvordan skole- og helsesektoren kan arbeide for å ivareta barn og unge som har vært

utsatt for mobbing. Vi har identifisert noen punkter som vi synes fortjener spesiell oppmerksomhet.

- *Det er behov for mer forskning om hvordan skolen og helsetjenestene kan hjelpe barn og unge som er/har vært utsatt for mobbing og som ikke får den oppfølgingen de trenger.*

Et viktig funn fra fokusgruppeintervjuene er at det finnes (i hvert fall) fire grupper barn som blir eller har blitt mobbet og som ikke får den oppfølgingen de trenger: 1) Barn som ikke forteller om mobbingen til noen voksne i skolen, 2) Barn som ikke blir trodd når de rapporterer om mobbing til voksne i skolen, 3) Barn som ikke får hjelp til å avslutte mobbingen og 4) Barn som ikke får hjelp til å håndtere ettervirkningene av mobbingen.

Det er behov for mer kunnskap om hva som hindrer at disse barna får hjelp, og hvordan skole og helsetjenesten kan hjelpe dem. Funnene fra fokusgruppeintervjuene tyder på at barn som ikke får hjelp til å håndtere ettervirkningene av mobbingen er en sammensatt gruppe med ulike behov som vil kreve ulik type oppfølging. For eksempel vil barn som har fått alvorlige helsekonsekvenser som et resultat av langvarig mobbing kreve andre type tiltak som også vil involvere helsetjenestene enn barn som hovedsakelig trenger hjelp til å resosialisers tilbake til skolemiljøet.

- *Det er behov for mer forskning om hvordan en kan få skoler til å følge opplæringsloven kapittel 9A som forplikter skolene til å følge opp elever som har vært utsatt for mobbing til de ser at elevene har det bra igjen.*

Et viktig funn fra fokusgruppene er at skoler i noen tilfeller synes å bryte opplæringsloven kapittel 9A ved å ikke følge opp elever som har vært utsatt for mobbing til de ser at elevene har det bra igjen. Det ble identifisert fem ulike årsaker til hvorfor oppfølgingen av elever som har vært utsatt for mobbing ble avsluttet for tidlig: 1) Saken avsluttes fordi mobbingen har opphørt, og skolene ikke vet de er pliktet til å følge opp til eleven har det bra, 2) Saken avsluttes fordi skolene ikke oppfatter at eleven trenger videre oppfølging (på skolen og/eller i helsetjenestene), 3) Saken avsluttes fordi skolen ikke vet hvordan de skal hjelpe eleven samtidig som eleven ikke tilfredsstillt kravene for videre oppfølging i helsetjenestene, 4) Saken avsluttes fordi eleven ikke lenger ønsker å ha noe med saken å gjøre og 5) Saken avsluttes fordi eleven skifter skole, og oppfølgingen ikke blir videreført fra barneskolen til ungdomsskolen, eller fra ungdomsskolen til videregående skole.

Det er behov for mer kunnskap om hvordan de ulike sakene oppstår og hvordan en kan hjelpe elevene i disse gruppene til å få den oppfølgingen de trenger.

- *Det er behov for mer forskning om lærernes erfaringer med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.*

Funnene fra fokusgruppeintervjuene tyder på at læreren ser ut til å spille en sentral rolle i det å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Det må påpekes at funnene om lærerens rolle i oppfølgingen baserer seg på helsesektor, PPT, mobbeombud, interesseorganisasjoner, forskere, jurister samt skoleeier og skoleansattes erfaringer i møte med lærere. Da de tre representantene for skoleansatte hadde lederstillinger og ikke primært jobbet som kontaktlærere vil det si at kontaktlærerens stemme var fraværende i fokusgruppeintervjuene. For å få mer kunnskap om hvilken rolle lærerens spiller i oppfølgingen av barn og unge som har vært utsatt for mobbing er det nødvendig med kvalitative oppfølginger med lærere som har erfaring med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

- *Det er behov for mer forskning om helsesøstrenes erfaringer med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.*

Funnene fra fokusgruppeintervjuene tyder på at helsesøster ser ut til å spille en viktig rolle i oppfølgingen av barn og unge som har vært utsatt for mobbing. En utfordring er at helsesøster i enkelte tilfeller ikke blir koblet inn i skolen sin oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Oppgitte grunner til dette er at det er dårlig tilgang til helsesøster på noen av skolene, opplevd manglende behov for å inkludere helsetjenesten i oppfølgingen, og en prisgitt invitasjon om samarbeid fra rektor. Det var imidlertid for lite fokus i intervjuene på hvilke erfaringer helsesøstre har med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing til å få en bedre forståelse for hvordan de kan være en hjelp for barn og unge som har vært utsatt for mobbing. I hvert fokusgruppeintervju var det bare en representant for skolehelsetjenesten og en representant for kommunehelsetjenesten av totalt ti til elleve deltakere. For å få mer kunnskap om helsesøsters arbeid med dette vil det være nødvendig med kvalitative oppfølginger med helsesøstre.

- *Det er behov for mer forskning om ansatte i PPT sine erfaringer med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.*

Det var for lite fokus i intervjuene mot hvilke erfaringer PPT har med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing til å få en bedre forståelse for hvordan PPT kan være en hjelp for barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Det manglet en representant fra PPT i et av fokusgruppeintervjuene, og i de to andre fokusgruppeintervjuene var bare en av elleve deltakere ansatt i PPT. For å få mer kunnskap om hvordan PPT kan bistå i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing vil det være nødvendig med kvalitative oppfølginger med ansatte i PPT.

- *Det er behov for mer forskning om foreldrenes erfaringer med samarbeid med skolen og helsetjenestene om å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.*

Funn fra fokusgruppeintervjuene tyder på at foreldre ser ut til å spille en viktig rolle i det å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Det synes videre å være viktig for oppfølgingsarbeidet at både skolen og helsetjenestene har et godt samarbeid med foreldrene til barn som har vært utsatt for mobbing. Det må påpekes at funnene om foreldrenes rolle i oppfølgingen baserer seg på skole- og helsesektors (samt mobbeombud, interesseorganisasjoner, juristers og forskeres) erfaringer i møte med foreldrene. Dette kan ha ført til at vi ikke har tilstrekkelig kunnskap om hvilke støtte, hjelp og tiltak foreldrene trenger for å hjelpe barnet som blir mobbet. Vi vet heller ikke hvordan foreldrene selv opplever samarbeidet med andre aktører i oppfølgingen. For å utforme tiltak rettet mot foreldre er det nødvendig med mer kunnskap om foreldres erfaringer med oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing, samt deres behov i forhold til dette.

- *Det er behov for mer forskning om hvordan skoler kan styrke elever som har vært utsatt for mobbing.*

Funnene fra fokusgruppeintervjuene tyder på at skolene har behov for mer kunnskap om konsekvenser av å ha vært utsatt for mobbing og hvordan de kan styrke elever som har vært utsatt for mobbing. Flere kunnskaps- og kompetansemangler ble belyst i intervjuene. Det var imidlertid ikke tilstrekkelig fokus i intervjuene til å få en inngående forståelse av hvilken kunnskap og kompetanse skolene mangler for å kunne styrke elever som har vært utsatt for mobbing. Det er behov for en systematisk kartlegging av disse.

- *Det er behov for mer forskning om hvordan helsetjenestene kan hjelpe barn til å håndtere ettervirkningene av mobbingen.*

Funnene fra fokusgruppeintervjuene tyder på at helsetjenestene har erfaring med å bruke ulike terapimetoder og spesifikke terapeutiske tiltak som de opplever som effektive mot negative konsekvenser hos barn som har opplevd mobbing. Det fins imidlertid få studier som har evaluert effekten av tiltak spesifikt rettet mot barn som har vært utsatt for mobbing (Bru mfl., 2017). Det er behov for en evaluering av effekten av de terapimetodene som brukes for å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Det er også behov for mer forskning omkring hva som fremmer og hindrer godt samarbeid mellom skole- og helsetjenestene når det gjelder å ivareta barn og unge som har vært mobbet.

3. Hvordan kan oppfølging av barn og unge som har blitt mobbet, utformes og organiseres?

Kjersti B. Tharaldsen, Charlotte H. H. Hancock og Edvin Bru

Introduksjon

En sentral målsetting med denne erfaringsbaserte rapporten har vært å innhente kunnskap om hvordan tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing, best kan utformes og organiseres. For å innhente slik informasjon ble fokusgruppeintervju valgt som metode. Som beskrevet i oppsummeringens innledningskapittel var fokusgruppeintervjuene todelt. Den første delen omhandlet i hovedsak direkte erfaringer og samarbeid i forbindelse med ivaretagelse og oppfølging av barn og unge som har blitt mobbet. Den andre delen omhandlet primært forslag til viktige komponenter i oppfølgingen av barn og unge som har blitt utsatt for mobbing, samt hvordan oppfølgingen kan organiseres. Denne delen av rapporten vil primært forsøke å fremme erfaringsbasert kunnskap om hvordan tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing kan utformes og organiseres.

Metode

I det følgende presenteres metode for datainnsamling, intervjuguide og analyser. Rekrutteringsmetode og utvalg er beskrevet i oppsummeringens innledende kapittel, og berøres derfor ikke i denne delen av oppsummeringen.

Datainnsamling

Det ble gjennomført utvidete fokusgruppeintervju (Berg, 2009). Utvidete fokusgruppeintervju inkluderer å sende ut et skjema til informantene i forkant av selve intervjuet, hvor det presenteres spørsmål i «du»-form som vil ligge til grunn for den felles diskusjonen i gjennomføringen av fokusgruppeintervjuene (se vedlegg 2). Formålet med denne fremgangsmåten er å få satt i gang individuelle refleksjoner om tema hos informantene i forkant av intervjuet. Dette kan igjen bidra til at informantene med større sannsynlighet fremmer egne synspunkt i gruppediskusjonen, både ved enighet og potensiell uenighet. Slik styrker fremgangsmåten troverdigheten til funnene ettersom en på forhånd gjør det en kan for å sikre at informantene fremmer egne meninger og refleksjoner rundt det gitte temaet.

Under intervjuene ble det tatt notater som vektla det som ble forstått som viktige poeng, både som følge av den pågående diskusjonen og kroppsspråket som informantene viste. Det ble gjort lydopptak av intervjuene og i etterkant ble intervjuene skrevet ned ordrett (transkribert verbatim).

Etter at de første analyser var gjennomført, ble det sendt ut en e-post med foreløpige funn til samtlige informanter. Hensikten var å gjennomføre en informantdialog (såkalt «member check»:

Miles et al., 2014), som består av å gi informantene muligheten til å komme med innspill på beskrivelser, forklaringer og fortolkninger av data. Formålet med fremgangsmåten er å styrke troverdigheten i dataene og de endelige konklusjonene som gjøres på bakgrunn av disse (Miles et al., 2014; Berg, 2009). Samtidig kunne eventuelle misforståelser oppklares. Informantene ble bedt om å gi en tilbakemelding på de foreløpige funnene for å sikre at de fortolkninger som var gjort, var i tråd med informantenes forståelse av gruppe-refleksjonene under intervjuene. Informantene ble også bedt om å prioritere de foreslåtte tiltak for å ivareta barn og unge som har blitt mobbet, ved å gi tilbakemelding om hvilke tre tiltak de mente er viktigst å begynne med. I e-posten ble informantene invitert til telefonisk kontakt for å diskutere det utsendte materialet nærmere dersom de ønsket dette. 11 av totalt 31 informanter responderte med skriftlig tilbakemelding på e-posten. 2 av informantene tilhørte fokusgruppe 1, 6 tilhørte fokusgruppe 2, og 3 tilhørte fokusgruppe 3. Ingen av informantene uttrykte behov for telefonisk oppfølging, og slik kontakt ble derfor ikke gjennomført.

Intervjuguide

Det ble utviklet en delvis strukturert intervjuguide som inkluderte spørsmål relevante for formålene med rapporten. Intervjuguidens første del omhandlet hovedsakelig informantenes erfaringer og samarbeid med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Intervjuguidens andre del fokuserte primært på ulike typer tiltak og hvordan disse kan organiseres. Da intervjuguidens første del er beskrevet i detalj i rapportens kapittel 1 beskrives her kun intervjuguidens andre del. (Se forøvrig vedlegg 3 for hele intervjuguiden.)

Type tiltak

Hovedspørsmål hva gjelder type tiltak var:

- Hvilke tiltak, støtte eller oppfølging er relevant for å ivareta de som har blitt utsatt for mobbing?
- Hvordan kan arbeidet utformes?
- Hvordan er det tenkt å påvirke de(n) som har blitt mobbet?

Eksempler ble gitt for å skape ideer og/eller utgangspunkt for diskusjon i gruppen. Eksempler omhandlet skolemiljørettede, individrettede, og/eller familierettede tiltak, lavterskeltilbud og/eller behandlingstilbud samt eventuell integrering av ulike tiltak.

Organisering av tiltak

Hovedspørsmål hva gjelder organisering av tiltak var:

- Hvordan kan tiltak organiseres på best mulig måte?
- Hvem har ansvar for avdekking?

- Hvordan, og mellom hvilke instanser, bør tiltak organiseres?
- Hvordan kan man tilrettelegge for best mulig samhandling?
- Hvis organiseringen må deles, hvilke hensyn må tas på et overordnet nivå?
- Hvilke andre hensyn må tas?

Oppsummering av grupperefleksjonen

Da intervjuet nærmet seg slutten, gjennomførte assistenten en oppsummering av det som av henne var blitt oppfattet som den mest vesentlige informasjon under intervjuet. Informantene ble spurt hvorvidt de kjente igjen temaet, og om assistentens oppsummering var i samsvar med informantenes opplevelse av gruppediskusjonen.

Vektlegging av diskuterte tema

Avslutningsvis i intervjuet ble informantene bedt om å trekke frem det de mente burde vektlegges fra gruppediskusjonen. Følgende oppsummerende spørsmål ble stilt:

- Av alle tema/tanker diskutert i dag, hva er det aller viktigste å ta med videre?
- Hva er de mest aktuelle tiltak å prøve ut?

Analyser

Etter at fokusgruppeintervjuene var gjennomført ble alle tre intervjuene analysert separat av to forskere ved Læringsmiljøseneteret. En av disse var til stede under samtlige intervju og moderator under intervjuenes andre del. Den andre var assistent ved to av intervjuene. Begge har erfaring med kvalitativ forskning og analyser.

Analysene ble gjennomført med støtte i NVivo 11. Analysene bestod av konvensjonell innholdsanalyse, også kalt fortolkende tekstanalyse (Krippendorff, 2004). Denne formen for analyse anses å være hensiktsmessig ved klassifisering og identifisering av tema fra data (Berg & Lune, 2012; Hsieh & Shannon, 2005). Første steg i analysen var datakondensering (Miles et al., 2014). Hvert intervju ble først analysert separat. Det ble deretter gjennomført analyser på tvers av intervjuene for å utforske hvilke oppfølgingstiltak som ble presentert som sentrale under intervjuene. For å validere funn ble analysene sammenlignet med moderators notater og assistentenes oppsummeringsnotater fra intervjuetsettingen. På bakgrunn av en systematisk gjennomgang av de transkriberte dataene ble dataene videre kodet, og et første forsøk på å identifisere eller utvikle kategorier ble gjort individuelt av forskerne. En felles gjennomgang av forskernes respektive analyser og kategorier viste at funn fra de tre fokusgruppene var meget like, og funnene ble derfor i fortsettelsen analysert samlet. Det ble enighet om følgende hovedkategorier for funnene fra fokusgruppeintervjuene:

- Forutsetninger

- Tiltakskomponenter
- Organisering
- Ansvarsfordeling

Ettersom funnkategoriene «Organisering» og «Ansvarsfordeling» hadde glidende overganger, ble disse kategoriene slått sammen til en felles kategori. Som følge av intervjuenes oppsummerende del hvor informantene ble forespurt hvilke tema de anså som viktigst, ble funnkategorien «Vektlegging av tiltak» inkludert. Funnene ble ytterligere kondensert gjennom utviklingen av underkategorier under hver hovedkategori. Som følge av informantdialogen i etterkant av fokusgruppeintervjuene ble hovedkategorien «Tiltaksprioritering» inkludert for å belyse informantenes prioritering av de foreslåtte tiltak. Neste steg i analysene var fremstilling av dataene (Miles et al., 2014). Ettersom både datakondensering (konsentrering av data) og fremstilling av data (presentasjon av data) er sentralt i analysene, utgjør disse også del av fundamentet for å trekke konklusjoner (Miles et al., 2014). Fremstilling av dataene ble gjort ved å lage modeller og tabeller.

Funn

Innledningsvis vil sentrale funn fra analysene bli presentert. Informantenes erfaringer med oppfølging av de som har vært utsatt for mobbing, vil fremkomme underveis og som bakteppe for forslag til utforming og organisering av tiltak. Sitater presenteres for å underbygge det som har blitt diskutert under intervjuene. Dette innebærer at sitatene primært er ment å representere meninger fra en felles diskusjon, og ikke enkeltindividers personlige oppfatninger som står alene. Sitater tilhørende funnkategorier vil bli presentert fortløpende og fremhevet ved bruk av kursiv. I utvelgelsen av sitater ble det vektlagt at sitater fra alle tre fokusgruppeintervju skulle være likt representert i så stor grad som mulig. For å ivareta anonymiteten til informantene gis det kun generelle henvisninger til hvem som har gitt uttalelsen. Det innebærer at det kun refereres til hvilken sektor informanten som har gitt gjeldende sitat tilhører, for eksempel jurist, forsker, skole eller helse. For å sikre anonymitet for representanter for brukerperspektivet er mobbeombud og interesseorganisasjon slått sammen til sitatkategorien «bruker».

Hovedkategorier av funn

Følgende hovedkategorier ble identifisert:

- Forutsetninger
- Tiltakskomponenter
- Organisering og ansvarsfordeling
- Vektlegging av tiltak
- Tiltaksprioritering

Funnene ble detaljert gjennom utviklingen av underkategorier under hver hovedkategori. I det følgende presenteres funn basert på ovennevnte kategorier med tilhørende underkategorier.

Funnkategori 1: Forutsetninger for utforming og organisering av tiltak

I alle tre fokusgrupper fremkom det at det er behov for økt kompetanse om hvordan man kan følge opp de som har blitt utsatt for mobbing. Det fremkom at en felles forståelse for hvordan ulike aktører kan og bør gjennomføre arbeidet synes nødvendig. Funn som omhandler dette, blir her omtalt under «Forutsetninger».

Analysene avdekket følgende underkategorier for denne hovedkategorien:

- Kompetanseheving
- Holdningsarbeid
- Samarbeid og felles forståelse
- Systematisk og individuelt tilpasset opplæring

Funnene blir presentert nedenfor og oppsummeres i Tabell 3.1.

Kompetanseheving

Under grupperefleksjonene fremkom det at kunnskap og kompetanse om ivaretagelse og oppfølging av de som har vært utsatt for mobbing, mangler.¹

Vi trenger den kunnskapen: Hva er de virksomme tingene? Hva er det som funker på den som blir utsatt? Hva er det som funker på det klasse miljøet som må rehabiliteres? De foreldrene?

(jurist)

Dette gjaldt særlig kompetanse om indikasjoner på alvorlighetsgrad, hva senskader av å ha blitt mobbet kan innebære og hva som påvirker risikoen for utvikling av senskader.

Det er veldig lite kompetanse, spesielt om de skadene som barn får veldig fort (...) og på det som gir skaden.

(bruker)

Funn indikerte videre at det mangler kompetanse om hvilke tiltak som virker.

Vi mangler kunnskap om tiltak som virker. (...) Hadde skolen visst hva de skulle gjøre, så hadde de jo gjort det.

(forsker)

Det mangler også forskning som kan underbygge slik kompetanse.

¹ I det følgende dekker begrepet 'kompetanse' både kunnskap, ferdigheter og holdninger (NOU, 2015:8).

Det er jo et lokalt handlingsrom igjen, hva du velger av virkemidler, men de bør jo være kunnskapsbaserte.

(jurist)

Det ble påpekt at den manglende kompetansen kan lede til at de som har blitt utsatt for mobbing, ikke får den oppfølgingen de trenger.

Det er utrolig få som vet hva rettighetene deres er. Veldig mange i [navn på kommune], selv helsesøstre og folk som opplagt burde vite det, kjenner ikke til beredskapsteamet som finnes der, for eksempel.

(bruker)

Det ble også kommentert at omfattende eller kompliserte lovtekster kunne medføre at det ble vanskelig å vite hvilke rettigheter de som har blitt utsatt for mobbing, har.

Det mangler rett og slett kunnskap om hva mobbing er, hva krenkelse er, når faktisk elevenes rettigheter etter 9A er brutt, og hva som faktisk skal til for å følge dem opp.

(jurist)

Informanter mente også at lovtekster kan oppleves som uforståelige for eksempel for foreldre.

Det var så mye lovtekst før de kom til de konkrete tiltakene at foreldrene datt litt av og lurte på hva som egentlig sto der.

(skole)

På bakgrunn av dette ble det foreslått kompetanseheving på skolene. Det ble også foreslått en sosial læreplan som omhandler undervisning i psykososiale tema for elevene.

Skolen har jo et helt klart ansvar for barnas psykososiale helse. (...) Vi mangler (...) en sosial læreplan.

(forsker)

Informanter fremmet at skolene trenger økt kompetanse spesifikt på mobbing som tema, og mer generelt på psykososialt miljø og gruppeprosesser.

Tenk om det kunne være en av oppgavene lærerne skal ha (...). De [elevene] skal ha det bra og de skal lære. Gjerne i den rekkefølgen.

(bruker)

Det ble gitt uttrykk for at dette kunne ha positiv innvirkning på skolemiljøet gjennom at psykososiale tema blir diskutert og behandlet kontinuerlig. På en mer generell basis ble det foreslått at det å ha tema på timeplanen ville kunne vært et gunstig tiltak.

Undervisning (...) om psykisk helse eller om mobbing (...) er jo også noe som kunne vært igangsatt kjapt. Det kunne jo økt kompetansen til den som underviser (...), og så hadde det vært på agendaen jevnlig.

(bruker)

Det ble påpekt at skolene trenger kompetanse om de ulike faser arbeidet i forhold til mobbing (forebygging, avdekking, stopping og rehabilitering), verktøy for på en systematisk måte å kunne fange opp de som trenger ekstra oppfølging, og kunnskap om hva senskader av mobbing består av, samt symptomforståelse, traumeproblematikk og når det er nødvendig å kontakte instanser utenfor skolen.

På skolen ble også kompetanseheving blant lærere trukket frem.

Vi må også bygge kompetansen hos læreren.
(skole)

Lærers kompetanse ble fremmet som viktig.

Disse ungene skal tilbake til klasserommet, så vi må også bygge kompetansen hos læreren.
(skole)

Informanter vektla at kompetansen bør innebære både hva en skal gjøre, og hvordan.

Hvordan påvirker en lærer selvbildet over tid? Ja, det er hva de skal gjøre. Men det de er mest interessert i, er hvordan de gjør det. Og det er der vi må. Vi må begge deler.
(forsker)

Videre bør læreres kompetanse til å «lese» elevgruppen sin bygges opp og styrkes.

I skolen så tenker jeg at noe av det viktige handler jo om det å sette læreren i stand til å lese gruppen sin. Hva skal de se?
(helse)

Det ble videre nevnt at skolen også kan bistå i kompetanseheving blant foreldre.

Vi har veldig mye å gå på i forhold til skole ut mot foreldre, at vi (...) skaper et godt samarbeidsklima og kompetanseheving (...) blant foreldrene også.
(bruker)

Noen hadde god erfaring med dette gjennom foreldremøter.

Vi har (...) god erfaring med (...) kurs for foreldre (...) på foreldremøter.
(skole)

Informanter fremmet også at det vil være viktig å gi foreldre opplæring blant annet i foreldreferdigheter som hvordan de kan bistå sitt barn til å si fra, hvordan foreldre kan sortere og ta imot hjelp, samt hvordan de kan følge opp hjemme.

Mange [foreldre] trenger hjelp (...) til å sortere, (...) til å klare å ta imot den hjelpen og de innspillene som de kan få.
(bruker)

Det ble også trukket frem at hjelpeinstanser som eksempelvis barnevern også hadde behov kompetanseheving når det gjelder håndtering av mobbesaker.

(...) Å sørge for at barnevernet har mobbehåndteringskompetanse (...) som kan bidra til å hjelpe foreldrene å komme ut av offerrollen.
(bruker)

I alle tre fokusgruppeintervjuene mente informanter at det å gjennomføre kompetanseheving i alle ledd samtidig vil kunne gi et godt grunnlag for samarbeid mellom involverte instanser.

Når vi skal samarbeide, så må vi vite hva vi skal samarbeide om og hvorfor.
(helse)

Som et utgangspunkt ble det foreslått at det bør være enkelt å få tilgang til kompetansen.

Det skal være gratis å få fatt i kompetansen, og det skal være lett tilgjengelig.
(skole).

Holdningsarbeid

Informanter påpekte viktigheten av at alle spørsmål om skyld bør legges til side når mobbesaker blir meldt.

Vi er nødt til (...) å starte med å legge fra oss litt sånn 'hvor legger vi skylden'. (...) At vi alle heller kan bidra til løsning selv om vi ikke finner årsaken til hvorfor det ble sånn.
(bruker)

En viktig årsak til dette er dårlige erfaringer med at oppfølgingsbehov ikke identifiseres som følge av skyldfølelse.

Det er for vanskelig for mange å melde fra. (...) noen ganger er de redd for at de skal (...) lage problemer for noen, det er en skam (...), mange har en erfaring av at når de sier fra til voksne så tar det helt av, de mister helt kontroll over saken, og det blir ofte mye verre.
(bruker)

Det kom også frem at flere involverte kan oppleve skyld.

Det er eleven som føler skyld og skam, det er foreldre (...). Det er lærere som føler skyld og føler skam, og det er til og med rektor som føler skyld og skam. Og så kanskje kommunalsjefen for det hele.
(skole)

Samtidig var det et viktig poeng for informanter at den subjektive opplevelsen til den som har blitt mobbet, skal ligge til grunn for å bedømme behovet for oppfølgingen.

Tro på dem og ta dem på alvor.
(helse)

Dette bunnet i informanters erfaring med at flere som meldte behov for oppfølging ble mistenkelig gjort.

Det er veldig mange som blir møtt med mistro, og med veldig ubetenksomme spørsmål fra voksne om 'hva hadde du gjort først da?', 'hva var din rolle i denne konflikten?'
(bruker)

Som følge av dette ble det påpekt at meldinger om mobbesaker mottas på en imøtekommende måte.

Hvis vi har meldt en mobbesak, så har de som tar imot den, bare én jobb: [å si] 'takk for at du ga beskjed!'
(skole)

Hvordan barn og foreldre blir møtt blir ansett som viktig.

Hvordan vi kommuniserer og hvordan vi møter de som har opplevd mobbing eller foreldre som også har opplevd å være foreldre til mobbing. Det er det viktigste tiltaket.
(bruker)

Flere av informantene mente at det er nødvendig med en holdningsendring blant skoleledere og skoleiere når det gjelder håndtering av mobbesaker. Det ble fremmet at å fokusere på lave mobbetall kan føre til at skoler «lukker øynene» for mobbing som faktisk skjer og derfor ikke griper inn i faktiske mobbesaker.

Når jeg var rundt om på skolene da, så var det en del rektorer som sa at 'her har vi ikke mobbing'. Og jeg hadde gjort en anonym spørreundersøkelse, så da sa jeg 'ja, men det har du faktisk, for noen har svart på spørreskjemaet at de blir mobbet'.
(forsker)

En konsekvens av at skoler prøver å holde mobbetallene kunstig nede, er at de som har vært utsatt for mobbing, ikke får den oppfølgingen de har behov for.

Dessverre så er det statistikker som gjør at kommuner og skole gjerne vil være best i klassen, og kunne vise til null mobbing. (...) Og det er synd når fine statistikker skal ødelegge for et barn.
(skole)

Et konkret forslag for å jobbe med en holdningsendring var å gå bort fra mål om null mobbing til mål om grundig behandling av mobbesaker.

Hvis du har et mål om at vi skal ha færrest mulig saker, så får du færrest mulig saker (...) Er det det du vil ha, eller vil du ha god behandling av de sakene som kommer opp?
(forsker)

At skolens holdninger ble tydelig kommunisert, var også et vesentlig poeng hva gjaldt holdninger.

[Skolen] kan ha en tydelig utad policy. (...) og dette her kan godt være tydelig kommunisert fra skolen i fremtid.
(skole)

Det ble videre foreslått at skoler som håndterer mobbesaker får anerkjennelse for dette, fremfor å fokusere på sammenligning av mobbetall mellom de enkelte skoler.

[At skoleeier sier at] *'jeg er sikker på at det er mobbing på alle våre skoler, det skal vi håndtere'*, [er] *noe helt annet enn å (...) si at 'jeg tror ikke det er mobbing'*.
(skole)

Erkjennelse og håndtering av mobbesaker ble foreslått som en alternativ indikator på skolenes innsats mot mobbing for få til en holdningsendring blant sentrale aktører i mobbesaker. Holdningsendringer som beskrevet over ble derfor ansett som et viktig ledd i oppfølgingsarbeidet.

Samarbeid og felles forståelse

Funn viste at det per i dag mangler systematisk oppfølging av de som har blitt mobbet. Dette kom frem ved at informanter uttrykte at arbeidet i dag er mer eller mindre tilfeldig og at resultatene er deretter.

[Arbeidet med] *å følge opp er veldig tilfeldig og nesten fraværende*.
(forsker)

Tiltakene som har blitt satt inn, har heller ikke nødvendigvis fungert som ønsket. Årsaker som ble nevnt var blant annet at selve oppfølgingsarbeidet er utfordrende på grunn av de mange involverte parter.

De som har tiltak i dag (...), vaser seg bort i kompleksiteten fordi det er så komplisert.
(forsker)

Dårlig samarbeid og at barnet ikke tas med i diskusjoner om hvordan arbeidet kan gjennomføres, ble også fremmet som viktige faktorer til at oppfølgingsarbeidet ikke har fungert.

De gangene det har fungert mindre bra, da er det mange involverte, det er ett møte som avslutter oppfølgingen, og så er det på en måte 'on your own', da er det bra, såkalt. Barnet skal liksom spares for informasjon, det er de voksne som snakker. (...) PPT er bare sporadisk inne, hvis de er inne i det hele tatt, og dårlig samarbeid mellom skole og hjem, og voksenpersoner generelt i sakene. Barnevernet har kanskje vært inne, men de ses mer som en trussel enn som en bistand.
(bruker)

Basert på dette ble det vektlagt at en oppfølgingsstrategi for å følge opp de som har blitt mobbet, synes nødvendig.

(...) en oppfølgingsstrategi for de som er i risiko. Altså det å identifisere risiko, det savner vi.
(helse)

I tilfeller hvor få personer og instanser har samarbeidet tett, synes det som om oppfølgingsarbeidet i større grad har fungert.

Nært samarbeid med elever og foreldre og de lærerne som er rundt, det er det som fungerer aller best og enklest. (...) For mange barn så blir det også ganske fremmed med mange voksne mennesker, mange instanser, mange velmenende på mange ulike stasjoner.
(skole)

Et slikt samarbeid ble derfor ansett som en viktig forutsetning for oppfølgingsarbeidet. Det ble uttrykt at oppfølgingen kan gjennomføres i samarbeid mellom involverte instanser og med den som har blitt mobbet, og dennes familie.

Hva har fungert bra, da? Tett samarbeid mellom foreldre, lærere og ledelse. Da behøver ofte ikke engang verken helsetjeneste eller andre inn. Én person som følger opp sånn at det ikke er shopping av voksentjenester rundt omkring. Både fra foreldrenes side, men også fra skolen, som henter liksom litt herfra og derfra. PPT som veileder, ikke tar over saken, men er bistand både på klasseledelse og på snuoperasjoner i skolen. Flere møter, gjerne to ganger i uken i oppfølgingsmøter for barnet med de som har med dette å gjøre, hvor de da snakker om tiltakene og ikke alt mulig annet. (...) Barnet skal spørres hele veien. Altså være involvert i sin egen sak, (...) det er kjempeviktig. Og så er helsevesenet tett på.
(bruker)

Funn viste at oppfølgingsarbeidet, særlig i forbindelse med de krevende sakene, krever retningslinjer for samarbeid mellom ulike instanser.

Det som jeg tror vi kanskje vet minst om, og har mest vansker med, det er de der lange, tunge sakene. (...) Jeg savner at det må noe tydelig på der.
(forsker)

Tydelighet ble oppfulgt av at samarbeidet bør involvere flere parter.

For en del av de sakene vi snakker om her, de langvarige, der må du inn med et ganske heftig (...) helhetlig tiltaksapparat.
(jurist)

I denne formen for langsiktig arbeid uttrykte informanter videre at det er nødvendig å jobbe parallelt mot både system og individ.

Vi må ikke havne i noen av de grøftene som dreier seg om individ og system. Vi må se begge deler samtidig her. (...) Vi er nødt til å ha et prinsipp om både–og.
(forsker)

Informanter uttrykte videre at det mangler en felles forståelse for hva de som har blitt utsatt for mobbing trenger av oppfølging, og at en slik felles forståelse for arbeidet med å ivareta den som har blitt utsatt for mobbing er en nødvendig forutsetning for at oppfølgingen kan bli mer systematisk.

Det handler (...) om å endre den elevens opplevelse av hvordan den eleven har det. Og at vi da (...) kan ha det som fokus, og tenke 'hvordan kan læreren bidra til at eleven opplever relasjonen annerledes?', 'hvordan kan elevene bidra til at eleven opplever seg mer inkludert?', og 'hvordan kan foreldrene bidra (...)?'. Når vi har klart å få den felles plattformen og snakke om det på den måten, da opplever jeg at vi får størst effekt.
(bruker)

Dette ble også fremmet som et godt felles utgangspunkt for samarbeid.

Vi snakker om samarbeid, og erfaringen er at hvis man har felles forståelse av hva tematikken dreier seg om, og har god nok kunnskap hos hjelpetjenester, så er det et godt samarbeid.
(skole)

Det var stor enighet blant informanter om at skolen var den arenaen hvor tiltak i størst mulig grad bør settes inn.

Jeg ønsker meg, på en måte, et system der vi først og fremst tenker oss at dette skal løses i skolen.
(skole)

Skoler har allerede noe anvendbar kompetanse, og det er viktig at skolen begynner med å bruke kompetansen som allerede ligger i skolen.

[Det må være] trygge voksne som (...) holder dem [elevene] i hånda, selv om de egentlig ikke merker det selv (...). Og så tenker de ikke på at den voksne har vært der etterpå, men de har fått en god opplevelse selv som styrker dem videre fremover i livet. (...) Den kompetansen finnes faktisk i skolen.
(bruker)

Selv om skolen ble fremhevet som en sentral arena for oppfølgingen, ble det vektlagt at skolen vil trenge hjelp fra andre instanser.

Fokus er i skolen, godt samarbeid, mange etater inn, og det er der dette her kan løses.
(jurist)

Et samarbeid utover skolens område ble beskrevet i form av at eksterne kom inn og bistod skolens arbeid og eventuelt tok over oppfølgingen dersom det for den det gjaldt hadde utviklet seg til mer alvorlige problem enn det informantene anså at kan løses på skolenivå.

De som er nær ungene må kjenne dem igjen (...) også forstå dem rett. Og så kan vi [helsetjenesten] jo prøve å hjelpe skolene med å lage dette her enkle lavest mulig tilbudene så fort som mulig. Og så er det noen andre som kan ta seg av det som skjer, som det trengs litt mer. Et system på det.
(helse)

Samtidig ble det vektlagt at det er nødvendig med et godt samarbeid mellom helse og opplæring på ulike nivå, i ulike faser av arbeidet med barn og unge, med foreldre og den som har blitt mobbet, og på ulike arenaer.

Vi er nødt til å bygge en bro mellom helse og opplæring! Da tar jeg skole og barnehage i ett, (...) vi har for lite samhandling i det, og vi har for mye av at vi sitter på hver vår side (...) og forholder oss til de samme barna.
(skole)

Systematisk og individuelt tilpasset oppfølging

I tillegg til utfordringer knyttet til manglende oppfølging indikerer funn at det er utfordringer med hensyn til hvordan oppfølgingen gjennomføres når oppfølgingen iverksettes. Det ble påpekt at nødvendig informasjon om gjeldende saker ikke alltid deles mellom instanser (for eksempel fra ungdomsskole til videregående skole) og/eller innad i instanser (for eksempel fra skoleansatt til helsesøster) grunnet organisering og taushetsplikter.

Det er en del informasjon som blir borte i overgangene (...), og når du da har sittet på en tung sak som har pågått hele barneskolen og du kommer på ungdomsskolen og skal begynne med blanke ark ... det er altså nesten som et overgrep mot barnet.
(bruker)

Informanter uttrykte at arbeidet med å følge opp mobbing bør ses i lys av nivå eller faser. Disse består av forebygging, avdekking, håndtering, og rehabilitering. At arbeidet bør gjennomføres systematisk mente informanter blant annet innebar at oppfølgingen har en tilstrekkelig tidshorisont.

Man må etablere systemer slik at man kan opprettholde intensiteten og kvaliteten på jobbingen over tid.
(forsker)

Samtidig ble et lengre tidsperspektiv ansett som nødvendig i de tilfellene hvor arbeidet innebærer større endringsprosesser.

Man må tenke i hvert fall minst tre til fem år for at man skal få (...) bygget nye strukturer i en skole.
(forsker)

For å få til et systematisk oppfølgingsarbeid ble det fremmet at det bør etableres rutiner for oppfølgingsarbeidet. Informanter mente at rutiner blant annet bør omfatte hvordan man kan samarbeide med tjenester som har fullmakter til videre henvisning, og hvordan oppfølgingen best kan tilpasses alvoret i saken.

Hvordan kan vi få lagt det systematiske, helhetlige arbeidet og få tredd inn de viktige faglige vurderingene, de viktige ansvarsforholdene? (...) Når er det læreren, når varsler læreren i forhold til rektor? Når tar rektor saken (...) videre? Når skal det opp til skoleeier? Det er noe med disse tingene som skal være en del av systemet.
(jurist)

I tilfeller hvor oppfølgingsarbeidet bør gjøres av instanser med spesialkompetanse og henvisninger er nødvendige, kan arbeidet bli ekstra tidskrevende, og risikoen for senskader øker jo lengre tid som går. Funnt indikerer videre at manglende systematisk samarbeid mellom skole og helse kan hindre et potensielt godt samarbeid, som kan være viktig for de som trenger oppfølging. Manglende kommunikasjon mellom involverte instanser har også ført til at samme tiltak har blitt utprøvd på

ulike nivå som igjen kan ha ført til gjentatte nederlag hos den som har blitt utsatt for mobbing, og følelsen av at problemet ligger hos barnet eller den unge.

Man prøver ut en ting først, og hvis det ikke har funket, så prøver man noe nytt. (...) ingenting som har skjedd samtidig, og så har de kanskje prøvd ut de samme tingene, og så møter ungene og familien (...) det samme nederlaget da, hver gang det ikke funker. (...) da styrker jo det troen i at dette handler om meg. (...) dette handler om barns beste, og [vi må] heller sette inn alle instansene man tenker er relevante samtidig, og at vi snakker det samme språket og at vi snakker sammen, og at vi kan utfylle hverandre.
(bruker)

Det synes videre nødvendig med både personellmessige og økonomiske ressurser.

Veldig ofte så er det for lite tiltak for sent. Og det koster mye penger. Så hvis man bare hadde tatt med seg det at 'okei, jeg setter inn litt for mye tiltak litt for tidlig'. Så er det uansett med all sannsynlighet mer økonomisk gunstig. Og det er i hvert fall gunstig for den som får de tiltakene rundt seg.
(skole)

Det ble kommunisert at det er viktig at midler øremerkes til denne type arbeid, eksempelvis i skolehelsetjenesten, da midlene ellers vil bli benyttet til andre formål.

Det hjelper jo ikke å bevilge masse penger hvis det ikke øremerkes, for da blir det ikke flere stillinger, da blir pengene brukt opp til (...) andre ting enn akkurat skolehelsetjenesten.
(forsker)

Funn indikerer videre at før et oppfølgingsarbeid blir iverksatt, må den aktive fasen av mobbingen være avsluttet. Hvis ikke vil oppfølgingstiltak neppe fungere som ønsket.

Hvis man skal kunne gi hjelp, så må vi være sikre på at det med mobbing er avsluttet. (...) De [som skal følges opp] må være på et sted der de klarer å ta imot [hjelp].
(helse)

Når det er avdekket at det er behov for videre oppfølging, kreves ytterligere tiltak. Å tilpasse oppfølgingsarbeidet til individuelle behov fremsto som meget viktig for informanter. Det kan være gunstig å tenke i grader av behov.

Her må det være et slags kontinuum, at det er noen som blir mobbet, som det ikke går så gærent med. Og så er det noen, sannsynligvis noen få, som det går skikkelig gærent med. (...) så jeg tenker at det er viktig at vi tenker hele spekteret her.
(forsker)

Hva gjelder samarbeid om oppfølgingsarbeidet mellom involverte instanser, beskrev informanter at dette kan bli vanskelig dersom det faktisk ikke avdekkes at det er en mobbesak det gjelder. Flere av informantene fra helsesektoren baserte sine erfaringer med å følge opp de som har blitt mobbet på bakgrunn av annen problematikk enn mobbing, og hvor mobbing i flere tilfeller ble avdekket som bakenforliggende årsak til henvisningen.

Veldig mange av de ungdommene jeg møter, (...) har (...) en eller annen mobbehistorie i tillegg til mange andre kanskje belastende opplevelser.
(helse)

Henvisningsårsakene til spesialisthelsetjenesten ble også beskrevet som tidvis svært alvorlige.

De kommer kanskje inn for depresjon, angst, og så er det når vi begynner å grave i historier, så handler det veldig, veldig ofte om mobbeerfaringer. (...) Noen er alvorlig traumatisert på grunn av det.
(helse)

At kontakten med de som trenger oppfølgingsarbeid, ofte skjedde via andre negative konsekvenser av mobbehistorikken, gjaldt også PPT og kommunehelsetjenesten.

Vi [PPT/kommunepsykolog] får ofte (...) innblikk i disse her barnas eller ungdommenes liv gjennom (...) konsekvensene av mobbingen, som ofte er årsaken til henvendelser. Læringsutfordringer, sinne, tristhet (...), skolefravær.
(helse)

Det var blant annet på bakgrunn av dette stor enighet blant informanter om at en forutsetning for å kunne ivareta barn og unge best mulig er at de ansvarlige kommer tidlig inn og involverer både barnet og dennes familie fra første stund.

I tråd med ovennevnte poengterte informanter at noe av det aller viktigste er å komme til tidlig med oppfølgingsarbeidet.

Å komme tidlig inn er noe av det viktigste!
(forsker)

Det ble vektlagt at i de sakene som følges opp slippes den som har blitt mobbet for tidlig, og etterarbeidet ofte blir glemt.

Mobbingen er ikke over når den er over. Fordi at det er da de virkelig store problemene begynner. Og da slutter oppfølgingen.
(bruker)

Å ikke komme tidsnok inn ble også ansett som en risikofaktor for utvikling av senskader.

(...) ikke bare tidlig inn, men du må også følge opp saken etterpå. Det er jo da barnet begynner å kjenne på at de senker garden og kjenner på senvirkningene.
(bruker)

Som følge av dette ble det fremmet at oppfølgingsarbeidet av de som har vært mobbet, er særdeles viktig, og må sikres.

Når vi vet at de er i risiko, så må vi sikre oppfølging.
(helse)

Funn indikerer at dette også innebærer å følge de som har blitt utsatt for mobbing i lang tid etterpå. Det var også et område det skortet på per i dag.

Vi må ikke slippe det for tidlig. Det er det som er problemet. En tror saken er løst. Og det er den ikke.
(forsker)

Samtidig anså ikke informanter implementeringen av de oppfølgingstiltak som har blitt igangsatt som god nok.

Jeg tror hovedproblemet heter implementering. (...) å omsette i praksis den kunnskapen vi faktisk har, det synes jeg er det store problemet.
(forsker)

Evalueringen av tiltak som iverksettes ble heller ikke ansett som tilfredsstillende, og i de verste tilfeller fraværende.

I det håndterende så glipper det ofte ved at vi ikke fullfører saken. (...) Du evaluerer ikke, du følger ikke opp.
(jurist)

Som følge av dette mente informanter at implementeringen bør tas på alvor, og det helhetlige arbeidet bør evalueres. Dette for å kunne vurdere egnetheten av tiltak samt eventuelt justere og tilpasse tiltakene. Dette fordrer at utprøving og forskning bør iverksettes snarlig og gjennomføres samtidig.

Det er liksom to ting her (...). Det ene er at vi trenger, fort egentlig, å lage et opplegg for dette. Det haster. (...) Det andre er at det må settes i gang forskning på de tiltakene som eventuelt blir laget. For ellers så (...) 'kuen dør mens gresset gror'.
(forsker)

Samtidig ble det fremmet at det i oppfølgingsarbeidet er viktig med dokumentasjon, særlig når flere instanser er involvert.

Jeg er ikke for dokumentasjon, men du verden så avgjørende det har vært for mange. (...) når rektorer motsetter seg å lage sak så (...) er det superviktig at en kan se at her er det gjort ingenting (...). Så det er utrolig viktig å ha dokumentert hva er det som har vært gjort, og hvem er det som har vært med å utføre det.
(bruker)

Funn fra kategorien «Forutsetninger» oppsummeres i Tabell 3.1. Funnene ble inndelt i underkategoriene:

- Kompetanseheving
- Holdningsarbeid
- Samarbeid og felles forståelse
- Systematisk og individuelt tilpasset oppfølging

Funn indikerer mangler med hensyn til systematisk oppfølging av de som har blitt utsatt for mobbing. Funn vektlegger videre et behov for kompetanseheving og en felles forståelse som kan

ligge til grunn for at involverte parter og instanser kan samarbeide hensiktsmessig i oppfølgingsarbeidet. Eksempelvis anså informanter det som vesentlig å jobbe både individ- og systemrettet, at helse og skole samarbeider om arbeidet, og at en setter tiltak inn tidlig både for den som har blitt mobbet, og dennes familie, samt at en opprettholder arbeidet tilstrekkelig lenge. Et viktig funn gjaldt hvordan involverte aktører møter de som har blitt mobbet, og at det ble ansett som nødvendig med en holdningsendring i oppfølgingsarbeidet. Eksempelvis fremhevet informanter at barnet eller den unges subjektive opplevelse tas alvorlig, og at skoler som erkjenner mobbing, bør anerkjennes for dette. Det ble videre vektlagt at skolen er en viktig arena for oppfølgingsarbeidet, og at arbeidet bør gjøres systematisk og i samarbeid med instanser med komplementær kompetanse. Det ble påpekt at dette var nødvendig for å sørge for at de som har behov for oppfølging, fikk den hjelp de trenger av instanser med nødvendig kompetanse. Videre ble det vektlagt at tiltak som iverksettes, bør tilpasses individuelle behov, og at disse kan være varierende både i form av grad og form. Det ble fremhevet at oppfølgingsarbeidet bør sees i et lengre tidsperspektiv, og det vil være nødvendig med god implementering, evaluering og dokumentasjon av tiltak som iverksettes.

Tabell 3.1 Forutsetninger for utforming og organisering av tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing

Kompetanseheving	Holdningsarbeid	Samarbeid og felles forståelse	Systematisk og individuelt tilpasset oppfølging
Kompetansebehov om oppfølging	Subjektiv opplevelse tas alvorlig	Fordrer kompetanse	Arbeide i nivå/faser
Kompetansebehov om regelverk	Holdningsendring nødvendig	Både på system- og individnivå	Avdekke alvorlighetsgrad
Kompetansebehov for lærere og i form av læreplan	Møte barn og foreldre på en god måte	Felles forståelse som utgangspunkt	Individuelt tilpasset oppfølging
Kompetansebehov blant foreldre for oppfølging hjemme	Anerkjenne skoler som erkjenner mobbing	Mellom instanser (helse og skole/opplæring)	Rutiner må etableres
Kompetansebehov for å bedre samarbeid mellom hjelpetjenester		Mellom instanser og barnet / den unge og dennes familie	Arbeidet må følges systematisk
		Tidlig inn og involvere familien	Økonomiske ressurser er nødvendig
		Skolen arena for tiltak	Individressurser er nødvendig
		Dynamisk prosessarbeid	Implementering tas på alvor
			Kontinuerlig evaluering og dokumentasjon

Funnkategori 2: Sentrale tiltakskomponenter

Ettersom informanter hadde begrenset direkte erfaring med oppfølging av de som har blitt utsatt for mobbing, fremkom ikke mange konkrete erfaringsbaserte forslag til hva oppfølgingen kan bestå av. Informanter hadde imidlertid klare og langt på vei felles forestillinger om hva tiltak kan inneholde. Det ble foreslått individuelle og gruppebaserte oppfølgingstiltak. Videre ble det i stor grad vektlagt miljørettede tiltak.

Innen hovedkategorien «Tiltakskomponenter» ble følgende underkategorier identifisert:

- Individuell oppfølging
- Gruppetilbud
- Klassemiljø
- Skolemiljø
- Familierettede tiltak

Foreslåtte tiltakskomponenter i det individuelle oppfølgingsarbeidet presenteres i Tabell 3.2. Tiltakskomponenter som ble ansett som viktige miljøfaktorer for oppfølgingsarbeidet, presenteres i Tabell 3.3.

Individuell oppfølging

Det fremkom av grupperefleksjonene at det er vesentlig at innsatsen for å hjelpe de som har blitt utsatt for mobbing, baseres på restorativ (gjenopprettende) praksis og rehabiliteringstenkning der målet er å resosialisere den som har blitt mobbet i sitt sosiale miljø. Informanter understreket behovet for å jobbe med å gjenopprette tillitsforholdet de som har blitt mobbet har til skolepersonell, medelever og andre.

[I] de sakene som blir langvarige, så sitter det en historikk med noen som føler at de ikke blir trodd.
(jurist)

Arbeidet ble foreslått å begynne med et møte med rektor for erkjennelse av at en urett er begått, og at skolen ved rektor som leder ikke aksepterer dette.

Det møtet med rektor, det er veldig viktig (...). Det er så fantastisk viktig for et barn å få, så å si, bekreftet at det er ikke deg det er noe galt med.
(forsker)

De som har vært utsatt for mobbing, trenger å oppleve å bli trodd etter et slikt tillitsbrudd.

Når eleven forteller hva den har opplevd, så må en ta det på alvor.
(jurist)

Den som blir utsatt for mobbing, får ofte svekket sin tillit til både jevnaldrende og voksne som en tenker burde ha sørget for at mobbingen ble stoppet mye tidligere. Informanter mente at det er avgjørende at dette tillitsforholdet bygges opp igjen.

Autoritativ støtte fra en voksen person som følger barnet tett i skole-/hverdagen fra start (barnehage) og ut videregående skole, ble av mange ansett som viktig.

Én eller kanskje to kontaktpersoner (...) som følger dem i mange år etterpå (...). [En] trygg base som de kan ta kontakt med.
(forsker)

Det ble foreslått at 1–2 trygge voksne er tilgjengelige for de som har vært utsatt for mobbing, og deres familier fra det tidspunktet saken avdekkes og lenge etter mobbingen anses som avsluttet. Informanter vektla imidlertid at den som har blitt utsatt for mobbing, selv skal være med på å velge hvem dette skal være, da det er avgjørende at den som har blitt utsatt for mobbing, har tillit til den voksne som har ansvar for oppfølgingsarbeidet.

Hvem skal følge opp elevene? (...) Det må jo være opp til elevene. Det må jo være en du har tillit til. (...) Tillit er helt vesentlig.
(skole)

Samtidig ble det vektlagt at arbeidet bør gjennomføres av noen som er motivert for å følge det opp.

Det er veldig viktig hvis man skal finne en mentor [den som følger barnet], at det må være en lærer som faktisk har lyst og som faktisk er motivert til å jobbe med dette her barnet. For hvis du bare plukker en og sier 'du skal hjelpe ham', så tror jeg ikke det går.
(jurist)

Det ble også fremmet at en form for identifisering av personfaktorer bør ligge til grunn for å avgjøre hvor stor risiko det er for utvikling av senskader for slik å kunne tilpasse tiltak som skal settes inn.

En type er mer passive mobbeofre (...) som ikke forsvarer seg (...), og så har du en annen type som er både mobbeofre (...) og mobber andre og har kanskje en mer reaktiv aggresjon i tillegg (...). Vi må finne ulike profiler (...), hva er problematikken, hvor tung er den?
(forsker)

Grad av risiko for utvikling av senskader ble fremmet som viktig i denne prosessen. Selv om den det gjelder, ikke blir aktivt mobbet lenger, kan risikoen for senskader være til stede.

Selv om mobbingen er avsluttet for mange år siden, så ligger den og lur. Hadde de rett, var det riktig sånn som de sa? (...) Evalueringen fortsetter. (...) Mobbingen er avsluttet, men det lever og lever og lever.
(helse)

Det ble foreslått å lage en individuell plan for kortsiktige og langsiktige mål.

Det er korttidsmål (...) og så langtidsmål. (...) [Man har] ofte behov for tiltak på flere områder (...). En sånn individuell plan (...) kan være et veldig godt verktøy.
(helse)

Det ble fremmet at den voksne som følger den som har vært utsatt for mobbing, kan arbeide ut fra en sjekkliste. Sjekklisten kan bestå av forskningsbaserte kriterier eller tegn på at barn og unge er i ferd med å falle utenfor sosialt eller utvikle psykiske helseplager.

(...) hvor de møtes en gang i måneden og har en ferdiglaget liste, det kan være forskningsbaserte kriterier på hva er signaler om at de er i ferd med å falle ut, at de er i ferd med å utvikle depresjon, angst, andre ting.
(forsker)

Når det gjaldt tema for oppfølgingsarbeidet, fremkom det i grupperefleksjonene at selvbildeproblematikk er sentralt.

Selv om mobbingen er stoppet, så har de det ikke bra. (...) De lever med dette videre, og har fått ødelagt sitt selvbilde.
(helse)

Dette gjerne sammen med et fokus på inkludering.

[Vi må fortsette] å jobbe med inkludering og tiltak i forhold til (...) selvbilde.
(skole)

Sosial ferdighetstrening ble også vektlagt.

Systematisk sosial ferdighetstrening vil kunne være veldig aktuelt for disse [mobbeutsatte].
(forsker)

Relasjonelt arbeid blant elever ble trukket frem av flere årsaker. Én ting var at det å ha en venn kan hjelpe de som har vært utsatt for mobbing, med situasjonen de er i.

Vennskap [er] veldig viktig for å komme ut av offerrollen, og det å få mer tro på seg selv.
(forsker)

En annen årsak som ble fremmet, var målet med resosialisering.

Nøkkelen her er jo å få elever som har vært så slemme mot hverandre til å kunne gå sammen og se hverandre på en skole.
(skole)

Et tredje poeng var å kunne hevde seg selv i sosiale kontekster.

Det handler om sosial ferdighetstrening for barn (...), særlig empati. (...) Mobbeofrene bør få selvhverdelsestrening. (...) Åpenhet er veldig mye av nøkkelen her. At man blir tatt på alvor og blir respektert for meningene sine.
(forsker)

I de mer alvorlige sakene indikerer funn at kognitiv atferdsterapi kan ha god effekt for de som har blitt utsatt for mobbing.

Én ting som vi vet at har fungert i slike saker, særlig knyttet til angst og depresjon, som er de mest effektfulle tiltakene vi vet, det er kognitiv atferdsterapi.
(forsker)

I de mer alvorlige og langvarige tilfellene ble traumebehandling trukket frem som nødvendig.

Det vi vet som fungerer for de ungene [med PTSD] (...), er traumefokusert kognitiv terapi (...) hvor man jobber både med barna og med foreldrene.
(helse)

I grupperefleksjonene fremkom et behov for at også den som har utøvd mobbingen, kan ha behov for tiltak.

Kanskje du [mobberer] må gå sammen med en voksen i friminuttet, kanskje du må ha friminutt på et annet tidspunkt.
(skole)

Det ble understreket av informanter at individuelle oppfølgingstiltak skal vare til den som har blitt utsatt for mobbing opplever å ha det bra igjen, og ikke til skolen eller andre voksne mener at saken er avsluttet.

Du er ikke i mål før (...) eleven med de senvirkningene, med PTSD og full pakke, sier 'nå har jeg faktisk et bra skolemiljø'.
(jurist)

Dette innebærer at oppfølgingsarbeidet kan vare i flere år.

Funn fra underkategorien «Individuell oppfølging» oppsummeres i Tabell 3.2. Funn indikerte at et sentralt element i oppfølgingsarbeid vil kunne være å etablere en tillitsfull relasjon mellom den som har blitt utsatt for mobbing, og én voksen. Det ble videre fremhevet et behov for å identifisere risiko for utvikling av senskader gjennom en kartlegging av problemer, hvilket også vil kunne legge føringer for hvilke konkrete tiltak som bør iverksettes. Informanter fremmet at det kan være hensiktsmessig med en bevisstgjøring av mål for oppfølgingsarbeidet, og at det er behov for å lage planer. Videre var det stor enighet i grupperefleksjonene om at oppfølgingsarbeidet må vare til de som har vært utsatt for mobbing, har det bra. Funn indikerte at viktige fokus i oppfølgingsarbeidet både er opplæring i individuelle ferdigheter, som relasjonelle ferdigheter og å legge til rette for å styrke selvbildet til den som har blitt utsatt for mobbing. Funn indikerte også at det i mer alvorlige tilfeller vil være nødvendig med terapeutiske tilnærminger. Kognitiv atferdsterapi og traumeterapi ble nevnt som særlig aktuelle tilnærminger. Det ble også nevnt at det kan være nødvendig å iverksette tiltak for den som har utøvd mobbingen.

Tabell 3.2 Forslag til komponenter på individnivå i oppfølgingsarbeidet med de som har vært utsatt for mobbing

Viktige utgangspunkt	Fokus i oppfølgingsarbeidet	Ved mer alvorlige situasjoner
Én voksen følger den som har blitt mobbet	Sosial inkludering	Kognitiv atferdsterapi
Arbeidet baseres på tillit	Selvbildebygging	Traumefokusert behandling
Identifisering av personfaktorer for tilpasning av tiltak	Sosial ferdighetstrening	Mobber har friminutt på andre tidspunkt
Individuell plan med mål	Relasjonelt arbeid (vennskap)	
Arbeidet pågår til den som har blitt mobbet, har det bra	Selvhevdelsestrening	

Gruppetilbud

Informanter uttrykte at gruppetilbud kan være hensiktsmessig for den som har blitt utsatt for mobbing. Psykoedukativt gruppetilbud med fokus på å bruke kunnskapen i hverdagen og mestrings- eller støttegrupper ble foreslått. Det ble nevnt gode erfaringer med å legge til rette for at ungdommer ble kjent med nye sider av hverandre.

Sånn som han ene gutten sa i den ene støttegruppa at 'ja, men når jeg ble kjent med henne, så oppdaget jeg at hun er en hyggelig person'.
(forsker)

Det ble imidlertid påpekt at det i gruppetiltak bør tas hensyn til fare for stigma. Å bli valgt ut på bakgrunn av å ha blitt mobbet, kan lede til at en opplever seg spesiell på en negativ måte. Å ha egne mestringsgrupper for denne målgruppen kan bidra til en slik følelse.

Hvis eleven selv som blir mobbet, skal gå i en gruppe og snakke om det ... det er så skambelagt at man vil jo bare bli ferdig med det.
(helse)

Å være bevisst sammensetningen av grupper ble også fremhevet. Å for eksempel sette sammen grupper av deltakere med sosial angst, vil kunne føre til at deltakerne påvirker hverandre negativt med sin sosiale utrygghet.

Setter man sammen antisosiale elever (...), de lærer av hverandre og blir mer antisosiale. Men denne her typen problemer som man har med angst, depresjon og dårlig selvbilde, det tror jeg kan fungere veldig godt.
(forsker)

Klassemiljø

Under grupperefleksjonen ble det trukket frem at det vil være viktig å jobbe med klassemiljøet til de(n) som har blitt utsatt for mobbing. Her var et av de mest fremtredende funnene behovet for tydelig klasseledelse med ansvar for å «se» elevene.

Det handler mye om klasseledelse. Og har du en tydelig klasseledelse, så gjør det noe med holdninger i klassen.

(helse)

Trygge rammer for klassemiljøet ble fremmet som vesentlig.

Det vi alltid gjør, det er å sikre, så langt det er mulig, at det blir en god klasseledelse etterpå. (...) God struktur (...) fører også til at elevene blir bedre venner, tryggere på hverandre. Og det er en veldig, veldig viktig situasjonsfaktor (...) for et tidligere mobbeoffer.

(forsker)

Også i klassemiljøet ble viktigheten av gode relasjoner fremhevet.

Ferdigheter i klasseledelse (...) handler om relasjonsferdigheter, (...) å bli kjent med elever, og ta seg tid til å snakke med dem. Og det viser gode (...) rutiner for hvordan man bygger gode relasjoner både med klasse og med enkeltelever.

(forsker)

Det ble også påpekt at det er viktig at lærere arbeider aktivt for å strukturere klassemiljøet slik at det blir mulig for de(n) som har blitt mobbet å bli sosialt inkludert. Et eksempel på dette var en venneordning som prøves ut i noen videregående skoler.

Når du er liksom ny på videregående, så får alle en, en makker da, en slags venn liksom, som de skal følge, og så går det på rulling hele tiden. Sånn at det er organisert sånn at man prøver å få til et litt mer inkluderende miljø for å få alle med.

(forsker)

I tillegg ble viktigheten av å engasjere de som har vært tilskuere til mobbingen trukket frem.

Hvis mobbeoffer skal få hjelp må det være av elever som har makt. Du må koble dem til positive elever som har makt (...), du må inn i de gruppeprosessene.

(forsker)

Det ble gitt eksempler på flere metoder som kan benyttes for å aktivisere ungdommene rundt de som har blitt utsatt for mobbing.

Å få ungdom til å lære om dette her, og gjerne oppleve selv hvordan det er å bli mobbet (...) gjennom kontrollerte rollespill, slik at de får den erfaringen om hvordan det er. (...) drive lederopplæring blant tillitsvalgte, slik at de kan gå i klassene sine og lede klassens tid, jobbe med konflikthåndtering og kommunikasjon. Få frem gode dialoger, bruke øvelser, forumteater (...). En gjenopprettende prosess som fagtanke. Men det må være voksenstyrt.

(forsker)

Skolemiljø

Det fremkom av intervjuene at det er nødvendig å jobbe helhetlig med elev- og læringsmiljøet. Å jobbe mot et inkluderende miljø også på skolenivå ble trukket frem som viktig.

Det er aldri bare individrettede tiltak. [Det er] egentlig alltid skolemiljøet, og det er sjeldent bare én som har det kjipt på skolen.
(helse)

Når det gjaldt hvem som kan bidra positivt i skolemiljøet, ble både elevråd og miljøpersonell trukket frem.

Det er to grupper som (...) har et godt blikk, og det er elevrådet (...) og det er en del assistenter.
(skole)

Informanter mente at miljøpersonalet særlig kan bidra med kompetanse om hva som pågår blant elevene.

Det har vært en helt markant økning i å få overblikk i elevmiljøet etter at miljøarbeiderne (...) begynte på skolen vår.
(helse)

Tilsyn ble vektlagt som viktig for et trygt skolemiljø.

Trinn én, det er å skape et trygt skolemiljø, og det handler om tilsyn, det handler om gode rutiner, hvor lett det er å si fra. Hvor det er folk som følger med (...) i garderober, toaletter og overalt. Og at tilsynet er godt, slik at det skaper et trygt miljø.
(forsker)

Informanter påpekte videre at det kan være trygt for de som har blitt utsatt for mobbing, å ha noe fast å gå til i friminutt og andre tidspunkt hvor tiden ikke er styrt av voksne.

Å ha organiserte aktiviteter, ha noen faste holdepunkter også i overgangssituasjoner eller i friminutter. At de har noe de kan gå til.
(helse)

Familierettede tiltak

Under grupperefleksjonene fremkom det at oppfølgingsarbeid også bør inkludere familierettede tiltak. En av de nevnte årsakene til dette var at også familiene til de som har vært mobbet, kan oppleve store påkjenninger som følge av deres barns situasjon.

Hele familien har vært i krise over lang tid.
(skole)

Informanter mente at innvirkningen på de som har vært utsatt for mobbing kan medføre behov for oppfølging av hele familien.

Senvirkninger kan være så alvorlige på sikt at hele familien i noen tilfeller vil ha behov for hjelp og oppfølging.
(skole)

Informanter understreket at det ofte er hensiktsmessig å involvere hele familien.

De aller beste erfaringene (...) er det vi greier å gjøre i fellesskap sammen med foreldre og elever.
(skole)

Søsken bør også inkluderes i dette arbeidet.

Det er viktig at de andre søsknene i familien får beskjed om at (...) 'nå holder skolen på å hjelpe han Petter med det som Petter sliter med', sånn at ikke lillesøster eller storesøster trenger å ta så mye ansvar. For det gjør de.
(skole)

Å bistå foreldre med veiledning ble foreslått.

Foreldreveiledning (...) tror jeg er kjempeviktig.
(helse)

Informanter fremmet også at det kan være utfordrende å drive med familierettet arbeid, da det kan være foreldre som opplever slike tiltak som kritikk.

For mange foreldre så oppleves det å liksom få veiledning og få råd nærmest som et angrep på seg selv, og at det betyr at deres barn selv er ansvarlig for at de blir mobbet.
(bruker)

Dette kan føre til vanskeligheter med samarbeid mellom skole og foreldre.

Største problemet sånn som vi ser det, er at foreldrene og skolen går ned i hver sin skyttergrav.
(jurist)

Samtidig ble tydelig og god kommunikasjon fra skolen om skolens holdning til mobbing fremmet som viktig i dialog med familien.

Hvis jeg får se tiltak eller vedtak som er ganske tydelig på hvordan de [skolen] skal ivareta mitt barn, samtidig som jeg kjenner skolens politikk på hvordan de jobber for å dempe og støtte og følge opp den som utøver mobbingen. Da slipper jeg å lure og bruke så mye energi på det.
(skole)

Funn som omhandler tiltakskomponenter i omgivelsene til de som har vært utsatt for mobbing, oppsummeres i Tabell 3.3. Funnene er hentet fra underkategoriene «Klassemiljø», «Skolemiljø» og «Familierettede tiltak». Funn indikerer at læreren har et viktig ansvar for å skape trygghet og struktur i klassemiljøet, samt bygge relasjoner mellom elever. Dette kan lede til et mer inkluderende klassemiljø, hvilket ble ansett som viktig for de som har vært utsatt for mobbing.

Relasjonsbygging ble også ansett som viktig i skolemiljøet. Her ble elevråd og miljøpersonale foreslått som aktører i arbeidet med å skape et trygt skolemiljø via tilsyn. Å fortsette oppfølgingsarbeidet gjennom dialog med og veiledning av familiene til de som har vært mobbet, ble vektlagt.

Tabell 3.3 Viktige miljøfaktorer i oppfølgingsarbeidet av de som har blitt utsatt for mobbing

Klassemiljø	Skolemiljø	Familierettede tiltak
Tydlig strukturering for å fremme trygghet	Fokus på inkluderende miljø	Dialog med familien
Relasjonsbygging mellom elever	Bruke elevrådet	Foreldreveiledning
Sosial inkludering fokus	Bruke miljøpersonalet aktivt	
Bruke samspillet mellom elever aktivt	Ha faste aktiviteter i overgangssituasjoner	

Funnkategori 3: Organisering og ansvarsfordeling av arbeidet

I alle tre fokusgrupper fremkom det at skolen er en sentral arena for å gjennomføre oppfølgingsarbeid for de som har blitt utsatt for mobbing. Det fremkom videre av dataene at oppfølgingsarbeidet bør være godt organisert. Det ble blant annet foreslått å danne ressursgrupper av personer med komplementær kompetanse. Videre mente informanter at de ansvarlige bør jobbe med hverandre og bruke hverandres styrker positivt. Det ble imidlertid uttrykt oppfatninger om at organiseringen bør være dynamisk, slik at de ulike instansene ikke er fastlåst i en organisering. Samtidig ble det fremmet at en klar ansvarsfordeling bør ligge til grunn for utførelsen av arbeidet. Dette for å vite hvem som skal gjøre hva, når det skal gjøres, og at de som følges opp, faktisk blir ivaretatt så lenge det er behov for det.

Nedenfor presenteres funn om organisering og ansvarsfordeling i kategorier basert på ulike nivå i opplærings- eller forvaltningssystemet. Kategoriene som ble identifisert, var:

- Barnehage
- Klassenivå
- Skolenivå
- Skoleeier
- Statlige myndigheter

- Kommunale/fylkeskommunale tjenester og helsetjenester

Forslag til organisering og ansvarsfordeling av oppfølgingsarbeidet basert på de presenterte funn fremstilles i Figur 3.1.

Barnehage

Informanter mente at oppfølgingsarbeid kan være nødvendig også i barnehagen.² Dette som følge av at mobbing også forekommer der. Samtidig kan det være en utfordring å snakke om mobbing blant så unge barn.

Forekomst i barnehage er høyt, og vi møter faktisk en motstand på at vi sier at det skjer i barnehagen.
(skole)

Likevel ble det ansett som viktig å tenke i et lengre tidsperspektiv om oppfølgingsarbeidet, med utgangspunkt i barnehage.

Nå drar jeg selvfølgelig et langt perspektiv her, men jeg tenker barnehage ut videregående.
(skole)

Det ble foreslått at en måte å jobbe inn mot barnehager på kunne være å etablere et programfestet foreldreveiledningsprogram som inneholdt tema som empatitrening og selvhevdelse. Helsestasjonene kunne ha ansvar for et slikt program.

Jeg skulle ønske at det var et programfestet foreldreveiledningsprogram (...). Kanskje man kunne (...) brukt barnets første leveår til det. (...) Så er barnehagene neste.
(helse)

Empatitrening og selvhevdende atferd blant sårbare barn ble også fremmet som fokus for barnehagene. Slik vil man kunne begynne tidlig med systematisk og vedvarende innsats for å fremme viktige individuelle ferdigheter blant barn og unge og dermed kunne forebygge mobbing og skadevirkning av dette.

Klassenivå

Funn indikerer at det er nødvendig at lærere tar et særlig ansvar for klassemiljøet av hensyn til de som har vært utsatt for mobbing. Dette blant annet da det vil kunne ha positive ringvirkninger i klassemiljøet.

Læreren er så viktig. Læreren er den som har den relasjonelle kontakten med elevene, og som kan bygge det miljøet (...). Og der er det mye å jobbe med. Ungdom som lærer ungdom.
(bruker)

² I grupperefleksjonene ble skole vektlagt som arena for oppfølgingsarbeid for de som har vært utsatt for mobbing. Av funn som omhandlet barnehage, var disse i større grad rettet mot forebyggende arbeid. Av den grunn nevnes barnehage kun kort her. I det resterende fortsetter et hovedfokus på skole.

Kontaktlærer ble av informanter ansett å ha en særskilt viktig rolle for klasse miljøet som helhet og å ha et konkret ansvar for å ivareta sine elever.

Det er kontaktlærer som skal sørge for at det er trivsel blant elevene, det er kontaktlærer som har ledelsesansvar for den klassen. Og enhver som tar det ansvaret må vite at det inngår.
(bruker)

Det ble også trukket frem at læreren er i en sentral posisjon for å avdekke behov for oppfølging.

Kontaktlærer har et utrolig ansvar i å se elevene sine hver eneste dag og legge merke til akkurat (...) de fem som kanskje trenger litt ekstra.
(helse)

Videre ble det poengtert at lærer kan ha en rolle hva gjelder å identifisere behov til de som kan trenge oppfølging.

(...) Og når de ser noe, hva skal de gjøre? Hva kan de gjøre i klasserommet? (...) Hvem kan jeg bruke, hva kan jeg selv gjøre? Er det noen andre som skal inn?
(helse)

Oppfølging av lærer ble ansett som nødvendig også i de tilfeller hvor den det gjelder fikk tilbud fra spesialisthelsetjenesten.

Det er kjempefint om vi kan ha individuelle tiltak hvor BUP følger opp, eller om det er helsesøster (...). Men de må jo ha den daglige kontakten, den personen som ser deg og virkelig er der hver eneste dag.
(bruker)

At lærer vil ha behov for et støtteapparat, ble poengtert.

(...) Og så må han [læreren] ha et støtteapparat.
(helse)

Det ble foreslått at lærer kan få bistand av spesialisthelsetjenesten ved behov.

Og så kan man selvfølgelig få bistand fra helsesøster og fra PP-tjenesten og fra spesialpedagoger.
(bruker)

Samtidig påpekte informanter noen utfordringer for lærer når det gjelder ansvaret som er beskrevet over. Informanter mente at det er nødvendig med et forum som var særlig tilrettelagt for å bygge relasjoner med og mellom elevene.

Hvis du som kontaktlærer skal ha muligheter til å følge opp, så er du nødt til å ha en arena hvor du hver uke møter elevene. Hvor også elevene vet det og han [læreren] vet det.
(skole)

Det ble poengtert at dette mangler i dag, ettersom 'klassens time' ikke lenger er en arena for dette. En annen utfordring som ble understreket av informanter var at ikke alle lærere besitter den personlige kompetanse som er nødvendig i oppfølgingsarbeidet.

Det handler mye om den enkelte voksne persons dyktighet (...). Du skal jobbe med mennesker i krise (...), du skal ha betydelige menneskekunnskaper (...). Det har langt i fra alle lærere.
(skole)

Motivasjon og engasjement ble også vektlagt.

Til syvende og sist så er det liksom det indre i de voksne menneskene (...). Du må ha den innstillingen at dette er faktisk det viktigste du gjør på jobben. (...) Og hvis du ikke har nok empati (...) da kan vi komme med hva som helst av systemer, og du kan bare glemme det.
(skole)

I tillegg til personlig engasjement, ble det ansett av informanter at det er viktig å følge opp med handling.

Det handler om de voksne på skolen i veldig stor grad. At de tør å se, og tør å ta tak i og reagere.
(helse)

Hvis ikke ble det uttrykt at lærers holdning ikke vil være av stor betydning.

Vi møter dette her at det viktigste er at vi voksne har gode holdninger (...). Det kan godt hende, men det blir omtrent som mobbeverktøyene, det. Det er et verktøy. De er like gode som de folkene som bruker dem (skole).

Skolenivå

Rektors ansvar

Det var stor enighet blant informanter om at oppfølgingen primært burde utføres på skolen. Det ble også påpekt at ansvaret for oppfølgingsarbeidet først og fremst ligger hos skoleledelsen ved rektor.

(...) det er rektors ansvar at så skjer på sin skole.
(bruker)

Det er et ansvar som i første omgang kan konkretiseres ved at rektor erkjenner situasjonen innad blant ansatte og utad til foreldre og andre instanser.

Det skal være tydelig i miljøet fra en rektor at 'dette aksepterer jeg faktisk ikke'. (...) vi skal ta det fort og vi skal holde det lenge.
(skole)

Dette oppfattet informanter som av vesentlig betydning, særlig med tanke på at skolen har ansvar for iverksetting og gjennomføring av tiltak. Rektors ansvar ble også beskrevet av informanter som

å sørge for at riktige personer velges til oppfølgingstiltakene som iverksettes. Dette inkluderer også å eventuelt ta ansvar overfor lærere som ikke har den nødvendige personlige kompetanse.

Systemtiltakene skal gjøres av den læreren som har vært der før, og det kan være en lærer som ikke nødvendigvis klarer å (...) styre klassen sin. (...) Rektor vet ofte hvem det er som ikke fungerer som klasseledere (...). Er vi modige nok til å ta den samtalen?
(bruker)

Informanter mente at rektors ansvar for å håndtere oppfølging av de som har vært utsatt for mobbing også gjaldt mobbing som pågår på fritiden.

Overgrep som skjer i fritiden, hvis begge går på skolen (...) Så lenge det kan dras inn i skolen, så er det per definisjon også en del av skolen sitt arbeide da, for det psykososiale miljøet.
(jurist)

Det samme gjaldt internett.

Hvis mobbingen som skjer på nett, kan påvirke skolehverdagen, så er det å regne som skolens oppgave.
(skole)

Det ble påpekt at dette støttes i gjeldende lovverk.

Idet det som skjer på fritiden, påvirker skolemiljøet, så gjelder ordensreglementet. Og det vil si at alle de hendelsene som ikke er lov på skolen, blir da heller ikke lov på fritiden.
(jurist)

Helsesøsters rolle

Informanter mente at helsesøsters rolle i skolens psykososiale arbeid generelt sett bør styrkes.

[Helsesøster] blir ofte glemt (...).
(helse)

Samtidig som informanter anså helsesøster som viktig i oppfølgingsarbeidet, ble helsesøsters muligheter for å være tilgjengelig problematisert.

Den de føler at de har tillit til, som de kan snakke med, og som ikke tar vurdering (...) av deres opplevelse, men som møter dem i det de står i, det er ofte helsesøster. Men (...) det er en kjempeutfordring å få til de regelmessige samtale, fordi at kapasiteten er så sprengt.
(bruker)

Å øke helsesøsters tilstedeværelse på skolene ble foreslått.

Problemet for helsesøstre er jo at de er lite til stede. (...) de burde jo være der hver dag, sånn at elevene kan komme når de trenger det.
(forsker)

En annen utfordring som ble trukket frem hva gjelder samarbeid med helsesøster, er dagens organisering.

Tverrfaglig samarbeid er jo kjempeviktig. (...) det kan av og til være litt utfordrende for en del helsesøstre (...) fordi at helsesøstre er ansatt i kommunen og ikke i skolen (...).
(forsker)

Også her ble rektors rolle og ansvar nevnt.

Da blir det veldig opp til holdningene hos rektor om man vil inkludere helsesøster i planer (...). Og noen ganger er ikke helsesøster nevnt engang.
(forsker)

Sosialfaglige yrkesgrupper på skolen

Det ble foreslått å inkludere barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere i skolen, som kan jobbe med skolens psykososiale miljø.

(...) få inn (...) barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere, som en del av det problemløsende miljøet i skolen. Og så kan det være med (...) å (...) introdusere nye perspektiver, nye muligheter. (...) fordi jeg har en viss tro på at [man] trenger kanskje å bryte litt opp.
(forsker)

Det samme gjaldt å styrke Skolefritidsordningen (SFO) sin rolle i dette arbeidet.

[En god erfaring er] å drive modellbasert opplæring internt på skolene (...), men SFO blir ofte uteglemt (...), de har ikke tid (...), så der er et stort organisatorisk problem.
(forsker)

Ansatte med slik kompetanse ble foreslått inn i viktige funksjoner.

Det er nesten bare lærere overalt (...). Få inn annen kompetanse, ikke bare på besøk. Som en aktiv og integrert del av skolemiljøet, som driver problemløsning, som samarbeider med rektor, som kan reise på hjemmebesøk, som kan delta i ansvarsgrupper.
(forsker)

Ressursgruppe

Det ble påpekt at rektor har en viktig rolle i å tilrettelegge for en struktur som gjør at kompetanse og ressurser blir effektivt samordnet. Det ble på bakgrunn av dette foreslått at skolene oppretter et team eller ressursgruppe som bistår rektor i arbeidet med å følge opp de som har vært utsatt for mobbing.

Den teambaserte jobbingen (...) finnes det mye forskning på, og norsk erfaring på, som viser at det er den beste måten å håndtere problemer på sikt.
(forsker)

Slike team ble også ansett som en styrke for rektor.

Det å ha et team i ryggen for (...) rektor, det er kjempeviktig sånn at [rektor] kan ha noen andre å spille på som har den kompetansen som vi ikke har på skolen.
(skole)

Disse teamene ble under intervjuene diskutert som ressurs-, beredskaps-, kompetanse-, tverrfaglighets- eller skolebaserte og psykososiale grupper eller team. I det følgende benyttes benevnelsen psykososial ressursgruppe. I dette ligger at gruppen er tverrfaglig sammensatt og arbeider med det psykososiale miljøet på skolen, og dette var fellesnevnerne for teamet i gruppediskusjonene.

Informanter fremmet viktigheten av slike team, blant annet for å ha kunnskap nær elevene det gjelder.

Ressursteam, kunnskap på skolen, er helt vesentlig.
(bruker)

Det ble foreslått å etablere slike ressursgrupper på hver skole.

På hver skole bør det være et sånt team.
(forsker)

Av ressursgruppens arbeidsoppgaver sto oppfølgingsarbeidet sentralt.

Teamet (...) må være ansvarlig både i kartlegging av problemer, drøfting og iverksetting av tiltak, og oppfølging av elev, og ikke minst (...) jevnlig evaluering av tilbakeføringslooper til om ting virker.
(forsker)

Ifølge informanter vil en viktig funksjon for teamet være å støtte skolens voksne som har individuell oppfølging av de som har blitt utsatt for mobbing.³

[Det er viktig at] (...) den som påtar seg [arbeidet], ikke opplever at han overtar hele ansvaret for eleven og familien, men gjør en jobb på vegne av skolen.
(forsker)

At den voksne som følger opp de som trenger det, kan spille på kunnskap både fra skole og helse, ble fremmet.

Det er veldig gunstig å ha én sterk gruppe på skolen (...) som kan veldig mye om dette og som en kan henvende seg til. (...) i en sånn rehabiliteringsfase vil det måtte være en kobling mellom den gruppen der og nøkkellæreren som følger opp mobbeofferet. Så kan den gruppen på skolenivå forsterkes med for eksempel helsesøster, en person fra PPT (...), at det er en kobling til helsevesenet der.
(forsker)

Det ble nevnt at ressursgruppen kan ha ansvar for å opprettholde gode dialoger mellom skole og

³ Se under 'Funnkategori 2', avsnitt om 'Individuell oppfølging'.

hjem, og styrke denne i tilfeller det er nødvendig. Informanter mente også at ressursgruppen kan ha dialogen med eksterne instanser, og være ansvarlige for ulik informasjonsflyt i forskjellige involverte kanaler. Det ble også nevnt at gruppen videre kan ha ansvar for psykososialt utviklingsarbeid generelt innad i den enkelte skole.

Mobbing er bare en liten ting av det de [skolen] holder på med. (...) jeg tror mye mer på å bygge opp et ressursteam innad på skolen som kan ta seg av mobbing som de kan ta seg av alt mulig annet.

(forsker)

Informanter foreslo at gruppen avholdt møter, og at det ble rapportert til rektor om oppfølgingen av de som har blitt utsatt for mobbing.

Alle skolene skal ha sitt ressursteam (...) som skal jobbe med utviklingsarbeid. (...) De hjelper rektor med å skape stemmen foran, og skape legitimitet for å drive med arbeid, for de vet hvor skoen trykker. De er der selv.

(skole)

Vedrørende organiseringen av den psykososiale ressursgruppen ble den foreslått ledet av en psykososial koordinator under rektor.

I helsesektoren så er det jo en lovbestemmelse som sier at en skal ha en koordinerende enhet. Hvorfor er det ikke det her?

(jurist)

Hva gjaldt sammensetning av ressursgruppen, ble det i hovedsak foreslått en ressursgruppe med bred sammensetning.

Vi har et veldig bredt sammensatt sos-ped.-team på skolen. Det mener jeg er den viktigste organiseringen, for den er tett på, er der hele tiden. Vi har faste møter annenhver uke, og vi har mulighet til å følge sakene. (...) de lokale som har regelmessige møter (...) er det viktigste for å følge opp dette, ja. For da har vi alle funksjonene inne som møter.

(skole)

Det ble foreslått at ressursgruppen består av medlemmer både fra helse og skole, og at rektor kan delta.

Det er viktig å bygge opp et ressursteam internt på skolen som er der hele tiden. (...) Der må PP-tjenesten være med, der må helsesøster være med (...), rektor må delta, og i tillegg så trenger man minst én eller to lærere som er respektert i miljøet.

(forsker)

En av årsakene til dette er den komplementære kunnskapen ressursgruppen vil kunne besitte som følge av sammensetningen.

Kommer det inn noen arbeidsgrupper, så er det en grunn til at de ser noe som pedagogene ikke ser, (...) de har kompetanse på dette.

(skole)

Foreldre ble foreslått å holdes utenfor.

Man skal være veldig nøye når man setter sammen sånne team (...). Skal foreldre og elever [delta]? (...) Nei. (...) Så lenge det er beredskapsteam som skal løse individsaker, så har de ingenting der å gjøre.
(jurist)

Dersom det ikke er mulig å ha faste representanter fra kommunale tjenester og helsetjenesten på skolen og/eller i den skolebaserte psykososiale ressursgruppen, ble det foreslått at slike eksterne ressurser kunne inviteres inn ved behov. Det ble nevnt av informanter at dette kan ha en viktig funksjon inn i et etablert miljø.

Det er også veldig viktig at noen representerer utenfra-perspektivet i disse diskusjonene, for hver gang skolen skal ta en diskusjon (...) så er man forbundet med en eller annen gruppering blant lærere.
(forsker)

En utfordring informanter diskuterte hva gjelder samarbeidet mellom ulike instanser, var retningslinjer. I tilfeller hvor flere instanser har samarbeidet, har det vært fordelaktig å inngå samarbeidsavtaler som beskriver ansvarsfordeling mellom instansene og informasjonsflyt mellom sentrale aktører.

Vi har løst det med at (...) foreldre gir fullmakt, sånn at de som da er fagfolkene, barnevern, BUP, PPT (...), kommer inn og jobber. Foreldrene løser dem fra taushetsplikten, så vi skiller da mellom å ha arbeidsmøter der fagfolk snakker sammen og (...) møter med foreldrene.
(skole)

Det ble nevnt at størrelsen på kommunene bør tas i betraktning når det gjelder organiseringen av oppfølgingsarbeidet i ressursgrupper, ettersom ulike kommuner har ulike ressurser tilgjengelig.

En ting er å ha en (...) ressursgruppe på fire til fem personer på en skole, men vi har et land der veldig mange skoler er bitte små. Og fire-fem personer er 80 % av arbeidsstokken.
(bruker)

Betraktninger omhandlet hva som er nødvendig å iverksette, av hvem, og hvor dynamisk man kan arbeide i kommunene.

Skoleeier

Informanter fremmet at skoleeier, det være seg de respektive kommuner eller fylkeskommuner, bør ha ansvar for å ha oversikt over kunnskapsstatus og at denne formidles nedover i systemet, til skoleledelse og ansatte ved skolene.

Skoleeier må sørge for at den kompetansen finnes, og at den er lett tilgjengelig for skolene.
(bruker)

Dette da den enkelte skole på denne måten vil kunne ha kunnskap om hvilke oppfølgingstiltak som kan være aktuelle i oppfølgingssakene de står overfor. Det ble foreslått at skoleeier har ansvar for oppfølgingsarbeidet på nivå over skolenivået.

Veldig enig i at ressursteam, kunnskap på skolen, er helt vesentlig. Men så er det skoleeier og, da vil jeg ha skoleeier/kommune, i og med at de har også ansvar for helse, må sørge for at kunnskapen (...) som trengs for å ha de verktøyene som trengs i neste ledd av oppfølgingen, må være snublene lett tilgjengelig. (...) det kan være seg i beredskapsteam, (...) barnevern, (...) psykososiale team som skal bidra på kort varsel. (...) psykiatri og BUP (...) må være koblet på og ha kunnskap om dette, de også. Så det handler jo om (...) å ta ansvar som leder.
(bruker)

Videre ble det fremmet at skoleeiers ansvar for å håndtere oppfølgingsarbeidet ble vektlagt i større grad.

Det tror jeg er vårt ansvar dels, å være enda tydeligere på hvor sterkt det ansvaret faktisk er for å gripe inn. Og (...) det handler om kompetanse.
(jurist)

Det foreslås at skoleeier har en jurist ansatt som har opplæring som ansvarsområde, for slik også å sikre at kapittel 9A operasjonaliseres som intendert, og at det psykososiale miljøet ivaretas også på dette nivået.

(...) en jurist som bare jobber med opplæring, og det vil jeg anbefale alle [fylkeskommuner] å ha.
(jurist)

Det ble fremhevet at å håndtere oppfølgingen av mobbesaker er et ledelsesansvar og derfor bør involvere skoleledere og skoleeiere. Det ble vektlagt at ansvaret bør fordeles mellom de ulike instansene og på de ulike nivåene.

Hvordan sikre at barn og unge blir fulgt opp er rett og slett at man må ta ansvar hele veien (...). Det er rektor og det er skoleadministrasjon (...). Det er skoleeier som har ansvar for dette til syvende og sist.
(jurist)

Fordeling av ansvar ble også fremmet som et utgangspunkt for samarbeid mellom ulike instanser.

Jeg tror ikke vi kan snakke om samarbeid med andre sektorer hvis vi ikke helt vet hva er vårt ansvar som skolesektor, og hva er helsesektors, og andre.
(jurist)

Statlige myndigheter

Informanter påpekte at statlige myndigheter kan ha særlig ansvar for oppfølgingsarbeidet, ved å sørge for kunnskapsutvikling på feltet og å gjøre oppdatert kunnskap tilgjengelig.

Det er veldig behov for å få en oversikt over tiltak som fungerer for de som (...) virkelig får alvorlige effekter av mobbing. (...) Det er altfor mye synsing og troing om hva som fungerer.
(forsker)

Ansvarer ble blant annet foreslått som å gi jevnlig oppdrag om forskningsbaserte kunnskapsopsummeringer.

[Det hadde vært lurt] at statlige myndigheter ga noen et oppdrag og laget noen sanne forskningsbaserte kunnskapssammenstillinger som må gjøres jevnlig (...) Og da også er det veldig vesentlig at sanne ting blir faktisk spredt.
(forsker)

Informanter mente at statlige myndigheter bør kunne bistå med råd og veiledning om hvilke tiltak som er aktuelle å iverksette i de ulike mobbesaker gjennom å sørge for den nødvendige kunnskapen.

(...) her burde finnes et initiativ. (...) det må satses fra myndighetenes side. (...) Det er jo spørsmålet om å bygge opp en akkumulert kunnskap på dette, og systematisk kunnskap blandet med forsøksvirksomhet og forskning.
(forsker)

Et nasjonalt kompetansenivå på dette området mener informanter at bør inkluderes.

Vi har jo veldig ulik kompetanse. Jeg tror det er veldig bra at (...) et spisset kompetansesenter (...) har (...) et nasjonalt fokus. (...) Det er lurt å tenke hvilke store områder som bør dekkes av det nasjonale kompetansesenteret i forhold til dette.
(bruker)

Kommunale/fylkeskommunale tjenester og helsetjenester

Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT) ble av informanter trukket frem som viktige aktører i arbeidet med å følge opp de som har blitt utsatt for mobbing. Å ha PPT på skolene ble av informanter ansett som en viktig ressurs.

Vi hadde en organisering hvor PP-rådgiverne satt på skolene (...). Det var jo en kjemperessurs ute på skolene, for det var jo ofte kombinert med rådgiver.
(skole)

Videre ble PPT ansett som en viktig aktør i det skolebaserte arbeidet organisert i tverrfaglige team.

Sett i vår erfaring så er det en sånn intern organisering på skolen (...) som fungerer godt (...). Og så har vi beredskapsteam som også er tverrfaglig sammensatt. Helsesøster, kommunepsykolog, PPT, BUP, skoleledelse og veiledningstjenesten på skolen som vi har.
(skole)

I tillegg til å foreslå at både PPT og helsetjenester organiseres tverrfaglig i skolene, fremmet informanter at sentrale aktører fra kommunehelsetjenesten kan trekkes inn i de sakene hvor det er nødvendig med tiltak ut over skolemiljørettede tiltak, og hvor de som har vært utsatt for mobbing står i fare for å utvikle mer alvorlige senskader. Det ble foreslått organiserte beredskapsteam/psykososiale team i den kommunale helsetjenesten.

(...) å ha et kompetanseledd (..) også i kommunen.
(forsker)

Et slikt beredskapsteam kan ha hovedansvar for denne form for oppfølgingsarbeid.

Jeg tror at det i enhver kommune bør være et sånn beredskapsteam.
(forsker)

Tverrfaglig samarbeid mellom de kommunale helsetjenestene og spesialisthelsetjenesten ble også nevnt, samtidig som det ble ansett som hensiktsmessig med en viss form for organisering.

Det er jo nivåer i hjelpetjenestene her. Og man kan jo først bemanne det nivået som ligger i alle lovforslag skal være i skolehelsetjenesten. (...) I de sakene du trenger tverrfaglig samarbeid (...) der kan BUP være med.
(helse)

Hva gjelder spesialisthelsetjenesten, mente informanter at Barne- og ungdomspsykiatrien (BUP) har en viktig rolle.

[BUP] er en viktig bidragsyter.
(jurist)

Arbeidsansvar i regi av spesialisthelsetjenesten ble foreslått av informanter å bestå av behandling av den som har blitt utsatt for mobbing, samt veiledning av dennes familie og lærere.

De [BUP] har gått inn og veiledet familier når det gjelder å gi det barnet mestringsstrategier i veldig vanskelige situasjoner som det står i, (...) at de faktisk jobber med å sette barnet i stand til å håndtere ting som skjer. Og også gå inn i skolen og veilede lærere og andre ansatte på skolen om håndtering og også for å fortelle historien til barnet fra barnets perspektiv når ikke det har blitt hørt selv.
(bruker)

Samtidig ble det påpekt flere utfordringer med spesialisthelsetjenesten. Ett element var at BUP kommer for sent inn i oppfølgingsarbeidet med den det gjelder.

BUP (...) kommer (...) sent inn [fordi de er] avhengige av en henvisning.
(helse)

Det at prosessen med å etablere kontakt med BUP tar tid, ble fremmet at kan lede til for stor distanse.

Utfordringen for BUP er at de er for langt unna, og de er der for sjeldent. (...) De kommer ikke i posisjon. Det blir for fremmed.
(skole)

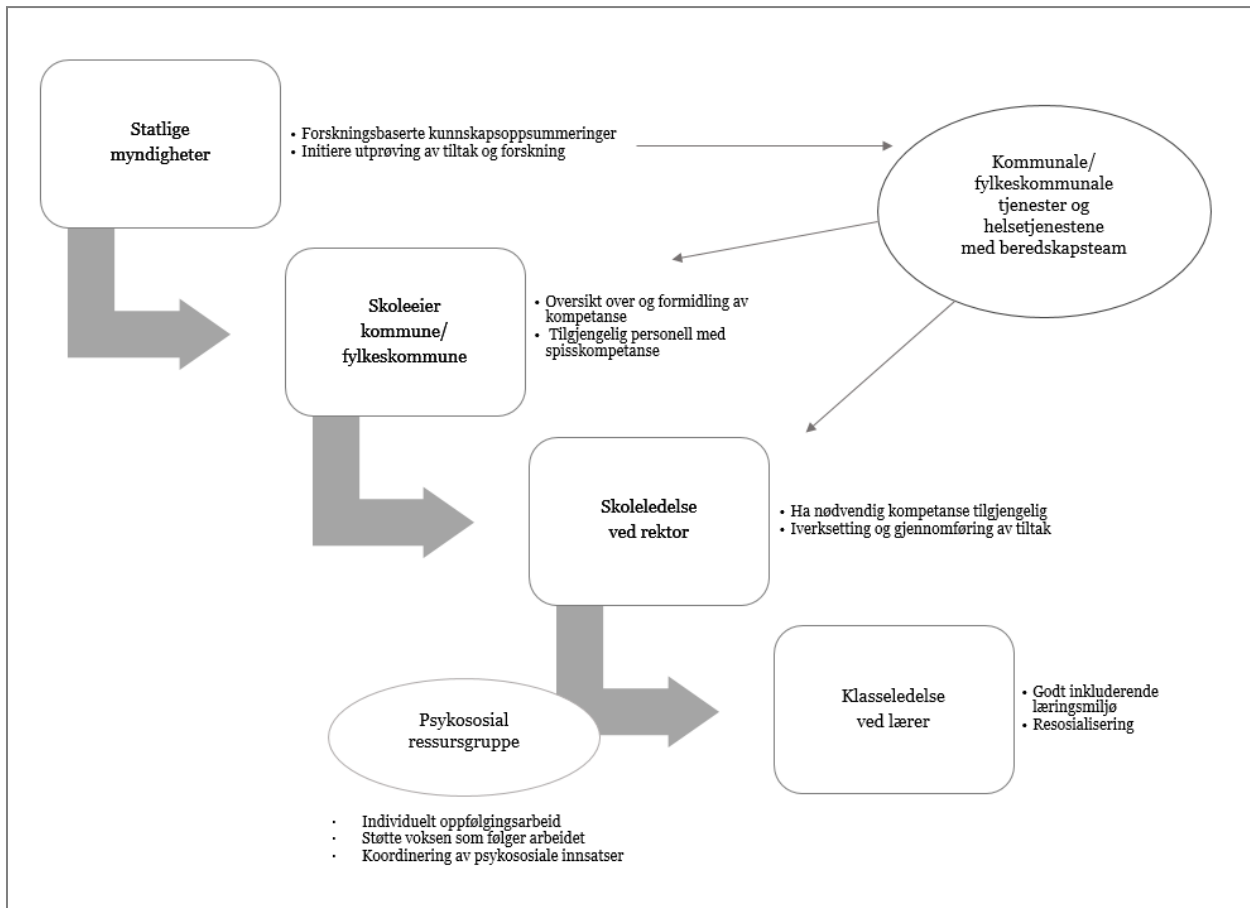
Slik kan BUP oppleves mindre betydningsfulle i oppfølgingsarbeidet enn dersom BUP hadde kommet tidligere inn.

Jeg har dårlig erfaring med at for eksempel BUP har betydd noe særlig i den sammenhengen hvor man skal hjelpe eleven. (...) De har for stor distanse.
(skole)

En samarbeidsutfordring mellom skole og BUP som ble nevnt, var variasjonen i skoleressurser som igjen påvirket BUP sin rolle.

[For BUP er det] så vanskelig å vite hva jeg skal spille med på skolen, fordi det er så forskjellig fra skole til skole hva slags ressurser de har.
(helse)

Forslag til hvordan ansvaret for og organiseringen av oppfølgingsarbeidet av de som har vært utsatt for mobbing, kan fordeles mellom ulike involverte instanser, presenteres i Figur 3.1. Instansene presenteres gjennom ulike nivå, det være seg statlige myndigheter, skoleeier, skoleledelse og kontaktlærer. Funn beskriver statlige myndigheter som å ha et overordnet ansvar for kompetanse hva gjelder å følge opp de som har vært utsatt for mobbing. Kompetansen kan baseres på forskning og utprøving av tiltak. Videre indikerer funn at skoleeier har et ansvar for å formidle denne kompetansen samt å ha ressurser tilgjengelig som kan bistå skoler i oppfølgingssaker. Skoleledelsen ved rektor ble i intervjuene presentert som viktig ansvarsinstans for å sørge for at nødvendig kompetanse er tilgjengelig i det konkrete oppfølgingsarbeidet. Hva gjelder avdekking og behov for oppfølging, mente informanter at kontaktlærer sto sentralt. At rektor og lærer kan støtte seg på en psykososial ressursgruppe i det konkrete ansvaret, ble av informanter fremmet som en styrke. Kommunale tjenester som PPT og helsetjenester i form av skole- og spesialisthelsetjenesten ble ansett som viktige samarbeidspartnere for skolen i oppfølgingsarbeidet. Å følge ansvaret i ledd som beskrevet her, kan synes hensiktsmessig basert på informanters vektlegging av at ansvar og ledelse er et vesentlig utgangspunkt for samarbeid mellom ulike instanser. Beskrivelser av de ulike ansvarsoppgavene på hvert nivå er presentert i modellen.

Figur 3.1 Forslag til ansvarsfordeling av arbeidet med å ivareta barn og unge som har blitt utsatt for mobbing

Funnkategori 4: Vektlegging av tiltak

Avslutningsvis i hvert av intervjuene ble informantene bedt om å kommentere hvilke av de diskuterte temaene de ønsket å vektlegge. Hovedsakelig fremhevet informantene i denne fasen av intervjuene kompetanseheving, hvor ansvaret skal ligge for ulike aktiviteter, og hvor og hvordan det individrettede oppfølgingsarbeidet skal gjennomføres. Hva gjelder kompetanse, påpekte informanter at denne bør være forskningsbasert og inkludere kunnskap om senskader for de som har vært utsatt for mobbing. Kompetanseheving til foreldre ble også vektlagt. Videre ble myndighetene og deres foreslåtte ansvarsoppgave om å initiere forskning og innvilge ressurser kommentert. Når det gjelder ansvarsfordeling, fremmet informanter at de voksne rundt de som trenger oppfølging bør ansvarliggjøres. Skoleledelse og skoleeier ble også vektlagt som sentrale i oppfølgingsarbeidet, blant annet med ansvar for at nødvendig kompetanse er tilgjengelig. Informanter mente videre at det konkrete oppfølgingsarbeidet bør bestå av proaktive strategier som settes inn mot både individ og system. Ifølge informanter bør de voksne som gjennomfører arbeidet, besitte nødvendig personlig kompetanse. Dersom mobbingen fremdeles pågår bør den stoppes, og elevens opplevelse tas på alvor. Tydelig klasseledelse og en god dialog mellom skole og hjem ble vektlagt. En sjekklister som kan avdekke mulig fare for risiko ble fremmet som et

arbeidsredskap i oppfølgingsarbeidet. Arbeidet kan først avsluttes når den som blir fulgt opp, har det bra.

Det ble uttrykt at det var viktig å komme i gang med en systematisk oppfølging av de som hadde vært utsatt for mobbing, og at utvikling av konkrete tiltak må gjøres på en forskningsbasert måte.

Tema eller aktiviteter som informantene mente det var viktig å starte med er presentert i Tabell 3.4.

Tabell 3.4 Viktige områder i arbeidet med å utforme og organisere tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing

Økt kompetanse om oppfølgingsarbeid	Ansvar for oppfølging	Gjennomføring av oppfølgingsarbeid
Det er nødvendig med mer kompetanse om oppfølging av de som har vært utsatt for mobbing	De voksne og skolen må ansvarliggjøres	Det bør jobbes systematisk og oppfølgingsarbeidet bør sikres
Kompetansen bør være forskningsbasert	Skolen er en sentral arena for gjennomføring av oppfølgingstiltak	Tiltak bør settes inn både mot individ og gruppe, system og kultur
Kompetansen bør inneholde kunnskap om senskader og hvilke tegn man skal se etter for å avdekke slike	Ansvar for oppfølging bør ligge hos skoleeier og -ledelse fra sakens begynnelse til slutt	Strategiene bør være proaktive
Skolene trenger rettleidning i valg av satsningsområder	Skoleeier bør ha og ta ansvar for at kunnskap og nødvendige verktøy er tilgjengelige	Implementeringen bør tas på alvor gjennom grundig evaluering
Foreldre bør tilbys veiledning fra skole	Rektor har ansvar for oppfølgingsarbeidet på sin skole	Oppfølgingsarbeidet bør gjøres av voksne som tør stå i vanskelige dialoger med barn og unge
Myndighetene bør satse på forskning, og det må bevilges økonomiske ressurser til tiltaksutvikling og tiltaksforskning		<p>Det bør jobbes med elevmiljøet da det er der mobbingen dukker opp</p> <p>Elevene bør følges tett for å oppdage problem og få dem til å fortelle om eventuelle problem</p> <p>Elevene må bli trodd og tas på alvor</p> <p>Mobbingen må stoppes dersom den fremdeles pågår</p> <p>Det bør fokuseres på tydelig klasseledelse</p> <p>Godt samarbeid mellom skole og foreldre anses som nødvendig</p> <p>Det bør utarbeides et verktøy eller sjekklister som kan brukes i arbeidet med å fange opp elever, som kan bistå i å avgjøre når en sak må tas videre, og som kan være et samarbeidsredskap mellom lærer og helsesøster</p> <p>Saken må ikke slippes når den formelt er ferdigbehandlet, men når barnet har det bra</p>

Funnkategori 5: Prioritering av tiltak

For å øke troverdigheten av funn fra fokusgruppeintervjuenes analyser ble et utkast av tolkninger av intervjuene sendt informantene per e-post som et utgangspunkt for en informantdialog. Informantene ble bedt om å svare på om de gjenkjente det presenterte materialet fra grupperefleksjonene de deltok i, og hvilke tre tiltak de mener er viktigst å begynne med. Av de 11 informantenes tilbakemeldinger ble de presenterte analysene og funnkategoriene i hovedsak bekreftet. Av informantene som deltok i dialogen, ga alle tilbakemelding på minimum tre tiltakskomponenter som de mente er viktigst å begynne med. Tilbakemeldingene var særlig knyttet til behov for:

1. Felles forutsetninger for oppfølgingsarbeidet.
2. Økt kompetanse om å følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing.
3. At oppfølgingsarbeidet så langt som mulig bør gjennomføres på skolen med ulike aktører involvert.
4. Individuell tilpasning og autoritativ voksenstøtte som en del av oppfølgingen.

Felles forståelse for tilnærming til oppfølgingsarbeidet ble blant annet vektlagt fordi dette kan gjøre det mulig å etablere felles prinsipper for oppfølgingen. Det ble fremmet at tiltak for de som har blitt utsatt for mobbing bør baseres på rehabiliteringstenkning. Videre ble det vektlagt at helse og skole bør jobbe sammen og rettet mot familien. Informanter mente at arbeidet bør følges systematisk og at implementeringen av tiltakssystemer må gjøres grundig. Innspill om kompetanse var i hovedsak sentrert rundt hva kompetanseheving bør bestå av og til hvem denne bør tilbys. Både foreldre og fagpersoner i skole og helse ble nevnt. Tema for kompetanseheving som ble nevnt, omhandlet både symptom på risiko og kunnskap om elevenes rettigheter ifølge opplæringsloven. I informantdialogen ble det vektlagt at skolen er en sentral arena for oppfølgingsarbeidet. På skolenivå ble det vektlagt at ledelsen må være tydelig og erkjenne det som har foregått. Det ble også foreslått at det opprettes en psykososial ressursgruppe samt mer generelle skolemiljørettede tiltak for sosial inkludering. SFO ble trukket frem som viktig aktør. Et grundig avdekkingsarbeid, tydelig klasseledelse og økte ressurser til helsesøster ble også nevnt som viktige tiltak. Viktigheten av å avdekke behov og mestringsressurser for den det gjelder, for å kunne tilpasse oppfølgingsarbeidet best mulig, ble også påpekt. Videre ble det fremmet at én voksen følger barnet eller den unge over tid. Etablering av gruppetilbud for de som har vært utsatt for mobbing, ble også fremmet som hensiktsmessig. Det ble også kommentert at empatitrening og selvhevdende fokus i barnehager er viktig. Tilbakemeldingene fra informantdialogen presenteres i Tabell 3.5.

Tabell 3.5 Prioriterte tiltakskomponenter fra informantdialogen i etterkant av fokusgruppeintervjuene

Forutsetninger	Kompetanse	Skolenivå	Individnivå
Felles forståelse må ligge til grunn for arbeidet, og tilsvarende lik praksis må etableres	Økt kunnskap og kompetanse om tema generelt og mer spesifikt om mobbing, ulike faser, hjelpeinstanser, senskader, symptomforståelse, traumeproblematikk	Skolen er arena for håndtering av saker	Utarbeide en profil av alvorlighetsgrad og problematikk, gjerne gjennom individuell plan
Arbeidet må baseres på restorativ praksis og rehabiliteringstenkning	Økt kompetanse inn i skolene, deriblant hos ledelsen, i psykososiale team og hos lærere/ansatte	Tydlig skoleledelse – rektor må erkjenne problemet, og skolen må ha tydelig standpunkt	En mentor/voksen følger barnet/den unge
Helse og skole må jobbe sammen	Kompetanseheving blant foreldre	Anerkjennelse av barnets opplevelse av skole, ved rektor	Gruppetilbud i form av støttegrupper
Må tidlig inn og samarbeide forpliktende med barnet/den unge og familien	Kompetanseheving for helsesøster	Psykososialt tverrfaglig team rundt rektor, med koordinator som leder, rektor som medlem, og styrkes av helsesøster, kontaktlærer, PPT og/eller helsevesen	Empatitrening og selvhverdende atferd fokus i barnehager
Det bør være implementeringskontroll av handlingsplaner	Barnekonvensjonen og Utdanningsdirektoratets hjemmesider bør være del av opplæringen	Skolemiljørettede tiltak generelt, for sosial inkludering spesielt, SFO del av arbeidet	
Arbeidet må følges systematisk		Grundig avdekkingsarbeid, inkludert godt tilsyn på alle skolens områder Tydelig klasseledelse med ansvar for å «se» barna/de unge, og at elevene vet dette Øke ressurser til helsesøster i skolen	

Noen av informantene som ga tilbakemelding, benyttet også muligheten til å kommentere tematikken nærmere. Det ble nevnt at implementering av lovverket er vesentlig i arbeidet med å følge opp barn og unge som har blitt utsatt for mobbing, og at det er på bakgrunn av dette at kompetanseheving i hele skolesektoren ble trukket frem som et prioritert tiltak. Det ble også kommentert at sosial støtte kan anses som viktig i slikt oppfølgingsarbeid, og at helsesøsters rolle kan bli en ressurs i så henseende gjennom å styrkes i alle ledd og nivå. Videre ble det trukket frem at mye av arbeidet med å følge opp barn og unge som har blitt mobbet, kan oppfattes som forebyggende. I arbeidet med å følge opp barn og unge bør heller ikke systemet få for mye fokus,

slik at barnets unike opplevelse forsvinner i organisering og ansvarsfordeling mellom de ulike aktørene.

Sammenfatning av sentrale funn

I den forskningsbaserte kunnskapsoppsummeringen, som blant annet omhandlet konsekvenser av å bli mobbet, er en av konklusjonene at det er nødvendig med systematisk oppfølging av de som har blitt utsatt for mobbing (Breivik, Bru, Hancock, Idsøe, Idsøe og Solberg, 2017). Dette er også et av de mest sentrale funn i denne rapporten. Et annet viktig funn er at barn og unge som har vært mobbeutsatt, i dag ikke følges opp lenge nok, og at det mangler kompetanse om systematisk oppfølging av de som blir utsatt for mobbing. Skolen ble vektlagt som en viktig arena for gjennomføring av slikt oppfølgingsarbeid. Dette fordrer godt samarbeid internt på skolen samt eksternt samarbeid med helsetjenesten.

God oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing, kan være krevende. Det kan være utfordrende å vite hva som skal vektlegges og hvor en skal starte. Nedenfor presenteres hovedfunn for informantenes oppfatninger av hvordan tiltak kan utformes og organiseres.

Kompetanseheving

Funn indikerte at det kan være nødvendig med kompetanseheving for å kunne etablere systematisk oppfølgingsarbeid av de som har vært utsatt for mobbing. Dette gjaldt blant annet hvordan en kan avdekke behov for oppfølging etter å ha blitt utsatt for mobbing. Meningsutvekslingen i fokusgruppene indikerte at det er behov for mer kompetanse om blant annet tegn på psykiske helseplager og sosiale vansker. Det ble også indikert at det trengs mer kompetanse om hvordan de som har blitt mobbet, kan resosialiseres i klasse- og skolemiljøet. Det synes også å være nødvendig med mer kunnskap om prosedyrer for å henvise eleven videre til helsetjenestene når dette er nødvendig.

God kompetanse blant alle involverte parter om behovene til de som har vært utsatt for mobbing, kan trolig fungere som et felles forståelsesgrunnlag og bidra til godt samarbeid mellom skole, helsetjeneste og andre involverte parter. God kjennskap til skadevirkning av mobbing og elevers rettigheter til et godt psykososialt miljø vil også å kunne tjene som viktige motivasjonskilder for å prioritere en nødvendig oppfølging av barn og unge som har blitt utsatt for mobbing.

Det kan se ut som om det er særlig viktig å sørge for kompetanseheving for ansatte i skolen når det gjelder disse temaene. Forskning viser at familien kan være en særlig viktig beskyttende faktor for de som har blitt utsatt for mobbing (Breivik, 2017). Å tilby kompetanseheving i form av veiledning til familiene slik at de forstår situasjonen til den som har blitt mobbet, bedre og blir i stand til å gi viktig støtte, kan derfor også være et viktig tiltak. Slik kan også oppfølgingsarbeidet bli mer helhetlig med tanke på at den som har vært utsatt for mobbing blir fulgt opp både i skolehverdagen og hjemme.

Individrettet oppfølging

Data peker på at et viktig utgangspunkt for det konkrete oppfølgingsarbeidet vil være å erkjenne situasjonen til den som har blitt utsatt for mobbing. Her kan skolens ledelse spille en viktig rolle ved å møte eleven og erkjenne at den situasjonen den som har blitt mobbet befinner seg i er vanskelig, og at de nødvendige tiltak for å rette på dette vil bli iverksatt. Dette kan være en god start på en etablert og fast rutine for oppfølgingsarbeidet, som deretter dimensjoneres alt etter barnet eller den unges behov.

I det videre arbeidet synes det viktig å få klarlagt situasjonen til den som har blitt utsatt for mobbing. Basert på informanters grupperefleksjoner synes det hensiktsmessig å begynne med å avdekke fare for utvikling av senskader og behov for hjelp og støtte, slik at oppfølgingen best mulig kan tilpasses individuelle behov. Det ble foreslått at dette kan gjøres gjennom en form for profilering eller kartlegging av personfaktorer, gjerne i samarbeid med helsesøster.

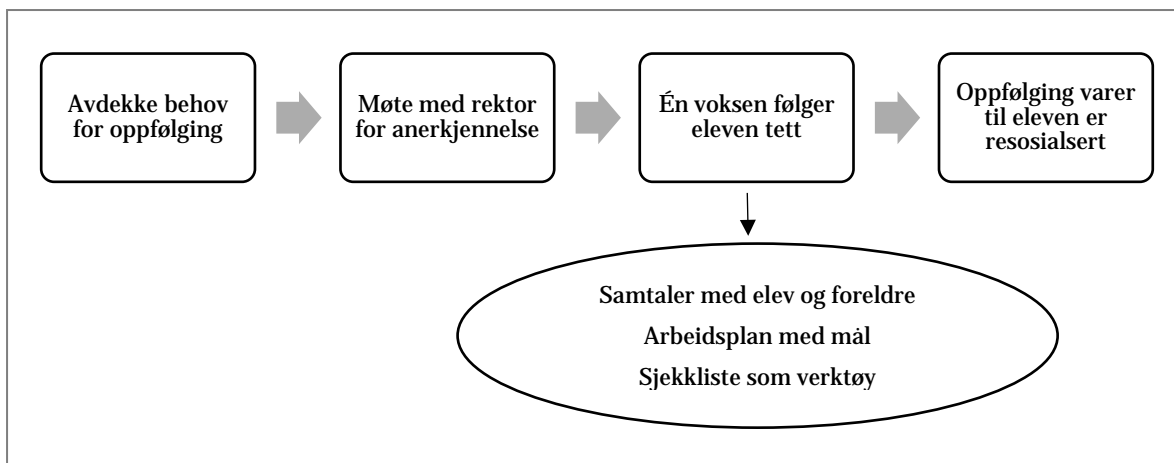
Funn indikerte videre at det kan være gunstig at én voksen følger den som har vært utsatt for mobbing. For at arbeidet skal fungere så godt som mulig, bør dette være en voksen den som følges opp, har tillit til. Det ble derfor uttrykt at barnet eller den unge burde ha innflytelse på hvem som skal være den som følger opp. Utover at dette er en motivert person den som følges opp, har tillit til, er det mer åpent hvem denne personen kan være. Funn gir likevel inntrykk av at kontaktlærer kan inneha en slik rolle. Dette støttes i opplæringslovens § 8-2, hvor det spesifiseres at en eller flere lærere (kontaktlærer) skal ha særskilt ansvar også for sosialpedagogiske gjøremål, inkludert kontakten med hjemmet. Regelmessige samtaler mellom den som har vært utsatt for mobbing, og den som følger vedkommende opp, kan være en god begynnelse. Slik kan den voksne være tett på den det gjelder, hvilket igjen kan øke sjansen for tidlig kunne å kunne avdekke risiko for utvikling av senskader. Funn indikerer også at det kan være hensiktsmessig å ha en sjekklister over tema for oppfølgingssamtalene, eksempelvis skolearbeid, sosialt samspill og psykiske helseplager. Å basere oppfølgingsarbeidet på individuelle behov og andre individuelle kjennetegn ved den som har blitt utsatt for mobbing, kan være hensiktsmessig. Dette kan etterfølges av en plan med kortsiktige og langsiktige mål for arbeidet.

Viktigheten av å bygge oppfølgingsarbeidet på en rehabiliteringstenkning med blant annet resosialisering som mål, ble tydelig uttrykt. Det ble påpekt at oppfølgingsarbeidet bør vare inntil den som har vært mobbeutsatt, har det bra, noe informanter mente var innfridd når den det gjelder, selv formidlet å være tilfreds i sitt skolemiljø. Dette kan innebære at arbeidet kan vare over lang tid. Grupperefleksjoner ga også et inntrykk av at styrking av selvbildet og sosial ferdighetstrening med fordel kan være sentrale tema i oppfølgingsarbeidet. Dette kan hjelpe den som har blitt utsatt for mobbing, til å gjenvinne sin sosiale tilhørighet i skole- og jevnaldningsmiljøet.

Å etablere grupper som fokuserer på fremming av selvbildet, sosial ferdighetstrening og bearbeiding av negative opplevelser, kan være gunstig dersom det er flere som har behov for oppfølging. Det vil da være viktig at deltakerne kan fungere i en gruppesetting, samt at det sørges

for at deltakelse ikke bidrar til negativ stigmatisering i den grad det er mulig. Videre indikerte funn at det å opprette og bevare en god dialog mellom hjem og skole er vesentlig. Ettersom det foreløpig mangler systematisk oppfølging av de som har vært mobbet, kan det også synes gunstig å evaluere arbeid som igangsettes.

En sammenfatning av funn for individrettet oppfølging presenteres i Figur 3.2 under. Figuren viser prosessen fra å avdekke behov, via et møte med rektor, til tett oppfølging over tid av en voksen. Dialog med hjemmet, arbeidsplan og sjekklister for oppfølgingsarbeidet er inkludert som eksempler på konkrete elementer oppfølgingsarbeidet kan bestå av.

Figur 3.2 Oversikt over en mulig prosess i utforming av oppfølgingsarbeidet av barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Læringsmiljø

Tilrettelegging for et inkluderende klasse- eller læringsmiljø kan være avgjørende i oppfølgingen av de som har blitt utsatt for mobbing. I denne sammenhengen er det trolig sentralt at lærer aktivt strukturerer eller leder samhandling mellom elevene. Dette krever både kompetanse og motivasjon hos lærerne. Arbeidet fordrer at lærer skaffer seg oversikt over den sosiale strukturen i klassen og bevisst grupperer elevene på en måte som gjør at den som har blitt utsatt for mobbing, kan få støtte fra prososiale elever. Funn indikerte videre at relasjonsbygging mellom lærer og elever også er av betydning. Dette kan blant annet gjøres gjennom at lærer er i jevnlig dialog med elevene det gjelder, om i hvilken grad sentrale behov hos eleven er dekket.

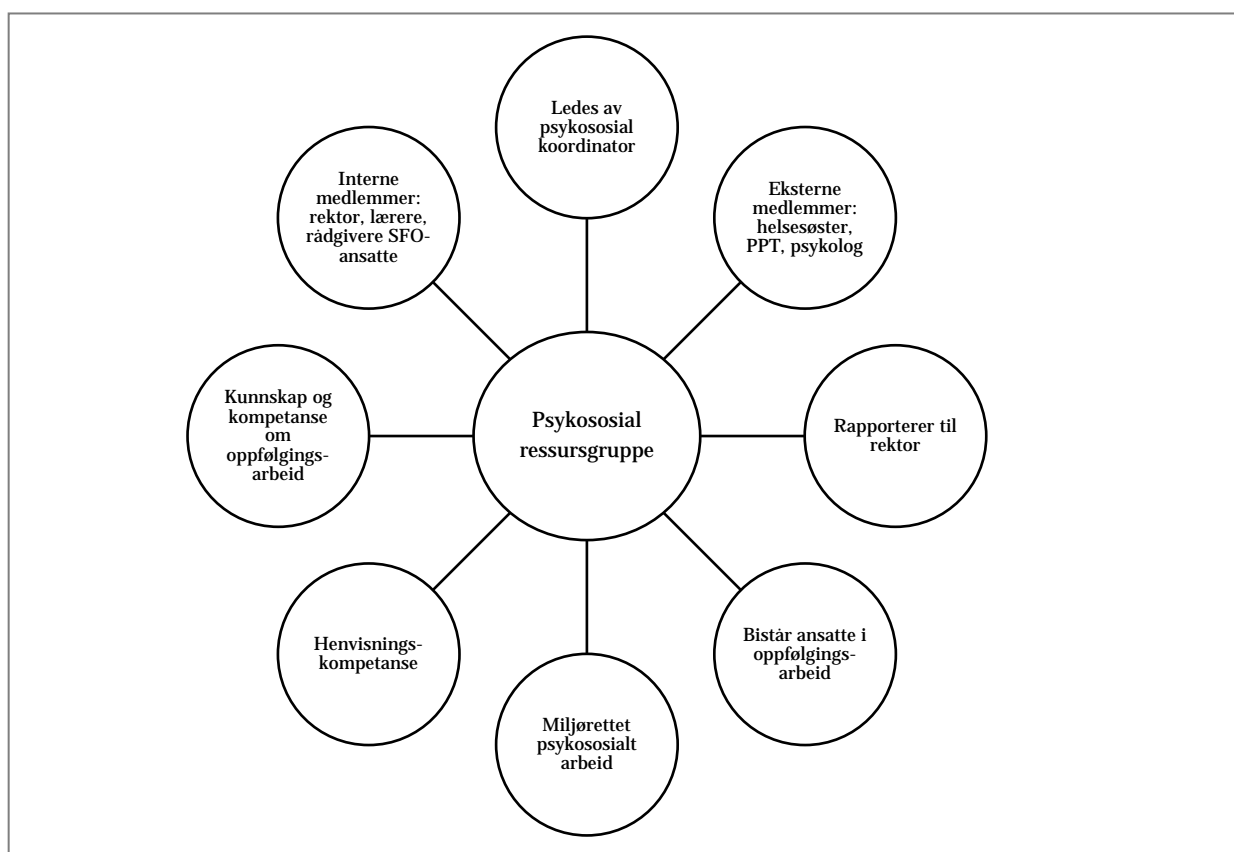
Skolebasert psykososial ressursgruppe

Oppfølgingsarbeidet vil kunne dra nytte av et støtteapparat. Det ble uttrykt at den voksne som følger den som har blitt utsatt for mobbing tett, kan ha god nytte av å ha et team rundt seg. En skolebasert psykososial ressursgruppe ble derfor foreslått. En slik gruppe kan bestå både av ansatte på skolen (eksempelvis rektor, lærere og SFO-ansatte) og eksterne aktører (eksempelvis

helsesøster, psykolog og PPT). Å ha en leder som koordinerer arbeidet og som rapporterer til rektor, ble sett på som hensiktsmessig. Etableringen av en slik ressursgruppe vil kunne bidra i arbeidet med å etablere gode rutiner for oppfølgingsarbeidet, slik at arbeidet kan bli mer systematisk. En slik ressursgruppe kan også bidra med kompetanse om når og hvordan en bør henvise den som har blitt mobbet, til kommune- og/eller spesialisthelsetjenestene.

En slik ressursgruppe kan også ha en sentral rolle med hensyn til skolemiljøet generelt, for eksempel ved å være en kompetanseressurs for lærere samt å legge til rette for innsatser som fremmer et godt psykososialt skolemiljø.

Forslag til den psykososiale ressursgruppens medlemmer, ansvar og arbeidsoppgaver presenteres i Figur 3.3 under. Områdene som foreslås, er ikke gitte eller fastlagte, men ment som mulige organiseringer og ansvarsområder. En koordinerende leder synes å kunne være en styrke. Hvorvidt helse skal være fast representert, vil være opp til hva som er mulig og ønskelig i de enkelte tilfeller.

Figur 3.3. Mulig organisering av, og ansvarsområder for, skolebasert psykososial ressursgruppe i oppfølgingsarbeidet av barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Et system for ansvars- og arbeidsfordeling

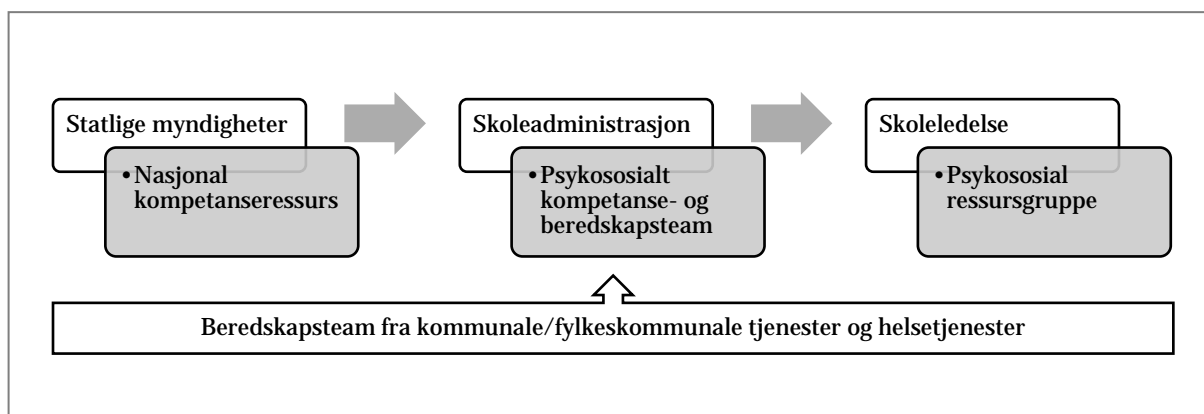
Informanters meningsutveksling ga inntrykk av at det kan være formålstjenlig at statlige myndigheter sørger for en form for nasjonal kompetanseressurs. Funn indikerte at statlige myndigheter kan bidra blant annet med forskningsbaserte kunnskapsoversikter som kan rådgi

skoleeiere i valg av tiltak i oppfølgingsarbeidet. Videre synes det hensiktsmessig at skoleeier, det være seg fylkeskommune eller kommune, også har spisset kompetanse hva gjelder oppfølging. Slik kan skoleeier bistå skoler som har behov for støtte i sitt oppfølgingsarbeid. En slik kompetanse kan gjøres tilgjengelig for eksempel ved å etablere psykososiale kompetanse- og beredskapsteam på skoleeiernivå. En slik ressursgruppe kan støtte ressursgruppen på skolenivå og eventuelt overta særlig vanskelige saker.

Funn vektla at det er en styrke å ha godt samarbeid mellom skole og helsetjeneste. Å etablere rutiner og en form for ansvarsfordeling for oppfølgingsarbeidet for de ulike involverte aktører vil kunne bidra til et godt samarbeid. At helsetjenesten er representert i den tidligere omtalte skolebaserte ressursgruppen, vil kunne være et konstruktivt bidrag til samarbeidet mellom skole og helsetjeneste.

Å tilby tjenester til den det gjelder, og dennes familie, kan være en viktig funksjon for kommune- og spesialisthelsetjenestene. Slik vil tjenestene kunne bistå i skole–hjem–dialogen. Samtidig kan kommunale/fylkeskommunale tjenester og helsetjenester rådgi og bistå skoler ved å rykke ut og følge opp arbeidet. Å etablere et dynamisk system som inkluderer ansvarsfordeling og som involverer instanser på skolenivå, kommunalt/fylkeskommunalt nivå og nasjonalt nivå, vil kunne utgjøre en felles plattform for et systematisk oppfølgingsarbeid.

De ulike nivåene med ansvarshaver presenteres i Figur 3.4. Det ble foreslått at statlige myndigheter har et overordnet ansvar for kompetanse, og kan slik anses som en nasjonal kompetanseressurs. Videre ble det foreslått at skoleeier har et sentralt ansvar i oppfølgingsarbeidet gjennom å ha team som kan kontaktes og eventuelt rykke ut og bistå skoler som har behov for det. På skolenivå vil kompetanse kunne ligge i en psykososial ressursgruppe som også støtter den voksne som følger de som har blitt mobbet, i hverdagen. Skoleledelsen har det overordnede ansvaret for denne gruppen. Det ble ansett som formålstjenlig at kommunale/fylkeskommunale tjenester og helsetjenestene bistod alle ledd med sin spesialkompetanse.

Figur 3.4 Mulig organisering av ansvarsområder mellom myndigheter, skolesektor og kommunale/fylkeskommunale tjenester og helsetjenester for oppfølgingsarbeid av barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Refleksjoner rundt videre implikasjoner i oppfølgingsarbeidet

De funn som har blitt presentert i dette kapitlet, er tentative utgangspunkt for en videre konkretisering av oppfølgingsarbeid med barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Funnene kan gi viktige føringer for det videre arbeidet. Det er behov for grundig og systematisk utprøving av flere elementer i et mulig fremtidig system for oppfølging. Dette gjelder for eksempel utforming av rollen til den som følger barnet eller den unge tett, hvordan familien til den som har blitt utsatt for mobbing kan gis nødvendig støtte, organisering av en psykososialt ressursgruppe på skolenivå og et beredskapsteam på kommunalt eller fylkeskommunalt nivå. Det er også nødvendig å forske på samspillet mellom de ulike aktørene i tiltakssystemet.

Metodologiske begrensninger

Noen metodologiske utfordringer i denne rapporten bør nevnes. En utfordring gjelder rekrutteringsprosessen av informanter. I delen av intervjuet som omhandlet informantenes erfaringer med å følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing, fremkom det at få informanter hadde konkret erfaring med systematisk oppfølgingsarbeid. Funn baserer seg derfor i stor grad på enten noen direkte erfaringer, flere indirekte erfaringer som eksempelvis forebyggende arbeid og/eller på kunnskap eller annen relevant kompetanse om tema. Hva gjaldt tema og tiltak som ble diskutert, vektla informantene kun i noen grad oppfølging av barn og unge som har blitt mobbet i barnehagesektoren. En av årsakene til dette er at informantene i stor grad representerte skole og helse, og ikke barnehage. Diskusjonene i fokusgruppene gikk fort over på å tegne et bilde hvor skole ble presentert som sentral arena. Dette kan også ha ledet til at barnehagetiltak fikk mindre fokus. Flere av elementene som ble foreslått i oppfølgingsarbeidet i skolen synes likevel å kunne ha en overføringsverdi til barnehagesektoren.

En annen utfordring gjelder selve fokusgruppeintervju som metode. En vesentlig hensikt med fokusgruppeintervju er å få frem en gruppes refleksjoner gjennom diskusjon. Da antallet

informanter var relativt høyt til denne metoden å være, viste det seg vanskelig å få i gang en naturlig meningsutveksling. Derfor ble ordstyrer benyttet. Dette kan ha medført at diskusjonen ikke i like stor grad gikk i dybden på de temaene som ble tatt opp, som den kunne ha gjort med et færre antall informanter. Det er likevel viktig å påpeke at en intensjon med fokusgruppene var å få deltakere både fra skole- og helsesektor samt interesseorganisasjon, jurist og mobbeombud til å diskutere oppfølgingsarbeid i dialog med hverandre. Dette syntes kun å la seg gjøre gjennom å sette sammen en heterogen fokusgruppe av en slik størrelse.

Systematisk arbeid rettet mot mobbing har lenge vært rettet mot forebyggende element. Det kan også synes som om flere av informantenes erfaringsutveksling baserte seg på slik tematikk. Forebygging er en viktig del av å håndtere mobbing, og tilsynelatende kan oppfølgingsarbeidet inneha element som kan virke forebyggende. Samtidig gjør slike flytende overganger det ekstra viktig å nevne at det i denne rapporten har vært fokus på oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Det innebærer at det i presentasjonen av funn ble vektlagt meninger som omhandlet oppfølgingsarbeid av barn og unge som har vært utsatt for mobbing i større grad enn meningsutvekslinger som refererte til forebyggende arbeid.

Funn fra fokusgruppeintervju er i stor grad basert på grupperefleksjoner. Det betyr at funn som presenteres er basert på meningsutveksling blant informanter. I analyseprosessen blir det derfor viktig å sørge for at data blir validert i så stor grad som mulig. Her er det forsøkt gjennom oppsummering under intervjuet, å sammenligne de transkriberte intervjuene med moderator og assistents notater, som også inneholdt non-verbal kommunikasjon, for eksempel når noen informanter nikket mens andre fremmet sine synspunkt, samt den påfølgende informantdialogen. Det hadde vært ønskelig at flere informanter deltok i informantdialogen. Vi tror imidlertid likevel at sentrale synspunkt har kommet fram.

4. Oppsummerende sammenfatning

Kjersti B. Tharaldsen, Hilde Slåtten, Edvin Bru og Kyrre Breivik.

Formålet med denne rapporten har vært å innhente erfaringsbasert kunnskap om utforming og organisering av tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Dette ble gjort gjennom fokusgruppeintervju med informanter som var utvalgt på bakgrunn av at de enten hadde direkte erfaring med slike tiltak, eller som hadde relevant kunnskap og kompetanse om slike tiltak. Følgende hovedtema ble diskutert i fokusgruppeintervjuene:

- Hvilke erfaringer har deltakerne med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing?
- Hvordan mener deltakerne at tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing kan utformes og organiseres?

Deltakernes erfaringer med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing og erfaringer med samarbeid i oppfølgingsarbeidet, er i hovedsak presentert i rapportens første del. Deltakernes oppfatninger av hvordan oppfølgingsarbeidet kan utformes og organiseres, er i hovedsak presentert i rapportens andre del. Nedenfor følger en sammenfatning av funn fra rapportens to deler.

Det viste seg vanskelig å rekruttere deltakere som hadde omfattende, konkret, direkte egen erfaring med utforming og organisering av innsatser for å følge opp barn eller unge som hadde vært utsatt for mobbing. Mange av deltakerne hadde imidlertid omfattende erfaring med utforming og organisering av innsatser for å forebygge eller avhjelpe lignende psykososiale utfordringer. En del av deltakerne hadde også viktige erfaringer med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Det må likevel understrekes at det er mulig vi bare har avdekket noen av de viktigste positive og negative erfaringene om utforming og organisering av tiltak i norske skoler. Siden gruppestørrelsene var store med deltakere fra ulike yrkesgrupper, ga det lite rom til å diskutere de ulike temaene i dybden. Betragtninger eller funn vedrørende utforming og organisering av tiltak må leses på denne bakgrunn.

Det må også understrekes at de tiltak som indikeres må konkretiseres og evalueres. Forslag til tiltak må derfor forstås som innsatser deltakere i denne undersøkelsen peker på som hensiktsmessige å prøve ut.

Erfaringer med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing

Det synes å være behov for mer kompetanse

Erfaringsbasert kunnskap kan tyde på at det i en del tilfeller er klare begrensninger i praksisfeltet når det gjelder kompetanse relatert til situasjonen for de som har blitt mobbet. Deltakerne i fokusgruppene trekker fram at det synes å mangle kompetanse når det gjelder forhold som:

- Barn og unges rettigheter til oppfølging i henhold til gjeldende lovverk.
- Kunnskap i skolen om konsekvensene av mobbing.
- Hvordan skolene kan styrke barn og unge som er blitt mobbet.
- Hvordan oppfølgingsarbeidet bør utformes med hensyn til
 - identifisering av behov hos den som har vært utsatt for mobbing.
 - identifisering av indikasjoner for videre henvisning.
 - kunnskap om prosedyrer for henvisning.
 - kunnskap om strategier for resosialisering av de som har vært utsatt for mobbing.
- Organisering av oppfølgingen
 - Kunnskap om hvilke instanser som kan/bør samarbeide.
 - Kunnskap om hvordan samarbeidet mellom ulike instanser kan/bør organiseres og koordineres.

Kompetanse ble av informantene vektlagt som grunnleggende for evnen til å kunne iverksette gode tiltak for de som har vært utsatt for mobbing. Innsatser for å heve kompetanse på de nevnte områder, synes derfor å være relevante tiltak for å legge et nødvendig grunnlag for utforming og organisering av tiltak.

Erkjenne mobbing og behov for oppfølging

For at tiltak kan settes i gang for barn som er blitt mobbet, er det viktig at mobbingen blir avdekket og erkjent. Tall fra Elevundersøkelsen tyder på at det fins urovekkende mange barn som blir utsatt for mobbing uten at voksne på skolen er klar over det (Wendelborg, 2017). Et viktig funn fra fokusgruppeintervjuene er at det finnes minst fire grupper barn som blir mobbet og ikke får den oppfølgingen de trenger:

1. Barn som ikke forteller om mobbingen til noen voksne i skolen.
2. Barn som ikke blir trodd av voksne i skolen når de rapporterer om mobbing.
3. Barn som ikke får hjelp til å avslutte mobbingen.
4. Barn som ikke får hjelp til å håndtere ettervirkningene av mobbingen.

Behovene til disse barna vil sannsynligvis være noe forskjellig, og kreve ulik type oppfølging.

Fokusgruppeintervjuene peker på at det finnes ulike grunner til at eleven ikke ønsker å fortelle voksne om mobbing. Det kan være fordi eleven er redd for å ikke bli trodd, eleven er redd for at saken «skal ta av», eller eleven er redd for å bli stemplet som «et mobbeoffer». Det synes å være behov for mer inngående kunnskap om hvorfor elevene eller andre som kjenner til det, ikke ønsker å fortelle voksne på skolen om mobbingen. Det synes også å være behov for mer kunnskap om

hvordan skolene bedre kan avdekke mobbing blant elever som holder mobbingen skjult for de voksne på skolen.

At barn som rapporterer om mobbing ikke blir trodd, eller ikke får hjelp, skal ikke skje, og bryter med opplæringsloven. Skoler hvor dette skjer behøver å jobbe med strategier og rutiner for bedre håndtering av mobbing. En god strategi kan være å benytte seg av antimobbeprogram som viser dokumentert effekt med hensyn til å stoppe og forebygge mobbing.

Funnene fra fokusgruppeintervjuene tyder på at barn som ikke får hjelp til å håndtere ettervirkningene av mobbingen, er en sammensatt gruppe med ulike behov som vil kreve ulik type oppfølging. Barn eller unge som har fått alvorlige helseplager som følge av langvarig mobbing, vil trenge tiltak fra helsetjenestene, mens andre vil klare seg med hjelp til å bli resosialisert i skolemiljøet. Å avdekke behov vil være et første steg i oppfølgingen. Det kan være en utfordring i seg selv, da ikke alle som kan dra nytte av slik oppfølging melder et behov for dette. I slike tilfeller vil det være nødvendig at noen rundt barnet eller den unge har mulighet til å avdekke oppfølgingsbehov. Denne undersøkelsen ga ikke mange konkrete forslag om hvordan dette kan gjøres. Kontaktlæreren ble imidlertid trukket fram som en viktig aktør. Kontaktlæreren kan gjennom sin daglige kontakt med elevene identifisere oppfølgingsbehov. Dette kan også ses på som et spesifikt ansvar kontaktlærer har ifølge Opplæringslovens § 8-2, hvor det spesifiseres at en eller flere lærere (kontaktlærer) skal ha særskilt ansvar også for sosialpedagogiske gjøremål, inkludert kontakten med hjemmet. I forbindelse med oppfølging av elever som har vært utsatt for mobbing, kan det være formålstjenlig at kontaktlærer har støtte fra andre med helsefaglig bakgrunn, for eksempel helsesøster.

Det synes imidlertid å være behov for bevisstgjøring og økt kompetanse på dette punktet. Det kan være hensiktsmessig å utarbeide informasjonsmateriell som kan hjelpe lærere i avdekking av oppfølgingsbehov blant elever som selv ikke tar initiativ til dette. Informasjonsmaterialet bør bidra til økt kompetanse om:

- Sosiale eksklusjonsprosesser
- Hva senskader av mobbing er
- Symptomforståelse, for eksempelvis angst og depresjon
- Traumeproblematikk
- Mer kunnskap rundt henvisningsprosedyrer til helsetjenestene

Uavhengig av om et oppfølgingsbehov er identifisert, fremhevet informanter at et neste viktig steg i oppfølgingsarbeidet er å ta barnet eller den unge på alvor. Dette innebærer å bekrefte for den som har vært utsatt for mobbing at en urett er begått og at skolen tar saken alvorlig. Informantene pekte på at bekreftelsen av at urett er begått er viktig for å gjenopprette tillit mellom barnet eller den unge og voksne. Et eksempel på et viktig første steg var et møte med rektor for å anerkjenne barnet eller den unges opplevelse.

Erfaringsbasert kunnskap indikerer at det er sentralt at oppfølgingsarbeidet bygger på barnets eller den unges ønsker og en rehabiliteringstenkning. En forutsetning for dette er å identifisere hvilke behov og ønsker barnet har, samt ha fokus på resosialisering som overordnet mål.

Saker blir avsluttet for tidlig

I følge opplæringsloven kapittel 9A skal eleven som har vært utsatt for mobbing eller krenkelser følges opp helt til han eller hun har et bra skolemiljø og har det bra igjen. Funnene fra fokusgruppeintervjuene tyder på at enkelte skoler avslutter sakene for tidlig, uten å sørge for at dette er tilfellet. Det ser ut til å være en mangelfull forståelse og bruk av kapittel 9A i opplæringsloven, og en manglende forståelse for at regelverket gir føringer for tiltak utover det å stoppe selve mobbingen.

På bakgrunn av funn fra fokusgruppene kan det se ut til å skorte både på kunnskap og kompetanse med hensyn til hvordan en bør følge opp barn og unge som har opplevd denne typen overgrep. Funn indikerer at skoler ofte mangler grunnleggende kunnskap om de alvorlige konsekvensene mobbing kan ha både på kort og på lang sikt, og at dette ofte ikke er noe en bare kan legge bak seg når selve mobbingen opphører.

Et viktig funn fra fokusgruppene er at det ble identifisert fem ulike årsaker til hvorfor oppfølgingen av eleven som har vært utsatt for mobbing ble avsluttet for tidlig. Behovene for tiltak relatert til disse ulike årsakene kan være noe ulike.

1. Saken avsluttes fordi mobbingen har opphørt, og skolene ikke vet de er pliktet til å følge opp til eleven har det bra.
2. Saken avsluttes fordi skolene ikke oppfatter at eleven trenger videre oppfølging på skolen og/eller i helsetjenestene.
3. Saken avsluttes fordi skolene ikke vet hvordan de skal hjelpe eleven samtidig som eleven ikke tilfredsstiller kravene for videre oppfølging i helsetjenestene.
4. Saken avsluttes fordi eleven ikke lenger ønsker å ha noe med saken å gjøre.
5. Saken avsluttes fordi eleven skifter skole, og oppfølgingen ikke blir videreført fra barneskolen til ungdomsskolen, eller fra ungdomsskolen til videregående skole.

Foreldrenes behov og rolle i oppfølgingen

Foreldre er sannsynligvis en viktig ressurs med hensyn til å både forebygge og avdekke mobbing, samt følge opp barn som har blitt mobbet (Axford mfl., 2015; Breivik, 2017; Lereya, Samara & Wolke, 2013). Å få til et godt skole-hjem samarbeid er derfor sannsynligvis av sentral betydning også på dette området, noe som deltakerne også legger vekt på. Funn i denne rapporten tyder på at et nært og godt samarbeid mellom foreldre, lærere, elever og ledelse er viktig for å få en rask normalisering, i alle fall i de sakene som ikke er de mest alvorlige. Flere av deltakerne har opplevd at skole-hjem-samarbeidet i en del tilfeller hadde fungert dårlig fordi foreldrene til mobbede barn

har fått lite informasjon fra skolen, eller de ikke har følt seg møtt av dem, og/eller det hadde oppstått konflikter mellom partene. Informanter har erfart at mange familier hadde blitt sterkt preget av å ha et mobbet barn og at det kunne være behov for støttende tiltak til hele familien. Det blir dog påpekt viktigheten av at en slik hjelp og støtte må tilbys og gis på en slik måte at de ikke føler de har indirekte skyld for mobbingen. For å utforme tiltak rettet mot foreldre, er det nødvendig med mer kunnskap om foreldres erfaringer med oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing, samt deres behov i tilknytning til dette.

Helsesøster og kommunehelsetjenesten synes sjeldent koblet inn

Resultatene fra fokusgruppene kan tyde på at helsesøster og kommunehelsetjenesten relativt sjeldent blir koblet inn i skolens arbeid med å ivareta og følge opp barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Deltakere opplever at det er en utfordring at elevene ikke alltid har tilgang til helsesøster, eller at helsesøster burde være på skolene oftere. Det ble også fremmet at helsesøster kan arbeide tett med kontaktlærer når et oppfølgingsbehov blir erkjent, og da gjerne i forbindelse med en form for kartlegging eller tilpasning av tiltak basert på personfaktorer. I fokusgruppene rapporterer likevel deltakere at helsesøstre også kan bli glemt eller ikke invitert med i samarbeid med skolen når mobbing blir avdekket. Dette skjer til tross for at flere deltakere opplever at helsesøster spiller en viktig rolle i arbeidet med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

I intervjuene kom det ikke tydelig fram hvilke erfaringer helsesøstre/kommunehelsetjenesten har med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Derfor er forståelsen for hvordan de kan være en hjelp, mangelfull. I hvert fokusgruppeintervju var det bare en representant for skolehelsetjenesten og en representant for kommunehelsetjenesten av totalt ti til elleve deltakere. For å få mer kunnskap om helsesøster/kommunehelsetjenestens arbeid, vil det være nødvendig med en kvalitativ oppfølging med helsesøstre og psykologer.

Utforming og organisering av tiltak

Funn fra kapittel 3 viser flere føringer for hva en kan gjøre for å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Resosialisering til skolemiljøet

Skolen skal ifølge Opplæringsloven kapittel 9A arbeide aktivt og systematisk for et godt psykososialt miljø og for å fremme elevenes opplevelse av trygghet og deres helse. Refleksjonene i fokusgruppene ga tydelig uttrykk for at skolen er en viktig arena for tiltak for å følge opp de som har vært utsatt for mobbing. Begrunnelser for dette var blant annet at skolen ofte er stedet hvor mobbingen har foregått, og at skolen derfor har et særlig ansvar for å ta tak i problemet, både hva gjelder pågående mobbing og oppfølging av de som har blitt mobbet.

Skolen er en viktig arena for sosiale relasjoner med jevnaldrende. Det å resosialisere elever som har vært utsatt for mobbing i skolemiljøet, ble ansett som viktig for at de skulle få det bra igjen. Dette er et arbeid hvor (kontakt)lærerne synes sentrale. Gjennom god klasseledelse kan lærerne legge til rette for samarbeid og samhandling der den som har blitt utsatt for mobbing blir inkludert på en trygg måte. Et sentralt element her kan være at lærer tar ansvar for gruppesammensetning når elevene skal samarbeide, at lærer sørger for at den som har blitt utsatt for mobbing blir satt sammen med elever som er inkluderende og kan gi støtte, at lærer observerer elevene i friminuttene og støtter/griper inn ved behov, og at lærer iverksetter elevaktiviteter som fremmer sosialt samhold.

Én voksen som følger den som har vært utsatt for mobbing tett

I tillegg til behov for tiltak i skolemiljøet, kom det i fokusgruppeintervjuene fram at det vil være behov for individuell oppfølging. Funnene fra fokusgruppeintervjuene tyder på noe av det som har fungert bra, er at én person eller koordinator følger opp den som har vært utsatt for mobbing. Som følge av at denne relasjonen må være basert på tillit, ble det foreslått at den som hadde blitt utsatt for mobbing selv burde være med å bestemme hvem denne voksne skulle være. Kontaktlærer og sosiallærer har et særlig ansvar i denne sammenheng, men fordi den individuelle oppfølgingen må baseres på tillit og på elevens valg, vil det i noen tilfeller være hensiktsmessig at andre står for en slik oppfølging.

Jevnlige samtaler om hvordan den som har blitt utsatt for mobbing har det, tilrettelegging for sosial inkludering, selvhevdelsestrening, selvbildebygging, og opplæring i ulike mestringsstrategier ble nevnt som konkrete elementer i oppfølgingen. Refleksjonene i fokusgruppene understrekte viktigheten av at barnet eller den unge følges over lang tid, og inntil den som har blitt utsatt for mobbing selv opplever å ha det bra. Dette kan innebære at oppfølgingsarbeidet har en varighet på flere år.

Informantene vektla dialogen mellom skole og hjem. Det kan synes hensiktsmessig at den voksne som følger den som har vært utsatt for mobbing også er tydelig involvert i dialogen med hjemmet. Dette kan også gjøre at den voksne blir godt kjent med helheten i situasjonen til barnet eller den unge. Det vil også kunne bidra til en god samordning av den støtte som familien og andre involverte gir.

At informantene fremmet at oppfølgingsarbeid justeres og tilpasses underveis, gjør også en kontinuerlig evaluering av arbeidet hensiktsmessig.

Psykososiale ressursgrupper i skolen

Det ble foreslått at skolebaserte psykososiale ressursgrupper kunne spille en viktig rolle i oppfølgingen av de som var blitt utsatt for mobbing. En slik gruppe kunne blant fungere som en støtte for den voksne som følger barnet eller den unge tett. En slik ressursgruppe vil også fungere som en støtte for skoleleder (rektor) i arbeidet med å fremme et godt psykososialt miljø på skolen.

I fokusgruppene ble det også uttrykt at det vil kunne være en styrke om den skolebaserte psykososiale ressursgruppen bestod av medlemmer både fra skolesektoren og helsesektoren. Dette vil bidra til å sikre at nødvendig kompetanse er tilgjengelig og vil kunne gjøre det lettere å involvere instanser med mer spesialisert kompetanse når dette er nødvendig.

Tverrfaglig samarbeid og beredskapsteam

Tverrfaglig samarbeid ble av informantene fremhevet som sentralt, fordi de som er involvert i oppfølgingsarbeidet da har komplementær kompetanse og kan sørge for best mulig oppfølging. Dette gjaldt både i de tilfeller hvor kompetansen var etablert i skolebaserte psykososiale ressursgrupper, og hvis eksterne grupper ble invitert inn i skolen for å bistå i oppfølgingsarbeidet. Eksterne grupper ble påpekt å kunne utgjøre en viktig tilleggsressurs. Det ble likevel identifisert noen utfordringer i samarbeid mellom skole og helse.

Fokusgruppeintervjuene viser at flere av deltakerne har erfaring med beredskapsteam, og at deltakerne erfarer at disse har vært nyttige blant annet når dialogen mellom foreldrene og skole har vært vanskelig. Det ble imidlertid ikke nok vektlagt i intervjuene hvilke konkrete erfaringer deltakerne har med disse beredskapsteamene til å få en klar forståelse av hvordan disse kan være til hjelp for barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Tiltak i regi av helsetjenesten (eventuelt spesialisthelsetjenesten)

Funnene fra fokusgruppeintervjuene indikerer at helsetjenestene har mye erfaring med å jobbe med barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Samtidig indikerer funn at spesialisthelsetjenesten kommer for sent inn. Mange av de som får hjelp for ettervirkninger av mobbingen, kommer i kontakt med helsevesenet på grunn av helseplager, hvor mobbingen først blir avdekket i forbindelse med behandlingen av plagene. Årsaker til dette som ble nevnt i fokusgruppene var blant annet forskjeller i tilgjengelige ressurser på skolen som muliggjorde godt samarbeid med spesialisthelsetjenesten, samt at krevende henvisningsprosedyrer kan gjøre tilgangen på spesialisthelsetjenesten vanskelig. Fokusgruppeintervjuene viser at ulike terapimetoder blir benyttet, og representantene gir flere eksempler på spesifikke terapeutiske tiltak som de har opplevd som effektive mot negative konsekvenser hos barn som har opplevd mobbing. I den henseende er det viktig å legge vekt på at det finnes relativt få studier som har evaluert effekten av tiltak spesifikt rettet mot denne gruppen, og at dette bør prioriteres (Bru, Hancock, Idsøe & Idsøe. 2017).

Ansvarsfordeling

Systematisk oppfølging for de som har vært utsatt for mobbing vil kunne involvere skolesektor, helsesektor, og myndigheter. Funn fra fokusgruppeintervjuene tyder på at det kan være hensiktsmessig at alle involverte nivå og etater har ansvar for kunnskap og kompetanse på sine

respektive nivå. Dette impliserer at det fra nasjonalt hold tas ansvar for at forskningsbasert kunnskap og kompetanse utvikles og gjøres tilgjengelig for skole og helsetjeneste på kommunalt nivå. På kommunalt eller interkommunalt nivå indikerer funn at det kan det være hensiktsmessig å etablere en ressurs som har ansvar for å formidle kunnskap til skolenivå og som også kan fungere som et beredskapsteam som støtte i forbindelse med vanskelige saker, eller overta saker dersom det ikke er nødvendig tillit mellom den som er blitt utsatt for mobbing, familien og skolen. Videre indikerer refleksjonene i fokusgruppene at det å etablere ressursgrupper, på skolenivå og som inkluderer helsefaglig og sosialfaglig kompetanse, kan være et sentralt virkemiddel for å kunne følge opp og rehabiliterer de som har vært utsatt for mobbing. Det er trolig hensiktsmessig at skoleledelsen, som er ansvarlig for skolens arbeid i forhold til mobbing og skolens psykososiale miljø, også er ansvarlig for arbeidet i denne gruppen.

Tiltak må utprøves og evalueres

De indikerte innsatser eller tiltak er foreslått på bakgrunn av erfaringer og betraktninger innhentet gjennom tre fokusgruppeintervju. Til sammen 31 personer med et vidt spekter av relevant erfaring og kompetanse deltok i intervjuene. Samlet sett kan fokusgruppene anses å representere en nasjonal spisskompetanse på feltet. Det er likevel viktig å være oppmerksom på at de forslag som gis i liten grad er basert på vitenskapelig utprøving av innsatser eller tiltak for barn eller unge som har vært utsatt for mobbing. Slik vitenskapelig utprøving er i svært liten grad gjennomført (Breivik, Bru, Hancock, Idsøe, Idsøe og Solberg, 2017). Forslagene må derfor primært betraktes å indikere innsatser eller tiltak som ulike medlemmer i fokusgruppene anser som viktig å prøve ut.

Det å bli utsatt for mobbing kan medføre betydelige helsemessige og skolerelaterte skadevirkninger (Solberg, 2017; Bru & Hancock, 2017). Det er derfor viktig å raskt komme i gang med utprøving og evaluering av tiltak. Funnene fra fokusgruppeintervjuene tyder på at en på sikt bør etablere og evaluere relativt komplekse tiltakssystemer. Det kan kreve tid og ressurser å etablere disse tiltakssystemene. Det kan derfor være hensiktsmessig å prioritere utprøving av tiltak som kan iverksettes innenfor de ressursrammer som finnes, og som har størst potensial for å kunne gi konkret hjelp til de som vært utsatt for mobbing. Innsatser det kan være hensiktsmessig å raskt starte evaluering av, kan være:

1. Ordning med én voksen som følger den som vært utsatt for mobbing nært og over tid.
2. Ressursgruppe som kan støtte og følge opp, og som kan tjene som bindeledd til spesialisthelsetjenesten.
3. Ordning for veiledning til familien.
4. Terapeutiske tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing.
5. Innsatser for å øke kunnskap om konsekvenser av å bli mobbet, kjennetegn på skadevirkninger etter mobbing, og kompetanse i å tilrettelegge for resosialisering av de som har vært utsatt for mobbing.

Generelt sett er det også behov for mer forskning om samarbeid mellom skole og helsetjenester når det gjelder oppfølging av de som har vært utsatt for mobbing. Det kan også være interessant å undersøke nærmere rollene til sentrale aktører, som kontaktlærer, sosiallærer, helsesøster og PPT.

5. Referanser

- Berg, B.L. & H. Lune (2012). *Qualitative research methods for the social sciences*. New Jersey: Pearson Education Inc.
- Berg, B.L. (2009). *Qualitative research methods for the social sciences*. 7th ed. Boston: Pearson International Edition.
- Breivik, K. (2017). Faktorer som reduserer eller øker risikoen for eksponering for at mobbing fører til negative konsekvenser. I Breivik, K., Bru, E., Hancock, C. H. H., Idsøe, E. C., Idsøe, T., & Solberg, M. E. (2017). *Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak*, s. 81–152. Stavanger: Læringsmiljøsentret.
- Breivik, K., Bru, E., Hancock, C. H. H., Idsøe, E. C., Idsøe, T., & Solberg, M. E. (2017). *Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak*. Stavanger: Læringsmiljøsentret.
- Bru, E. & Hancock, C. H. H. (2017). Å bli mobbet og skolerelaterte konsekvenser. I Breivik, K., Bru, E., Hancock, C. H. H., Idsøe, E. C., Idsøe, T., & Solberg, M. E. (2017). *Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak*, s. 65–80. Stavanger: Læringsmiljøsentret.
- Bru, E., Hancock, C. H. H., Idsøe, E. C. & Idsøe, T. (2017). Forskning om tiltak som kan hjelpe de som har blitt utsatt for mobbing. I Breivik, K., Bru, E., Hancock, C. H. H., Idsøe, E. C., Idsøe, T., & Solberg, M. E. (2017). *Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak*, s. 153–194. Stavanger: Læringsmiljøsentret.
- FUG (2016). *Beredskapsteam mot mobbing; samarbeid mellom voksne. En sluttrapport*. Oslo: Foreldreutvalget for grunnopplæringen og Kommunesektorens organisasjon. Hentet fra: http://www.ks.no/contentassets/496c8f5f42af49b1ad4ff530beb47e1f/beredskapsteam_mot_mobbing_sluttrapport_til-trykk.pdf
- Hsieh, H.-F. & S. E. Shannon (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Krueger, R.A. & M. A. Casey (2015). *Focus Groups. A Practical Guide for Applied Research*. 5th Edition. SAGE Publications, Inc.
- Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2009). *Focus groups: a practical guide for applied research*. (4.utgave). Thousand Oaks, California: Sage publications.
- Kvale, S. (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal.
- Malterud, K. (2012a). Systematic text condensation: a strategy for qualitative analysis. *Scandinavian Journal of Public Health*, 40(8), 795–805.
- Malterud, K. (2012b). *Fokusgrupper som forskningsmetode for medisin og helsefag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Miles, M. B., Huberman, A. & J. Saldaña (2014). *Qualitative Data Analysis. A Methods Sourcebook*. 3rd Edition. SAGE Publications, Inc.
- Morgan, D. L. & Krueger, R. A. (1993). When to use focus groups and why. In D.L. Morgan (Ed.), *Successful focus groups. Advancing the state of the art*. Sage Publications, Inc.

NOU, 2015:8. *Fremtidens skole – Fornyelse av fag og kompetanser*. Kunnskapsdepartementet.

Riis, O. (2012). *Kvalitet i kvalitative studier*, s. 345–374. I M. H. Jacobsen, & S. Q. Jensen.

Solberg, M. (2017). Den psykiske helsen til barn og unge som blir mobbet. I Breivik, K., Bru, E., Hancock, C. H. H., Idsøe, E. C., Idsøe, T., & Solberg, M. E. (2017). *Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak*, s. 37–64. Stavanger: Læringsmiljøseneteret.

Wendelborg, C. (2017). Mobbing og arbeidsro i skolen: analyse av Elevundersøkelsen i skoleåret 2016/2017. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning. Hentet fra https://www.udir.no/globalassets/filer/tall-og-forskning/rapporter/2017/mobbing-og-arbeidsro-i-skolen_elevundersokelsen-2016_rapport-fra-ntnu.pdf.

Wendelborg, C., Paulsen, V, Røe, M., Valenta, M. & Skaalvik, E. (2012). Elevundersøkelsen 2012: Analyse av Elevundersøkelsen 2012. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning. Hentet fra: <https://samforsk.no/SiteAssets/Sider/publikasjoner/Rapport%20Elevunders%C3%B8kelsen%202012%20web.pdf>.

6. Vedlegg

Vedlegg 1: Invitasjon til deltakelse i erfaringsbasert kunnskapsoppsummering

Vedlegg 2: Refleksjonsskjema utsendt i forkant av fokusgruppeintervjuene

Vedlegg 3: Intervjuguide til fokusgruppeintervju

Forespørsel om å bidra til erfaringsbasert kunnskapsoppsummering om utforming og organisering av tiltak for barn og unge som er utsatt for mobbing

Vi vil herved invitere deg til å delta i fokusgruppeintervju om utforming og organisering av tiltak for barn og unge som er utsatt for mobbing. Du er valgt ut fordi vi mener du har viktig kunnskap og erfaring å bidra med.

Hensikten er å skape et kunnskapsgrunnlag for å utvikle en mer systematisk og bedre oppfølging for barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Oppdraget gjennomføres av Læringsmiljøsenteret ved Universitetet i Stavanger <http://laringsmiljosenteret.uis.no/> og RKBU-Vest -Regionalt kunnskapssenter for barn og unge <http://uni.no/nb/uni-helse/rkbu-vest/> på oppdrag fra Helse- og Utdanningsdirektoratet.

Denne erfaringsbaserte kunnskapsoppsummeringen er en oppfølging av en forskningsbasert kunnskapsoppsummering om konsekvenser av å bli utsatt for mobbing og tiltak for disse. Den forskningsbaserte kunnskapsoppsummeringen, som er under utarbeidelse, peker i retning av at det er lite forskning om tiltak for de som blir utsatt for mobbing. Det er derfor et behov for å innhente erfaringsbasert kunnskap om utforming og organisering av tiltak for disse.

Den erfaringsbaserte kunnskapsoppsummeringen vil gjennomføres ved å samle en gruppe personer som har direkte erfaring med tiltak for de som har blitt utsatt for mobbing eller som har erfaringer som er relevante for hvordan slike tiltak kan utformes og organiseres. Dette er også årsaken til at du kontaktes, da vi ønsker en person inn med din kompetanse på dette området.

Vi tar sikte på å inkludere totalt 30 personer med ulik faglig bakgrunn og kompetanse for å dekke ulike fagområder og få innblikk i ulike erfaringer basert på dette. Skole- og helsesektor skal være rimelig likt representert. Disse vil bli delt i tre fokusgrupper.

Fokusgruppeintervjuene vil bli gjennomført på en samling som avholdes på Gardermoen i september. Fokusgruppeintervjuet er utformet som en samtale i en gruppe på ca. 10 personer og vil vare ca. 2 timer. Samtalen vil bli ledet av personer fra Læringsmiljøsenteret og RKBU-Vest. Det tas sikte på å gjennomføre intervjuene 19, 20 eller 26 september (Den enkelte deltar bare den ene av dagene). Deltakere vil få dekket reise og eventuelt opphold. Cirka en uke før intervjuet får deltakerne tilsendt et skjema med forberedende spørsmål til intervjuet.

Tema som vil bli tatt opp:

Følgende tema vil være sentrale i fokusgruppeintervjuene:

- Hvilke tiltak for de som har blitt utsatt for mobbing kjenner dere til som eksisterer i dag?
- Hvilke tiltak kan være relevante for å forebygge skadevirkninger hos de som blir utsatt for mobbing?
- Hvordan kan en best organisere slike tiltak?
- Hvordan kan en legge til rette for god samhandling mellom skole, helsetjeneste og andre relevante yrkesgrupper som samarbeider med skolen (for eksempel PPT, skolehelsetjenesten, fritidsmiljø, foreldre, osv.) når det gjelder tiltak for de som blir utsatt for mobbing?

- Hvilke hensyn må tas på et overordnet nivå?
 - F.eks. juridiske forhold (taushetsplikt, meldeplikt, opplysningsplikt)

Vi håper du har anledning til å bidra til denne kunnskapsoppsummeringen, som har til hensikt å legge et grunnlag for å utvikle en mer systematisk og bedre oppfølging av barn og unge som har vært utsatt for mobbing.

Vi vil ta kontakt med deg per telefon innen kort tid for å kunne gi deg mer informasjon og høre om du kan tenke deg / har mulighet for å delta i fokusgruppeintervjuet.

Vennlig hilsen

Edvin Bru
Professor
Læringsmiljøsentret
Universitetet i Stavanger
Tlf. 51 83 2913
Mob: 913 37 433

Spørreskjema til fokusgruppedeltakere i studien

“Utforming og organisering av tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing. En erfaringsbasert kunnskapsoppsummering.”

På bakgrunn av en forskningsbasert kunnskapsoppsummering som peker i retning av at det er lite forskning om tiltak for barn og unge som har blitt utsatt for mobbing, ønsker vi å innhente erfaringsbasert kunnskap om utforming og organisering av tiltak for denne målgruppen. Vi ber deg reflektere over disse spørsmålene i forkant av fokusgruppemøtet du er invitert til. Noter gjerne ned noen stikkord til møtet.

Om erfaringer

- 1) Hvilke erfaringer har du med å ivareta barn og unge som er blitt mobbet?
(Hva har fungert bra og mindre bra?)

- 2) Hvem har du samarbeidet med i arbeidet med å ivareta barn og unge som er blitt mobbet, og hvordan har dette samarbeidet vært organisert?
(Hva har fungert bra og mindre bra?)

Stikkord:

Om ulike typer tiltak

- 1) Hvilke tiltak er relevante for å ivareta de som har blitt utsatt for mobbing?
 - i. Er skolemiljørettede tiltak relevante? Hvorfor, hvorfor ikke?
 - ii. Er individrettede tiltak relevante? Hvorfor, hvorfor ikke?
 - iii. Er familierettede tiltak relevante? Hvorfor, hvorfor ikke?
 - iv. Er lavterskeltilbud relevante? Hvorfor, hvorfor ikke?
 - v. Er behandlingstilbud relevante? Hvorfor, hvorfor ikke?
 - vi. Er integrering av miljørettede og individrettede tiltak relevant? Hvorfor, hvorfor ikke?

Stikkord:

Om organisering av ulike typer tiltak

- 2) Hvordan kan ulike tiltak du mener er relevante organiseres på best mulig måte?
 - i. Hvordan, og mellom hvilke instanser, bør tiltakene organiseres?
(Ansvarsfordeling av iverksetting, organisering, det konkrete arbeid)
 - ii. Hvordan tilrettelegge for best mulig samhandling?
(Når skolehelsetjenesten har ansvar, når spesialisthelsetjenesten har ansvar)
 - iii. Når slike tiltak organiseres mellom ulike instanser, hvilke hensyn må tas på et overordnet nivå?
(Informasjonsdeling, taushetsplikt, meldeplikt)
 - iv. Hvilke andre hensyn mener du bør tas?

Stikkord:

Intervjuguide til fokusgruppeintervju i en erfaringsbasert kunnskapsoppsummering om utforming og organisering av tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing

Felles innledning ved RKBU Vest (10 minutter)

Velkommen

Hei, og velkommen til dette fokusgruppeintervjuet. Jeg vil begynne med å takke dere for å ta dere tid til å delta i dette intervjuet. Jeg heter Hilde Slåtten og jobber som forsker ved Uni Research Helse. Dette intervjuet vil være todelt, og jeg vil ha moderator-ansvar for den første delen hvor vi vil fokusere på deres erfaring og kompetanse med å ivareta barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Jeg heter Kjersti B. Tharaldsen, er ansatt i en postdoktorstilling ved Læringsmiljøsentret ved Universitetet i Stavanger, og vil være ansvarlig for intervjuets andre del hvor vi fokuserer på hvordan vi best kan utforme og organisere tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Vi har også med oss en representant som bistår i det praktiske rundt intervjuene, og som vil bistå i oppsummeringen mot slutten av intervjuet. I dag er det Charlotte Hancock som jobber som ved NSLA. Sammen har våre sentere fått i oppdrag av Utdanningsdirektoratet og Helsedirektoratet å gjennomføre denne erfaringsbaserte kunnskapsoppsummeringen.

Denne erfaringsbaserte kunnskapsoppsummeringen gjøres i etterkant av en forskningsbasert kunnskapsoppsummering, som tyder på at det er lite forskning som viser hva slags tiltak som kan fungere godt for barn/unge som har vært utsatt for mobbing. Det første formålet med denne erfaringsbaserte kunnskapsoppsummeringen er å kartlegge deres erfaringer med å ivareta barn og unge som har blitt mobbet, hvem dere har samarbeidet med, og hvordan dette samarbeidet har vært organisert. Det andre formålet er å få frem deres synspunkt om hvordan tiltak best kan utformes og organiseres for å bistå barn og unge som har vært utsatt for mobbing. Fokus vil være hva dere, på bakgrunn av deres erfaring og kompetanse og annen relevant kunnskap, mener vil være hensiktsmessige komponenter når det skal utvikles slike tiltak. Dette er ett av tre fokusgruppeintervju som gjennomføres i denne forbindelse.

Oversikt over tema

Dere er altså invitert som følge av at dere har relevant erfaring og/eller kompetanse med barn/unge som har vært utsatt for mobbing. På bakgrunn av dette sitter dere på kunnskap som er meget viktig for oss i utarbeidningen av denne erfaringsbaserte kunnskapsoppsummeringen, som forhåpentligvis vil kunne gi viktig informasjon i det videre arbeid med å utvikle tiltak for de som har vært utsatt for mobbing.

Retningslinjer for intervjuet

Før vi begynner, vil vi gå gjennom noen retningslinjer for intervjuet.

Det viktigste er at det ikke er noen rette eller gale svar på spørsmålene som stilles, kun ulike perspektiv og meninger.

Vi ønsker at dere deler deres meninger selv om dere er uenige i det andre sier. Husk at vi er like interesserte i kritiske refleksjoner som positive innspill, og at det noen ganger er de kritiske refleksjonene som kan gi oss de viktigste tilbakemeldingene. Det er også

viktig å respektere andres meninger selv om du ikke er enig i det som blir sagt, og vi ber deg derfor lytte til det de andre deltakerne har å si.

Når spørsmålene blir stilt ønsker vi at dere diskuterer mest mulig dere imellom, hvorpå vår rolle vil være å be dere utdype og/eller forklare nærmere dersom det er ønskelig. Dere har i forkant fått et skjema med spørsmål, som er tilsvarende de dere vil bli stilt i dag.

Premissene for diskusjonen hva gjelder tema, er som følger:

Spørsmålene gjelder

- Barn/unge som **har vært** utsatt for mobbing
- Hvor mobbesaken er **avsluttet**
- Oppfølging som fokuserer på å **hindre senvirkninger** av mobbing
- Hvordan tiltak for barn/unge som har blitt utsatt for mobbing kan **organiseres**.

Vedrørende diskusjonens innhold vil vi be dere om å ikke oppgi bakgrunnsopplysninger om barn/unge som er blitt mobbet som kan identifisere barnet/ungdommen.

Dere har nok også observert diktafonen. Vi tar opptak av denne økten for ikke å gå glipp av noen av deres innspill. Det er ofte slik at noen kommer med viktige innspill i slike diskusjoner som vi skal ha nå, og vi klarer ikke å notere raskt nok til å få alt skrevet ned. Samtidig er det viktig at en person snakker om gangen, slik at vi får med alt som blir sagt i den påfølgende transkriberingen av intervjuene.

Under intervjuet er vi på fornavn, men ingen av navnene deres vil bli benyttet i rapporten som lages på bakgrunn av intervjuene. Vi kan forsikre dere om at full konfidensialitet vil bli overholdt i materiale som vil offentliggjøres på bakgrunn av intervjuene. Det vil lages to rapporter i dette prosjektet. En er basert på fokusgruppeintervjuene, og vil benyttes i forskningsøyemed. En er en avsluttende projektrapport til Helse- og Utdanningsdirektoratene, som vil gi direktoratene den erfaringsbaserte kunnskapen vi sitter igjen med hva gjelder utforming og organisering av tiltak for barn/unge som har vært utsatt for mobbing.

Vi ber dere slå av mobiltelefoner. Hvis dere av en eller annen grunn må svare på et anrop, ber vi dere gjøre dette ved å forlate rommet så stille som mulig og returnere til intervjuet så snart dere kan.

La oss gå i gang. Dere har fått navnelapper på bordet foran dere som en hjelp til å huske navnene til alle til stede. Som nevnt, er vi på fornavn her i dag. Vi begynner med å få vite litt mer om hvem som er til stede gjennom en runde rundt bordet. Det er fint om dere kan si navnet deres, hvor dere arbeider, og hvor dere bor.

Intervjuspørsmål RKBV Vest (65 minutter)

I den første delen av fokusgruppeintervjuet ønsker vi hovedsakelig at dere tar utgangspunkt i egne erfaringer hvor dere gjerne kan fortelle korte historier knyttet til tema vi kommer inn på. Dere kan også gjerne stille spørsmål og kommentere på hverandre sine fortellinger. Her ønsker vi også innspill fra dere som ikke har *direkte*

erfaringer med barn og unge som er blitt utsatt for mobbing, men i denne delen av fokusgruppeintervjuet ønsker vi at det er *erfaringene* som står i sentrum.

Hvilke erfaringer har dere med å ivareta barn og unge som er blitt mobbet?
(Hva har fungert bra og mindre bra?)

Hvem har dere samarbeidet med i arbeidet med å ivareta barn og unge som er blitt mobbet, og hvordan har dette samarbeidet vært organisert?
(Hva har fungert bra og mindre bra?)

Intervjuspørsmål NSLA (65 minutter)

Nøkkelspørsmål

Vi vil vite mer om hva dere tenker og mener omkring hvordan tiltak for barn/unge som har blitt mobbet kan utformes. Først vil vi spørre dere litt om hva slags type tiltak som kan være hensiktsmessige og hvordan disse kan utformes (innhold), før vi går over til hvordan tiltakene kan organiseres (praktisk gjennomføring).

Type tiltak

Hvilke tiltak er relevante for ivareta de som har blitt utsatt for mobbing? (Spesifikke oppfølgingsspørsmål under.)

- *Skolemiljørettede tiltak -> utforming og påvirkning på de(n) som har blitt mobbet?*
Eksempler: på slike tiltak kan være tiltak i klassemiljøet for å bedre sosial inkludering, gjennomført av lærere med veiledning fra ressursperson, og liknende.
- *Individrettede tiltak -> utforming og påvirkning på de(n) som har blitt mobbet?*
Eksempler på individrettede tiltak kan være oppfølging av kontaktlærer med veiledning fra ressursperson, oppfølging av sosiallærer/miljøarbeider, PPT og/eller helsesøster, SFO, tiltak som ivaretar den mobbeutsattes rett til tilpasset opplæring gjennom spesialundervisning og annen støtteopplæring.
- *Familierettede tiltak -> utforming og påvirkning på de(n) som har blitt mobbet?*
Eksempler: Nødvendig sosial støtte for å hindre senvirkninger i miljøet.
- *Lavterskeltilbud -> utforming og påvirkning på de(n) som har blitt mobbet?*
Eksempler kan være tilbud individuelt og/eller i gruppe der mobbingen har pågått, og fritidstilbud i fritidsmiljøer.
- *Behandlingstilbud -> utforming og påvirkning på de(n) som har blitt mobbet?*
Eksempler på behandlingstilbud er individual- og/eller gruppeterapi.
- *Integrering:* I hvilke tilfeller kan miljørettede tiltak og individrettede tiltak eventuelt integreres for å fremme de tilsiktede formål? Hvordan hensiktsmessig?

Organisering av tiltak

Så til spørsmål om organisering av slike tiltak; hvordan kan tiltakene som har vært diskutert her organiseres på best mulig måte? (Spesifikke oppfølgingsspørsmål under.)

- Hvordan, og mellom hvilke instanser, bør tiltakene organiseres?
 - Hvem skal ha ansvar for igangsetting av tiltak og hvordan tiltaket skal organiseres?

- Hvem skal ha ansvar for de ulike deler av organiseringen? Er det for eksempel en instans som kan ha ansvar for oppfølging/behandling mens en annen instans har ansvar for koordinering/systemrettede tiltak?
- Hvem skal utføre dette arbeidet konkret?
- Hvordan tilrettelegge for best mulig samhandling?
 - Dersom det på kommunalt nivå er skolehelsetjenesten har overordnet ansvar for tiltaket, hvordan kan en legge til rette for god samhandling mellom skole, helsetjeneste og andre relevante yrkesgrupper som samarbeider med skolen (for eksempel PPT, skolehelsetjenesten, fritidsmiljø, foreldre, osv.)?
 - Dersom det er nødvendig med behandlingstilbud og spesialisthelsetjenesten har overordnet ansvar for tiltaket, hvordan kan en legge til rette for god samhandling mellom helsetjeneste, skole og andre relevante yrkesgrupper som samarbeider med helsetjenesten (for eksempel PPT, skolehelsetjenesten, fritidsmiljø, foreldre, osv.)?
- Når slike tiltak organiseres mellom ulike instanser, hvilke hensyn må tas på et overordnet nivå?
 - Hvordan bør informasjonsflyten gå? (For eksempel hvem behøver hvilken informasjon, og hvem har plikt til å gi og å få informasjon om situasjonen?).
 - Hvordan kan overholdelse av taushetsplikt sikres, og hvem gjelder denne for?
 - Hvordan og når trer meldeplikten inn?
- Hvilke andre hensyn må tas?

D Avsluttende spørsmål og konkluderende kommentarer ved NSLA (10 minutter)

Vi nærmer oss avslutningen på intervjuet, og har noen avsluttende spørsmål i den forbindelse:

- Av alle de tema og tanker som har blitt lagt på bordet her i dag, hva tenker dere er det aller viktigste å ta med videre i arbeidet med utforming av tiltak for barn/unge som er utsatt for mobbing?
- Hva er de mest aktuelle tiltak å prøve ut?

Bekreftende oppsummering

Moderators assistent gir en kort oppsummering av intervjuets diskusjon og den informasjon vi sitter igjen med til bruk videre i prosjektet, og vi spør:

- Er dere enige i at dette oppsummerer dagens diskusjon?

Formålsfokus

Moderator gir en kort beskrivelse av det som har vært formålet med intervjuet (å få frem erfaringsbasert kunnskap om hvordan tiltak for barn/unge som er utsatt for mobbing kan utformes og organiseres), og vi spør:

- Er det noe dere ønsker å tilføye til det videre arbeidet med prosjektet?
- Er det noe dere ønsker å trekke tilbake av det som har blitt sagt her i dag?

Takk for nå

Læringsmiljøsenderets etterarbeid vil nå bestå i å lage en tematisk liste basert på den informasjonen vi har fått av dere i intervjuets andre del i dag. Listen vil sendes dere per e-post, slik at dere kan lese gjennom og komme med eventuelle kommentarer på den

siste delen av intervjuet. Dette vil oppfølges med telefonisk kontakt fra Læringsmiljøsenderet. Husk at listen vil bestå av det vi i etterkant sitter igjen med av det vi har forstått er *gruppens* meninger, og vi ber dere derfor kun kommentere på om dere mener vi har forstått som *gruppens* meninger. Det betyr at dere ikke skal kommentere som enkeltindivid, men heller si dere enige i (eventuelt uenig i) om dere kjenner igjen de tema vi sitter igjen med fra gruppens diskusjon.

Ved Læringsmiljøsenderet lages en slik liste for hvert intervju vi holder, og til sammen vil disse utgjøre den delen av den erfaringsbaserte kunnskapsoppsummeringen som handler om tiltak. Uni Research vil også skrive om deres erfaringer med å ivareta barn og unge som er utsatt for mobbing, men den delen vil ikke inngå i denne temalisten.

På vegne av Læringsmiljøsenderet og RKBV Vest og direktoratene vil vi takke dere for deltakelsen her i dag.

Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning (Læringsmiljøsentret)
Universitetet i Stavanger

Kjersti B. Tharaldsen
Charlotte H. H. Hancock
Edvin Bru

Regionalt kunnskapssenter for barn og unge (RKBU Vest)
Uni Research Helse

Hilde Slåtten
Kyrre Breivik